

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

**19.YY. AZERBAJCAN GELENEKSEL GİYSİ VE
MOTİFLERİNİN ARAŞTIRILMASI İNCELENMESİ VE
GÜNÜMÜZ MODASINDA KULLANILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Nilufar ALİYEVA

İstanbul, 2019

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

**19.YY. AZERBAJCAN GELENEKSEL GİYSİ VE
MOTİFLERİNİN ARAŞTIRILMASI İNCELENMESİ VE
GÜNÜMÜZ MODASINDA KULLANILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Nilufar ALİYEVA

Öğrenci No:

140783012

Danışman:

Prof. Dr. Esin SARIOĞLU

İstanbul, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“19.Yüzyıl Azerbaycan Geleneksel Giysi ve Motiflerinin Araştırılması İncelenmesi ve Günümüz Modasında Kullanılması”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 21/06/2019

Nilufar ALİYEVA

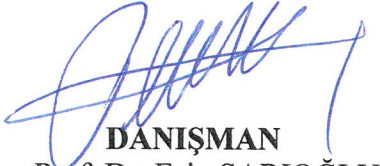

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

21.06./...19.

Enstitümüz *Tekstil Tasarımı* Anasanat Dalı *Tekstil ve Moda Tasarımı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **140783012** numaralı **Nilufar ALIYEVA**'nın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**19.yy Azerbaycan Geleneksel Giysi Ve Motiflerinin Araştırılması İncelenmesi Ve Günümüz Modasında Kullanılması**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 28/05/2019 tarih ve 2019/22 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında **oyçokluğu/oybirliği** ile **Kabul/~~Red~~ veya ~~Düzeltilme~~** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Prof. Dr. Esin SARIOĞLU
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Hamdi ÜNAL
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç ÇELİKAY
(Doğuş Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Nilufar ALİYEVA
Danışmanı : Prof. Dr. Esin SARIOĞLU
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2019
Alanı : Tekstil ve Moda Tasarımı
Anahtar Kelimeler : Giyim. Motif, Kumaşlar, Geleneksel Azerbaycan Giyimi

ÖZ

19.YY. AZERBAYCAN GELENEKSEL GİYSİ VE MOTİFLERİNİN ARAŞTIRILMASI İNCELENMESİ VE GÜNÜMÜZ MODASINDA KULLANILMASI

Milletlerin yaratıcılığı, üretim kapasitesi, etnoloji kültür düzeyi, sahip olduğu değerler, geçirdiği tarihi süreçte maddi-manevi ve kültürel servetlerin zenginliği ile belirlenmektedir. Azerbaycan halkı, binlerce yılla belgelenen tarihi dönem sürecinde, halk sanatçıları tarafından yaratılan eserler gelecek nesillere miras bırakılmış, maddi-kültürel servete sahip olmuştur. Bu servetin büyük bir kısmını oluşturan eserlerin bir bölümü de geleneksel kumaş ve giyim-kuşam kültürüdür. Bu tezin konusu, 19. Yüzyıl Azerbaycan geleneksel giysi ve motiflerinin araştırılması, incelenmesi ve günümüz modasında kullanılmasıdır. Bu amaçla, birinci bölümde, insanlığın varoluşundan günümüze kadar giyimin geçirdiği evreler özetlenmiştir. İkinci bölümde, geleneksel Azerbaycan kumaşlarının tarihi gelişimi incelenmiştir. Üçüncü bölümde, tarihöncesinden başlayarak 19. Yüzyıla kadar, Azerbaycan'da giyilen geleneksel kadın ve erkek giysileri, türlerine göre incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Azerbaycan geleneksel kumaş ve giyim kültürünün 19. ve 20. Yüzyıl giyimine yansımaları incelenmiştir. Beşinci bölümde, bu giysilerden esinlenerek yapılan tasarımlar yer almaktadır.

Name and Surname : Nilufar ALIYEVA
Supervisor : Prof. Dr. Esin SARIOĞLU
Degree and Date : Master, 2019
Major : Textile and Fashion Design
Key Words : Costumes, Pattern, Fabrics, Traditional Azerbaijan
Costumes

ABSTRACT

THE RESEARCH, STUDY OF 19TH CENTURY TRADITIONAL AZERBAIJANI DRESSES, PATTERNS AND THEIR USE AT THE CONTEMPORARY FASHION

The creativity of the nations, the production capacities, ethnology culture level, the worth they possess are defined by the wealth of the material and moral values and the cultural treasures, within their historical processes. Azerbaijan nation, during its' history of thousand years, that have been documented, has a vast cultural treasure, that have been created by the folk artists and their artworks are inherited by the next generations. The majority of this treasure are consisted of the traditional fabrics and clothing culture. The subject matter of this thesis is to research, study of 19th century Azerbaijani dresses, patterns, and their use at the contemporary fashion. To fulfil this aim, the phases of the costumes since the existence of human beings to the contemporary period summarised at the first chapter. There is a study on the development of traditional Azerbaijani fabrics at the second chapter. There is a research on the traditional male and female costumes since the prehistoric period to the 19th century, with their types, at the third chapter. The reflection of traditional Azerbaijani fabrics and dressing culture on the 19th and 20th centuries examined at the fourth chapter. The designs that inspired by these costumes are included at the fifth chapter.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
RESİMLER LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İNSANLIĞIN VAROLUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KADAR GİYİMİN GEÇİRDİĞİ EVRELER.....	2
1.1. Tarih Öncesi Devirler (Milattan önce 4.000 öncesi).....	2
1.1.1. Antik Çağ (İlk Çağ) M.Ö.4000-M.S.476	3
1.1.2. Orta Çağ Dönemi	5
1.1.3. Modern Çağ.....	6
1.1.3.1. 16. Yüzyıl Elizabeth Dönemi- Protestan Reformu- Rönesans.....	6
1.1.3.2. 17. Yüzyıl 14. Louis Dönemi – Barok Dönem ve 18. Yüzyıl, Endüstri Devrimi-Aydınlanma Çağı (Rococo).....	8
1.1.3.3. 18. Yüzyıl Napolyon Dönemi Fransız İhtilali.....	10
1.1.3.4. 19. Yüzyıl Viktorian Dönemi-Dikiş Makinasının İcadı.....	11
1.1.3.5. 20. Yüzyıl Edward Dönemi (Belle Epoque 1890-1910)- Dünya savaşları-Savaşlar arası	14

İKİNCİ BÖLÜM

1. GELENEKSEL AZERBAYCAN KUMAŞLARININ TARİHİ GELİŞİMİ...21	
1.1. Keten Kumaşlar.....	27
1.2. Pamuklu Kumaşlar	27
1.2.1. Bez	28
1.2.2. Tenzif.....	29
1.3. İpek Kumaşlar	30
1.3.1. Ham ipek	33
1.3.2. Gülebetin Kumaşlar.....	34

1.3.3.Diba	35
1.3.4.Kadife	35
1.3.5.Fite.....	36
1.3.6.Kemsenfe.....	37
1.4. Tafta Gurubu Kumaşlar	39
1.4.1 Tafta	39
1.4.2. Atlas.....	40
1.4.3. Darayı	40
1.5. Yün Kumaşlar	41
1.5.1. Yün cecim.....	45
1.5.2. Tirme	45
1.5.3. Keçe Kumaşlar	46
1.6. Geleneksel kumaşların, estetik düzenlemesi açısından üç guruba ayrıldığı görülmemtedir	47
1.6.1.Kalem İşi Kumaşlar.....	47
1.6.2.Baskı Desenli Kumaşlar	48
1.6.3.İşlemeli Kumaşlar	52
1.6.3.1. İşleme Tekniği.....	53
1.7. Halıcılık.....	66
1.7.1.Guba-Şirvan Halıları	67
1.7.2.Karabağ Halıları	69
1.7.3.Gence-Kazakh Halıları	70
1.7.4.Tebriz Halıları	71
1.8. Takıcılık	73
1.8.1.Minasazlık Tekniği.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.AZERBAJCAN GİYİM TARİHİNE GENEL BAKIŞ.....	77
1.1. Antik Dönemde (İlkel Çağ) Giyim	80
1.1. Ortaçağ Dönemi (3-15. Yüzyıllar) Giyim Kültürü	87
1.1.1.Ortaçağ (3-15. Yüzyıl) Dönemi Erkek Giyimi.....	87
1.1.2.Ortaçağ Dönemi Kadın Giyimi	94

1.1.3. Safeviler Dönemi (16. Yüzyıl) Giyim Kültürü.....	96
1.1.4. Safeviler Dönemi Erkek Giyimleri.....	96
1.1.5. Safeviler Dönemi Kadın Giyimleri	104
1.2. Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Giyim Kültürü.....	114
1.2.1. Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Erkek Giyimleri	115
1.2.2. Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Kadın Giyimleri	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. AZERBAIJAN GELENEKSEL KUMAŞ VE GİYİM KÜLTÜRÜNÜN 19. VE 20. YÜZYIL GİYİMİNE YANSIMASI	124
1.1. 19. Ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan'da Tekstilin Durumu	124
1.2. 19. Ve 20. Yüzyıl (Yeni Dönem) Azerbaycan Giyimleri	126
1.2.1 Yeni Dönemin Kadın Giyimleri	126
1.2.2. Yeni Dönemin Erkek Giyimleri	157

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. ÖZGÜN ÇALIŞMALAR.....	172
SONUÇ	180
KAYNAKLAR	184

RESİMLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Resim 1: Tarih Öncesi Devirlerde Giyim (Temsili Resim)	2
Resim 2: Antik Çağ (İlk Çağ) Mısır giysileri	4
Resim 3: Mısır keteni.Tunik (400-500).....	5
Resim 4: Selçuklu figürü (12.Y.Y),Resim 5: Kilise duvar süslemeleri (476-1453) ...	5
Resim 5: Kilise duvar süslemeleri (476-1453)	5
Resim 6: Smock 1630 – Victoria & Albert Museum, Londra,	7
Resim 7: Kraliçe Elizabeth	7
Resim 8: 17.Yüzyıl Kadın ve Erkek Giyimleri	8
Resim 9: 17.Yüzyıl Kadın ve Erkek Giyimleri	8
Resim 10: Rococo Üslubunda bir İç Mekan	9
Resim 11: Rococo Üslubunda Kıyafet	10
Resim 12 : Fransız İhtilali Ve Napolyon	11
Resim 13: Amerika Tarih müzesi 1851	12
Resim 14: Charles Worth	13
Resim 15: 19.Yüzyıl Viktorian Dönemi	14
Resim 16: Grace Kelly Dior Elbisesiyle	16
Resim 17: Mary Quant	17
Resim 18: Hippie Tarzı Giyim	18
Resim 19: Vivienne Westwood	19
Resim 20: Eğirme Ve Bükme Aletleri: Çarklı Çehre Örnekleri	22
Resim 21: Hammadde Çeşidine Göre Kumaşlar	26
Resim 21: Yatay Dokuma Tezgâhı: Yer Hanası	28
Resim 21: Cecimden Yapılmış Tekstil Ürünleri: 1-Heybe; 2,3-Tuz Torbası	31
Resim 22: Cecim Ürünleri: 1-Çul; 2-Kaşıklık; 3-Tuz Torbası; 4,5-Çanta Örnekleri .	32
Resim 23: Cecim Ürünleri	33
Resim 24: Ham İpek Sarma Tekniği: Ayak Mancanağı	34
Resim 25: İpek Keleğayı (1958).....	38
Resim 26: İpek kumaşlar: 1-zerhara; 2-ipek tirme; 3-kadife; 4-ganovuz; 5,6-süzeni.	39
Resim 27: Tarama, atma ve basit eğirme aletleri: 1-tarak, 2-el iğ, 3-toppuz, 4-hallaç yayı	42
Resim 28: Yün İplik Eğirme	42

Resim 29: Mekanik Şal Dokuma Tezgâhı	44
Resim 30: Mahut Tezgâhı.	45
Resim 32: Kalem İşi Ürünler: 1-Konulu İpek Kumaş; 2- Masa Örtüsü; 3,4-Seccadeler	48
Resim 33: Kelağayı Örnekleri	49
Resim 34: Baskı Desenli Ürünler: Badem Motifli Keleğayı Örnekler	50
Resim 35: İpek Kumaş Ve Keleğayı Dokuma Tezgâhı	51
Resim 36: 1-Kelağayının Baskı Tekniğiyle Süslenmesi; 2-Ahşap Baskı Kalıp Örnekleri	52
Resim 37: Şeki'nin Ünlü Tekelduz Ustası A. Tağızade Ve Onun El İşleri (19. Yüzyıl)	55
Resim 38: Tekelduz işleme (Şeki, 19. Yüzyıl)	56
Resim 39: Ünlü Tekelduz Ustası Möhterem Hanım Ve Onun El İşleri (19. Yüzyıl) .	56
Resim 40: İşleme (Toz Boncuk, Gülebetin, Renkli İplik) Örnekleri: 1-Çanta; 2- Tutacak; 3- Yelpaze (20. Yüzyıl)	59
Resim 41: İşleme Örnekleri: Tarak Kabı Modelleri (Gülebetin, Renkli İplik), 19. Ve 20. Yüzyıllar	60
Resim 42: İşleme Perde Örnekleri (Toz Boncuk, Cülme İşleme), Şuşa, 19. Yüzyıl ..	61
Resim 43: İşleme (Gülebetin, Boncuk, Renkli İplik Ve Cülme İşleme) Örnekleri: 1- Dosyalar; 2-Para Kesesi; 3-Mühür Kabı (Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi), 19. Yüzyıl	62
Resim 44: Zimpuş (Eyer Üstü) Örnekleri (Toz Boncuk, Renkli İplik Ve Cülme İşleme), 19. Yüzyıl	63
Resim 45: İşleme Gerdek Ve Perde Başları (Pilek, Melile, Gülebetin Ve Cülme İşleme), 19. Yüzyıl	64
Resim 46: Zerendaz Örnekleri (Gülebetin Ve Boncuk İşleme), 19. Yüzyıl	65
Resim 47: “Pirebedil” Halısı, 19.Yüzyıl (R. Efendiyev'den), Guba Grubu	68
Resim 48: Şirvan Halısı(hovlu)	68
Resim 49: Karabag Halısı	69
Resim 50: Gence Halısı	70
Resim 51: Gazax Halısı	71
Resim 52: Tebriz Halısı	72
Resim 53: Küpe 20. Yüzyıl	75
Resim 54: Boyunluk 19 Yüzyılın İkinci Yarısı	76
Resim 55: Tunç dönemine ait aletler ve süs eşyaları: iğ başları, eğirecekler, bızlar, iğneler, çengeller, kemer başları	78

Resim 56: Tunç Dönemine Ait Aletler: Bıçaklar, Bızlar, İğneler, Cımbız, Kanca, Eğirecekler	78
Resim 57: Tunç dönemine ait kadın aksesuarları: kolyeler, boncuklar, bilezikler, küpeler, taraklar, düğmeler, kolye uçları, kemer başlığı, çengeller	79
Resim 58: Gobustan kaya üstü resimleri.	81
Resim 59: Gobustan Kaya Üstü Kadın Resimleri Ve Bu Resimler Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizimler; Sarılma Giyim Tipi.	82
Resim 60: Gobustan kaya üstü kadın resimleri ve bu resimler esasında oluşturulmuş teknik çizimler; giyinme giyim tipi.	83
Resim 61: Antik Dönemin Kadın Giyimleri: 1-Kadın Gömlekleri (Elbiseleri), 2-Kadın Örtüleri (Pelerinleri)	84
Resim 62: Antik Dönemin Erkek Giyimleri: Erkek Üst Gömleği Ve Onun Üzerine Giyilen Deri Bürünme	85
Resim 63: Antik Dönemin Erkek Giyimleri: Erkek Üst Gömleği Ve Onun Üzerine Giyilen Kumaş Örtü (Pelerin)	86
Resim 64: Ortaçağ Erkek Giyimleri; 1-Erkek Gömleği Ve Dizlik, 2-Erkek Cüppeleri	88
Resim 65: Ortaçağ Erkek Gömlek Ve Çuha Modelleri.	89
Resim 66: Ortaçağda Erkek Baş Giyim Modelleri	92
Resim 67: Ortaçağda Erkek Ayakkabı Modelleri.	93
Resim 68: Ortaçağ'da Kadın Giyimleri; 1-Kaftan, 2-Kadın Cüppeleri, 3-Kadın Gömleği Ve Çuha.	95
Resim 69: Safeviler Dönemine Ait Erkek Resimleri; 1- A) Erkek Gömleği B) Cübbe C) Çuha, 2- Dizlik, 3,4-Cübbe, 5-Çuha, 6-Kürk (Palto)	97
Resim 70: 16. Ve 17. Yüzyıllara Ait Erkek Çuha Modelleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)	99
Resim 71: Safeviler Dönemine Ait Erkek Resimleri	100
Resim 72: 16. Ve 17. Yüzyıllara Ait Erkek Ayakkabı Modelleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)	101
Resim 73: 16. Ve 17. Yüzyılların Erkek Baş Giyim Modelleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)	103
Resim 74: Safeviler Dönemine Ait Erkek Resimleri: 1-Kızılbaş Şapkası	104
Resim 75: Safeviler Dönemi Kadın Resimleri; 1-Çuha, 2-Cübbe, 3-A) Çepken, B) Etek (Tuman), C) Gömlek.	105
Resim 76: Safeviler Dönemi Kadın Giyimleri; 1-Kadın Gömlekleri, 2-Dizlik, 3-Kadın Çuhaları, 4-Kadın Cüppeleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)	106

Resim 77: Safeviler Dönemi Kadın Resimleri; 1,2-Kadın Çuhaları, 3-A) Çepken, B) Etek (Tuman).	107
Resim 78 : A) Çepken, B) Etek (Tuman)	108
Resim 79: 16. Ve 17. Yüzyılların Kadın Baş Giyim Modelleri: Şapka, Çalma Ve Başörtü Örnekleri	110
Resim 80: 16. Ve 17. Yüzyıllara Ait Kadın Baş Giyim Modelleri: Yazma (Leçek) Çeşitleri	111
Resim 81: 16. Ve 17. Yüzyılların Kadın Baş Giyim Çeşitleri: Arakçın Ve Çarşaf Modelleri	112
Resim 82: 16. ve 17. Yüzyılların kadın ayakkabı modelleri.	113
Resim 83: Hanlıklar Dönemi Erkek Resimleri: 1-Ğekihanovlar Evinin Duvar Resimlerinden Parça, Erkek Çuhası;	115
Resim 84: Hanlıklar dönemi erkek resimleri: 2- a) aba, b) çuha.	116
Resim 85: 1-Erkek Baş Giyim Modelleri	117
Resim 86: Erkek Ayak Giyim Modelleri	118
Resim 87: 18. Yüzyılın kadın giyimleri: 1-kadın çuhası, 2-a) arkalık, b) etek (tuman).	119
Resim 88: 18.Yüzyılın Kadın Üst Giyimi Cepken 120	
Resim 89: 1-18. Yüzyıl Kadın Giyimleri; 2-Kadın Üst Giyimleri: A) Çepken, B) Kürdü	121
Resim 90: 1-18. Yüzyıl kadın giyimleri	122
Resim 91: Kadın İç Giyimleri: 1-Dizlikler; 2-Bolpaça Dizlikler; 3-Darpaça Dizlikler	127
Resim 92: 19. Yüzyılın Kadın Gömlek Modelleri	128
Resim 93: Kadın Bel Giyim Modelleri (Etek-Tuman): 1-Tekpaça Etekler; 2-Çiftpaça Etekler	129
Resim 94: “Molla Nesreddin” dergisinden karikatür örnekleri (1906-1907)	130
Resim 95: Kadın Çahçuru	131
Resim 96: Kadın Giyim Çeşitleri: 1-Kadın Gömlekleri; 2- Kadın Etekleri (Tuman)	132
Resim 97: Kadın Arkalık Modelleri	133
Resim 98: Kadın Arkalık Modelleri	134
Resim 99: Kadın Cepken Modelleri	135
Resim 100: Kadın Lebbade Modelleri	136
Resim 101: Kadın Baharı Modelleri	137
Resim 102: Kadın Külece Modelleri	138

Resim 103: Kadın Kürdü Modelleri	139
Resim 104: Kadın Eşmekleri	140
Resim 105: Kadın Kemerleri	141
Resim 106: Kadın Baş Giyimleri 4-Çutgu, 5-Çutgugabağı (Çelenk)	143
Resim 107: Kadın Baş Giyimleri: 1-3 Arakçınlar	144
Resim 108: Kadın Örtüleri: 1-Kadın Peçeleri (Rübent, Nigab), Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi, 2-Kelağayı Örnekleri	145
Resim 109: 19. Yüzyılın Kadın Gelinliği	146
Resim 110: Kadın Çarşafı	147
Resim 111: “Molla Nesreddin” dergisinden karikatür örnekleri (1906-1907)	148
Resim 112: 19. Yüzyıla Ait Kadın Resimleri	149
Resim 113: 19. Yüzyılın Yöresel Kadın Giyimleri	150
Resim 114: 19. Yüzyılın Yöresel Kadın Giyimleri	151
Resim 115: Kadın Çorapları	152
Resim 116: Kadın Ayak Giyim Modelleri: 1-Kadın Başmakları	153
Resim 117: Kadın Ayak Giyim Modelleri: -Kadın Çizmeleri	154
Resim 118: Kadın Ayak Giyim Modelleri; 3-Çarık Ve Çorap; 4,5-Mest.	154
Resim 119: Kadın Ayakkabı Modelleri: 1-Kadın Başmakları; 2-Mest Ve Neleyin; 3-Kadın Çarıkları; 4-Kadın Çekmeleri (Tufli)	155
Resim 120: Kadın Ayakkabı Modelleri; 4-Kadın Çekmeleri (Tufli)	156
Resim 121: Erkek Giyim Çeşitleri: 1-Gömlek; 2-Dizlik; 3-Nifeli Şalvar (Pantolon) Örnekleri	158
Resim 122: Erkek Arkalık Modelleri	159
Resim 123: Erkek Çuha Modelleri	160
Resim 124: Erkek Kürkleri	161
Resim 125: Erkek Pantolonları: 1-Güreşçi Pantolonu (Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi); 2- Nifeli Şalvar (Pantolon)	162
Resim 126: Erkek Giyimleri: Bey, Subay Ve Din Adamlarının Giyimi	163
Resim 127: Erkek Baş Giyimleri: Arakçın Ve Şebkūlah Modelleri	165
Resim 128: Erkek Baş Giyim Modelleri: 1-Ham Ve İşlem Görmüş Deri Şapkalar; 2-Kumaş Ve Keçe Şapka Modelleri (Fes, Betle, Çeltari, Külah, Başlık Ve Tesek Örnekleri)	167
Resim 129: Erkek Çorapları	169
Resim 130: Erkek Ayakkabı Modelleri; Çarık Örnekleri	169
Resim 131: Erkek Ayakkabı Modelleri: Başmak Ve Çarık Örnekleri	171

Resim 132: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.12.2017	172
Resim 133: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.12.2017	173
Resim 134: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.12.2017	174
Resim 135: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.1.2018	175
Resim 136: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 26.02.2018	176
Resim 137: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 17.03.2018	177
Resim 138: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 17.03.2019	178
Resim 139: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 11.04.2019	179

GİRİŞ

Azerbaycan halkı tarihi kùltür mirasının, yüzyıllar boyunca yarattığı sanat eserlerinin öğrenilmesine, geleneksel zanaat alanlarının geliştirilmesine, onların yeniden algılanmasına, manevi, estetik ve ideolojik açıdan büyük ihtiyaç duyduğu dönem Azerbaycan'ın demokrasi ve özgürlük alanında yaptığı dönemlerdir. Azerbaycan'ın geleneksel sanatlarının öğrenilmesi için yapılan araştırmalarda giyim kùltürü ile ilgili verilerde toplanmıştır. Azerbaycan giyim kùltürü ile ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalarda, tez çalışmalarında, kitaplarda ve albümlerde, Azerbaycan tarihinin, sosyo-ekonomik, etnik, kùltür-sanat eserlerinde geleneksel tekstiller, süs kùltürü ile ilgili konular araştırılmış bu kùltürün tarihine ait sanatsal çalışmalar bulunmuş, kayıt altına alınmıştır.

16-18. Yüzyılların Azerbaycan giyimlerini araştıran Prof. Rasim Efendiyev, ele aldığı eserlerde dönemin halk giyimlerinin estetik özellikleri, gelişim aşamaları ve onların komşu halklarla karşılıklı etkileşim konularını ortaya koymuştur.

Azerbaycan halk giyimlerinin derlenmesi ve muhafaza edilmesinde özellikle 1920'li yıllarda devlet müzeleri için yapılan çalışmalarla gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan Tarih Müzesi'nde bulunan giyim ve dekoratif uygulamalı sanat örnekleri araştırılan konu için önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda kaynakların tanıtım kitaplarına basılarak dağılımı sağlanmış ve tanınırlığı artmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İNSANLIĞIN VAROLUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KADAR GIYİMİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

Giyim, insan vücudunu doğa şartlarından korumak amacıyla başlamıştır. İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar geçirdiği evreler boyunca, giyim farklı amaçlar ve farklı malzemeler ile farklı biçimler kazanmıştır. Giyim, uygarlığın gelişimiyle paralel olarak, insanların yaşam biçimleri, üretim şekilleri, inançları, toplumsal yapıları, estetik görüşleri ve düşünce biçimlerini yansıtmıştır.

1.1. Tarih Öncesi Devirler (Milattan önce 4.000 öncesi)

İlk insan topluluklarının, anaerkil topluluklar olduğu, doğaya ve üretici dış güce ibadet ettikleri, göçebe yaşam biçimi içerisinde, avcılık ve toplayıcılıkla geçindikleri bilinmektedir. (Resim 1)

Resim 1: Tarih Öncesi Devirlerde Giyim (Temsili Resim)

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarioğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Bu dönemde, insanlar, giysi malzemeleri olarak, hayvan kürkleri, hayvan derileri, esnek yapraklar, esnek bitki sapları, hayvan bağırsakları, tendonlar, bitki liflerini kullanmışlardır.

Toprağa yerleşimin başladığı M.Ö.10.000’li yıllarda, tekstilin de başladığı düşünülmektedir. Dünya üzerindeki ilk köyler, M.Ö. 10.000 ile M.Ö. 9.000’li yıllarda ortaya çıkmıştır. İlk dokumaların, M.Ö. 8000’li yıllar civarında başladığı kabul edilmektedir.

1.1.1. Antik Çağ (İlk Çağ) M.Ö.4000-M.S.476

M.Ö. 4000 civarında, Mezopotamya’da kurulan, çok tanrılı inançlara sahip, ilk büyük ataerkil tarım topluluğu olarak kabul edilen Sümer’lerin giysilerinde, önce koyun postları, daha sonra, koyun yününden yapılan dokumalar, giyim malzemesi olarak kullanılmıştır. Mezopotamya giysileri, bel ve vücudun alt kısmını saran bir peştamal ve üst kısmı örten şal-pelerin olmak üzere iki parçadan oluşmuştur.

M.Ö. 3500 civarında başlayan Antik Mısır uygarlığında keten kumaşlar ortaya çıkmıştır. Mısır’da keten kumaşlar kutsal kabul edilmiş, günlük yaşamda ve ölümden sonraki mumyalama işlemlerinde kullanılmıştır. Mısırlı erkekler günlük yaşamlarında bellerine bir parça keten kumaştan oluşan bir peştemalı bağlayarak giymişlerdir. Kadın ve erkeklerin ortak giysisi olan “kalasiris”, omuzdan tek ya da iki askılı, dar bir keten elbisedir. Mısır’da ortaya çıkan diğer bir giysi türü de, düz ketenin pileler haline getirilerek, vücudun üst kısmını örten bir şal ile yine pileler halindeki bir eteklik kısmından oluşmuştur. (Resim 2), (Resim 3)

M.Ö. 2000 civarında ortaya çıkan Antik Girit uygarlığının giysileri, kadınlarda, göğüsleri açıkta bırakan bir bluz ile, kat kat eteklikten oluşmuştur. Erkekler, bellerine sardıkları bir peştamal-şort giymişlerdir.

M.Ö.1000 civarında, Yunan Yarımadasında başlayan Yunan uygarlığında, giyim, vücut üzerinde şekillendirilen giysi parçalarından oluşmuştur. Çok tanrılı

inançlara sahip Yunanlıların giysileri, çok uzun ve bol iki parça keten kumaşın, kimi zaman tek omuzda, kimi zaman iki omuzda bağlanarak, ya da tokalarla tutturularak, yanlardan basitçe dikilerek, bel ve göğüste kuşaklarla bağlanan oluşturulan “Kiton” adı verilen elbiseden oluşmaktaydı. Kiton’un bol ve uzunluğu, bel ve göğüs kısmında oluşturulan drapelerle estetik bir görüntüye dönüşmekteydi. Cinsiyetsiz bir giysi olan, Kiton, kadın ve erkekler tarafından, farklı uzunluklarda giyilmekteydi. Kiton’ların üzerine, soğuk havalarda, erkekler, yünlü kumaştan bir pelerin “Himation”, kadınlar ise Peplos adı verilen kısa şal-bluz ve pelerin giymekteydi.

M.Ö.500’lü yıllarda kurulan ve Akdeniz’e egemen olan Roma uygarlığında, kadın ve erkek giysileri, “tunica” adı verilen uzun kollu bluzlardan oluşmaktaydı. Kadın tunicaları, ayak bileklerine kadar gelirken, erkekler toplumsal konumlarına göre, diz altından ayak bileklerine kadar farklı boylarda tunicalar giymekteydiler. Yönetici sınıftaki erkekler, tunicalarının üzerine, “toga” adı verilen bir pelerin sarmaktaydılar. Roma giysileri, keten, yün ve üst sınıf için ipek kumaşlardan dikilmekteydi.

Resim 2: Antik Çağ (İlk Çağ) Mısır giysileri

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarioğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

1.1.2. Orta Çağ Dönemi

Ortaçağ'da, İran üzerinden Anadolu'ya göç eden Türkler, halı başta olmak üzere, tekstilleri ve giyim tarzlarını da beraberlerinde Ortadoğu ve Anadolu'ya getirmişlerdir (Resim 4). Bu dönemde Asya ve Ortadoğu, zengin tekstil ve kumaş üretimiyle Avrupa'nın çok daha ilerisindedir. 'da, Çin'den başlayıp Anadolu'da biten İpek Yolu sayesinde, Asya, Ortadoğu ve Anadolu'nun değerli ipekli kumaşları, tekstilleri, değerli taşları ve takıları, Avrupa'ya taşınmıştır. Bu değerli tekstil malzemeleri, yalnızca en üst sınıfın tüketimine sunulmuştur. Kraliyet aileleri ve asiller ipekli giysiler giyme ayrıcalığına sahip olmuştur.

Haçlı Seferleri sırasında, Avrupalılar, Ortadoğu'nun zengin tekstillerinden oluşan giyim tarzından etkilenmişlerdir. Romanesk Dönem Avrupa kadın giysileri, tüm vücudu örten, bol ve uzun çizgilere sahipken (Resim 5), Gotik dönemde, Avrupa kadın giyiminde vücudun üst kısmına oturan, V yakalı, göğüs altından başlayan yüksek belli ve kolları dirsekten bollaşan, V çizgisi taşıyan görkemli elbiseler tercih etmişlerdir. Gotik dönemde, erkek giysileri kısalmış ve vücuda oturmaya başlamıştır. Aynı zamanda, giysiler, kişisel ve ulusal karakterleri yansıtmaya başlamıştır.

Resim 3: Mısır keteni.Tunik (400-500),Resim 4: Selçuklu figürü (12.Y.Y),Resim 5: Kilise duvar süslemeleri (476-1453)

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarioğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

1.1.3. Modern Çağ

Modern Çağ, moda tarihi açısından altı evreye bölünmüştür.

- 16.yy Elizabeth Dönemi- Protestan reformu- Rönesans
- 17.yy 14. Louis dönemi ve 18. Yüzyıl Endüstri devrimi-Aydınlanma çağı (Rococo)
- 18.yy Napolyon Dönemi Fransız İhtilali 19.yy Viktoryen Dönemi-Dikiş makinasının icadı
- 20.yy Edwardian dönemi (Belle Epoque)- Dünya savaşları-Savaşlar arası
- Post-modern dönemi 1960 sonrası

1.1.3.1. 16.Yüzyıl Elizabeth Dönemi- Protestan Reformu- Rönesans

Rönesans dönemi, Avrupa’da büyük bir toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimi getirmiştir. İtalya’daki bağımsız şehir devletlerinden Floransa’da 15. Yüzyıl başında başladığı kabul edilen Rönesans, önce sanatta, daha sonra toplumun diğer alanlarında, Ortaçağın skolastik felsefesinden kurtuluş ve Antik Yunan ve Roma’nın “hümanizm” anlayışına geri dönüş anlamına gelmektedir.

Avrupalıların, 15. yüzyıl sonunda Çin ve Hindistan’a gitmek için, açık denizlere açılmaları ve kıtalararası deniz yollarını keşfetmeleri, Akdeniz’in ve Ortadoğu’nun, ticari gücü olan İpek Yolu’nun çökmesine ve yeni ticari yolları ellerinde tutan, İspanya, Portekiz, Hollanda ve İngiltere gibi ülkeleri zenginleşmelerine yol açmıştır.

Yeni kıtaların keşfedilmesi ve başka kültürler ile karşılaşmalar, yeni tekstil malzemelerinin yoğun olarak Avrupa’ya taşınmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, Kuzey Avrupa, Gotik dönem giysilerini giymeye devam ederken, Güney Avrupa’da İtalya’da, Venedik’te yeni giysiler ortaya çıkmıştır. Rönesans döneminde, Venedik’te ortaya çıkan kadın giysileri, omuz ve göğüs dekolteli, yüksek belli, elbiselerden oluşurken, yaşlı erkekler, uzun yere kadar,

kaftanı andıran giysiler giyerken, genç erkekler, tunik tarzı bluzların altına, 'da olduğu gibi, çorap pantolonlar giymişlerdir.

16. yüzyılda, Avrupa'da yaşanan Protestan Reform hareketi, kanlı mezhep savaşları sonunda, Avrupa'nın dini olarak Katolik ve Protestanlığı benimseyen ülkelerle ikiye bölünmesine ve Katolik kilisesinin güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu yıllarda, Katolik mezhebinde kalmaya devam eden ülkeler, İspanya'da ortaya çıkan giysileri giymişlerdir. (Resim 6) Kadın giysilerinde, vücudun tamamen örtülmesi ve kadınsı hatların gizlenmesi temel ilke olarak benimsenmiştir. Açık denizlerde avlanan balina kemiklerinin kullanıldığı, göğüsleri düzleştiren korseler bu dönemde icad edilmiştir. Elbiselerin etek kısımlarının kabarık durması için iç etekler, tarlatanlar kullanılmıştır. Elbiselerin, yaka ve kol kısımlarına "Ruff" adı verilen, kolalı ketenin maşa ile kıvrılarak şekillendirilen süslemeler eklenmiştir. (Resim 7)

Resim 6: Smock 1630 – Victoria & Albert Museum, Londra,

Resim 7: Kraliçe Elizabeth

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarioğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Aynı dönemde erkek giysileri, vücudun üst kısmını kabarık gösteren, kapitone dolgululu ceketler ve dizde biten pantolonlardan oluşmaktaydı. Erkek

giysilerinin de yaka, kol ve diz altlarında “Ruff”lar yer almıştır. Büyük, görkemli pelerinler ve dize kadar uzanan çoraplar ile bu giysiler tamamlanmıştır.

1.1.3.2. 17. Yüzyıl 14. Louis Dönemi – Barok Dönem ve 18. Yüzyıl, Endüstri Devrimi-Aydınlanma Çağı (Rococo)

Barok dönem kadın giysilerinde korse ve iç etek kullanılmaya devam edilmiştir. 17. Yüzyılda Hollanda’da ortaya çıkan Barok dönem kadın giysileri, yüksek belli siyah elbiselerden oluşmaktaydı. Bu elbiselerin ayırd edici özelliği, yaka ve kol kısımlarındaki beyaz dantellerdi. Barok dönem erkek giysileri, yine beyaz dantel yakalı ve kol manşetli siyah ceketler ve dizde biten siyah pantolonlardan oluşmaktaydı. Kadın ve erkek giysilerinde, değerli ipek kumaşlar kullanılmıştır.(Resim 8) ve (Resim 9).

Coğrafi keşiflerle ulaşılan Doğu Asya’nın incileri ve kadın yelpazeleri, Avrupa’da moda olmuştur.

Resim 8, Resim 9: 17.Yüzyıl Kadın ve Erkek Giyimleri

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarıoğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Barok üslubun daha sadesi olarak görülen Rococo üslubunda zarif iç mekân ve giysi tasarımları görülür. (Resim 10). Rococo üslubundaki 18. Yüzyıl Avrupa giyiminde, Fransız Kraliyet ailesinin giyim tarzı etkili olur. Erkeklerin, ipek gömlek, yelek, ceket ve dizde biten pantolonları, ilk takım elbise mantığını getirmişti. Bu takım elbiselerde, kırmızı, mor, sarı gibi canlı renkler ve yaka ve kol kenarlarında

altın tellerle işlemeler mevcuttur. Bu giysiler, kravatın ilk versiyonu olan yaka fularları ve ipek çoraplarla tamamlanmıştır.

Aynı dönem kadın elbiseleri, vücudun üst kısmına oturmaktaydı. Bu elbiseler, korse ile inceltmiş bellerin vurgulandığı, göğüslerin yukarıya doğru kaldırıldığı, kare yakalı, kolların dirseklerden sonra dantellerle süslü üst kısımların, önce çan şeklinde olan, sonra mekik şekline dönüşen tarlatanların (Resim 11) üzerine kat kat dökülen eteklerle tamamlandığı görkemli biçimlere sahip olmuştur.

Resim 10: Rococo Üslubunda bir İç Mekan

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarıoğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Resim 11: Rococo Üslubunda Kıyafet

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarıoğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

18. yüzyılda, İngiltere’de başlayıp Fransa ve Avrupa’ya yayılan Sanayi Devrimi, tekstil, üretiminde makineleşmeyi (büküm makineleri, fabrikalaşmış kumaş üretimi, jacquard tezgahlarının bulunması) başlatmış, bu değişim, giyimi olduğu kadar, Avrupa’daki tüm üretim biçimlerini ve toplumsal yapıları da etkilemiştir.

1.1.3.3. 18.Yüzyıl Napolyon Dönemi Fransız İhtilali

1789’daki Fransız Devrimi, önce Fransa’da, daha sonra tüm Avrupa’da giysilerin sadeleşmesini getirmiştir. Erkekler genellikle beyaz renkli çorabı andıran pantolonlar üzerine, ceket, yelek, gömlek ve kravattan oluşan giysileri giymişlerdir (Resim 12).

Aynı dönemde, Neoklasik Akımın etkisiyle, Antik Yunan Kadın Giysileri, Avrupa’da moda olmuştur. Beyaz muslinden, neredeyse şeffaf olarak hazırlanan,

korse ve tarlatan olmadan giyilen bu giysiler, 19. Yüzyılın başında, kare yakalı, yüksek belli, uzun elbiselere (Ampir-Empire Tarzı)na dönüşmüştü.

Resim 12 : Fransız İhtilali Ve Napolyon

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarıoğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

1.1.3.4. 19.Yüzyıl Viktorian Dönemi-Dikiş Makinasının İcadı

19. yüzyılın ikinci yarısı, Avrupa ve ABD’de endüstri devriminin etkisiyle, tekstil üretimi değişmeye devam eder. Daha hızlı kumaş üreten fabrikalar kurulur, dikiş makinesi icat edilir. Dikiş makinesinin icadı (Resim 13) ve kumaşların üretiminin artması ve ucuzlaması, Batı’da giyimin ve modanın demokratikleşmesine neden olur. Daha önceden modayı belirlemek ve uygulamak yalnızca üst sınıfa ait bir ayrıcalık iken, orta sınıf, üst sınıfın yoğun emek gerektiren, elle dikilen ve işlenen

giysilerini, orta sınıf, pamuklu kumaşlar ve dikiş makinesini kullanarak taklit etmeye başlamışlardır.

Resim 13: Amerika Tarih müzesi 1851

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarıoğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

Bu dönemin kadın giysileri, korseler ve iç eteklerle, kadın vücuduna kum saati şeklini vermekteydi. Erkek giysilerinde ise, siyah rengin egemen olduğu, diz üstünde biten uzun ceketli takım elbiseler moda olmuştur.

19. yüzyılda, Paris, dünya kadın giyiminin, Londra erkek giyiminin merkezi olur. Paris'te kadınların giysileri için malzemelerini satın almaları için büyük pasajlar açılır. Bu pasajlarda, kumaşlar ve her türlü giyim aksesuarı(telalar, yakalar, kurdeleler, kordonlar, düğmeler, korseler, iç eteklikleri, şapkalar, eldivenler, ayakkabılar, çantalar, mendiller, danteller vb.) mağazalarda, kadınların beğenisine sunulmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa'da ve ABD'de işçi sınıfı için hazır giyim başlamıştır. Çivit ile boyanan mavi işçi gömlekleri ve işçi tulumları hazır olarak satışa sunulmuştur. Fransa'da Nimes şehrinde dokunan "denim" kumaşın

ABD'ye götürülerek işçi pantolonları dikiminde kullanılması, 20. Yüzyılın jean pantolonlarının öncüsü olmuştur.

Avrupa'da, giyim, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, endüstriyel kitlesel üretimin etkisiyle, yavaş yavaş yerel özelliklerini yitirmeye başlamış ve uluslar arası nitelikler kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeye karşıt olarak ortaya çıkan "Haute Couture (Yüksek Dikiş)" üst toplumsal sınıfın, ayrıcalıklarını yansıtmak için, bireysel özelliklere ve kişisel zevklere göre tasarlanan giysilerin dikilmesini ve moda tasarımını getirmiştir.

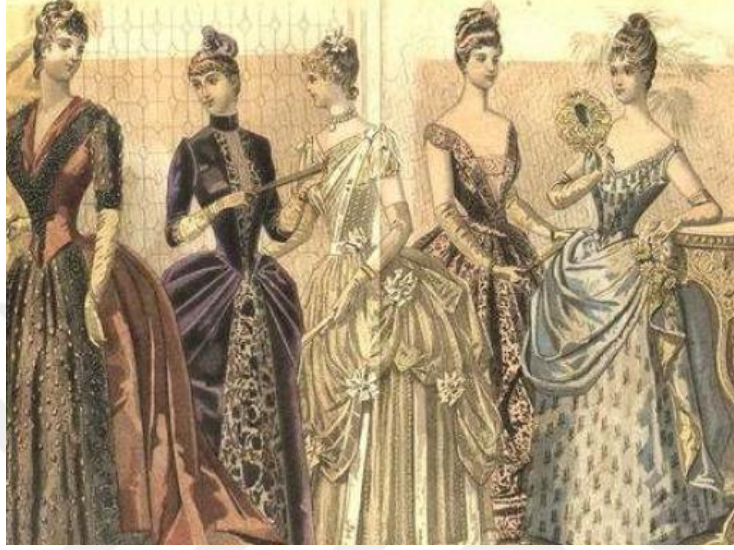
Bu dönemde, İngiliz asıllı bir terzi olan Charles Worth (Resim 14), Paris'te açtığı terzihanede, dönem modasını, kendi çizgileriyle belirlemeye başlamıştır. Kendisi ilk modacı olarak kabul edilmektedir. Modaevinde, tasarladığı giysileri, dikiş diken genç kızlara giydirerek, müşterilerine göstermesiyle de ilk defileleri yaptığı düşünülmektedir.

Resim 14: Charles Worth

Kaynak: <http://theenchantedmanor.com/tag/charles-worth/> (Erişim Tarihi: 22.01.2019)

ABD’de ilk moda dergileri Harper’s Bazaar ve Vogue yayımlanmaya başlanmış, bu gelişmeyi, Fransız moda dergileri takip etmiştir. Dönemin modasına uygun giysilerin illüstrasyonları moda dergilerinde yayımlanmıştır. (Resim 15)

Resim15: 19.Yüzyıl Viktorian Dönemi

Kaynak: Prof. Dr. Esin Sarioğlu Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.20)

1.1.3.5.20.Yüzyıl Edward Dönemi (Belle Epoque 1890-1910)- Dünya savaşları-Savaşlar arası

- **Edward Dönemi (Belle Epoque 1890-1910)**

Güzel Çağ olarak Türkçeye çevrilebilen Belle Epoque döneminde, Avrupa'nın üst sınıfının zenginlik, lüks ve eğlence içinde yaşadığı, kadınların ve erkeklerin giysilerine çok özen gösterdiği bir dönemdi. Kadınlar, sabah, öğlen ve akşamları, yemekler ve balolar için günde birkaç kere giysilerini değiştirmektedirler. Bir önceki yüzyılın, korse ve iç etekliklerle oluşturulan kum saati silüeti kadın giyiminde devam etmekteydi. Charles Worth'un yanında, Doucet, Paquin, Callot Soeurs gibi, Paris'de çok sayıda moadevi açılmaya başlandı. Paris kadın modasının başkenti oldu. 1912'de Paul Poiret, kadınları korse ve tarlatandan kurtaran ilk tasarımları yapmaya başladı. Ancak bu giysiler, I. Dünya Savaşı sonrasında kadın modasını etkilemeye başladı.

- **1914-1918: I. Dünya Savaşı**

Savaş, tüm Avrupa’da yaşam üzerinde büyük yıkımlara sebep olurken, moda da etkisini kaybetti. İnsanlar, giyimi ihtiyaç olarak ele aldılar. Güzel giysilerin gösterildiği balolar ve davetler yapılmamaya başlandı. Üretilen kumaşların büyük çoğunluğu asker üniformalarına ayrıldığı için, halkın giyimi için kumaş üretimi azaldı. İnsanlar eski giysilerini değerlendirdiler.

Bu dönemde Avrupa’da erkeklerin büyük çoğunluğu askere alındığı için, kadınlar onların yerine çalışmaya başladılar. Kadın giysileri, bu nedenle değişmeye başladı, üniforma tarzı giysiler, işçi tulumları ve boneler giyilmeye başlandı. Kadın giysilerinde işlev öne çıkmıştır.

- **1918-1939 Savaşlar Arası Dönemi**

Kadın giysilerinin özgürleştiği, modern kadın imgesinin ortaya çıktığı dönemdir. Savaşın bitiminden sonra, Chanel’in öncülüğünde, çene hizasında kesilmiş kısa saçlı, göğüs ve kalça vurgulanmadan vücudundan akan, diz altında biten eteklikli, rahat ve esnek giysiler giyen, genç, zayıf ve dinamik kadın imgesi modaya egemen oldu. Chanel, daha önceden erkeklere ait olan pantolonu, kadın giyiminin önemli bir parçası haline getirdi. 1920-1930 arasındaki kadın modasında, Art Deco akımının etkisiyle, siyah, beyaz ve altın sarısı renklerin ve metalik parıltılar görülmeye başlandı. Bu döneme ABD’de Caz Çağı adı da verildi. Flapper (uçarı) adı verilen genç kızların, uçuşan eteklikleriyle caz müziğinin çalındığı partilerde dans ettikleri ve eğlenenin egemen olduğu bir dönemdi.

1930’lu yıllarda, kadın modası, göğüs ve kalçanın vurgulandığı, daha feminen bir çizgiyi taşıdı.

- **1939-1960**

II.Dünya savaşı, yine, Batı modasında duraklamaya neden oldu. Savaşın bitiminden sonra, Fransız modacı Christian Dior, 1960’lı yıllara kadar olan kadın modasının çizgilerini belirledi. Dior’un tasarımları, elastiki, esnek bel korseleriyle edinilen ince bel ve kabarık tarlatanlarla giyilen görkemli etekliklere sahipti. Ancak, Chanel, kadınları tekrar korse giymek zorunda bıraktığı için, Dior’u eleştirmişti.

1950'li yıllarda, ABD'de ünlü film yıldızları bütün dünya modasını etkilemeye başladılar. Dior çizgisindeki giysilere sahip Elizabeth Taylor, Grace Kelly (Resim 16) gibi kadın oyuncular, klasik erkek giyimini yansıtan James Stewart gibi erkek oyuncuların yanında, Marlon Brando ve James Dean'ın öncülüğünde "Asi Genç" imgesi ortaya çıktı. ABD askerleri için iç çamaşırı olarak üretilen beyaz tişört üzerine siyah deri ceket ve eskiden işçi pantolonu olan jean pantolon ve deri botlarla tamamlanan bu tarz ABD gençleri tarafından hızla benimsendi ve gençlik modası ortaya çıktı.

Resim 16: Grace Kelly Dior Elbisesiyle

Kaynak: Vogue Dergisi Getty Images Turkey (Erişim Tarihi:10. 02. 2019)

1960'ların başlangıcında, 1950'li yılların çizgileri devam etti, ancak İngiliz modacı Mary Quant'ın mini eteği (Resim 17) moda haline getirmesiyle, kadın giyimini tamamen değişti.

Resim 17: Mary Quant

Kaynak: <https://medium.com/@aakankshaagnihotri/mary-quant-114286c421cd> (Erişim Tarihi: 10.02.2019)

1960'lı yıllarda, uzay çalışmalarının etkisiyle, düz, plastik görünümlü, sentetik kumaşlardan hazırlanan kadın ve erkek giysileri ortaya çıktı.

1960'larda, Hippie (Resim 18) ve Rock gibi alternatif giyim tarzları ortaya çıktı. Kapitalizmi reddeden, doğaya dönüşü savunan Hippie felsefesinin, cinsiyetsiz, Asya'nın etnik giysilerinden esinlenilerek dikilen giysileri, bu felsefeden etkilenen gençler için ilham verici oldu. Rock müziğinin gençleri isyana yönlendiren tarzı, uzun saçlı ve bedeninin üst kısmının vurgulandığı erkek giysileri, gençleri etkiledi.

Resim 18: Hippie Tarzı Giyim

Kaynak: <http://www.guncelmakaleler.com/hippi-felsefesi/> (Erişim Tarihi:20.03.2019)

1970’li yıllar, hazır giyimde markalaşmanın öne çıkmaya başladığı dönemdir. Avrupa’da H&M gibi büyük markalar ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemin kadın ve erkek giysilerinin temel çizgileri, İspanyol Flamenko dansçılarının giysilerinden esinlenilerek belirlendi. Aynı yıllarda disco müziği ve dans giysileri, parlak tulumlar ve altın rengini moda haline getirdi.

1970’lerde İngiltere’de bir gençlik akımı olarak başlayan Punk hareketi, metal zımbalı siyah deri ceketler, siyah tayt deri ya da jean pantolonlar ve beyaz tişörtlerle giyilen, cinsiyetsiz bir giyim tarzını getirdi. Bu akımın öncüsü olan Vivienne Westwood (Resim 19), 1980’lerde, üst sınıfın modacısı oldu.

Resim 19: Vivienne Westwood

Kaynak: <https://www.vogue.it/en/fashion/news/2018/04/08/vivienne-westwood-best-looks-from-seventies-birthday-77-years/> (Erişim Tarihi: 18.10.2018)

1980’li yıllarda, modanın temel esin kaynaklarından biri, spor giysileridir. Aerobik giysileri, bisikletçi taytları, eşofmanlar ve tenis giysileri, günlük giyimi belirledi. Bu dönemin diğer bir esin kaynağı da, yeni ortaya çıkan genç iş insanı giysileridir. Erkeklerde bol takım elbiseler, kadınlarda, vatkalı, bol, uzun ceketler, vatkalı gömlekler ve bol şalvar pantolonlardan oluşan takım elbiseler moda oldu.

1980’lerde “moda ikonları”, asil, zarif kadın imgesini taşıyan Prenses Diana ile asi genç kız imgesine sahip olan Madonna’dır.

1980’lerin abartılı, renkli, görkemli giysileri, 1990’da sadeleşerek devam etti. Bu dönemin kendine özgü modası, ABD’li Nirvana müzik grubunun öncülüğünü yaptığı, eski el örgüsü hırkalar, eski, yırtık t-shirtler ve jean pantolonların, üst üste giyilen gömleklerin, kadınların giydiği, el yapımını andıran uzun elbiselerin, postallarla tamamlandığı, Grunge tarzıdır.

2000'li yılların başlangıcında, kadın modası, spor çizgilerini devam ettirdi. Vücuda oturan giysiler, düşük belli jean pantolonlar ve göbek dekoltesi, kargo pantolonlar, zarif, gece elbiselerinden oluşan çizgi, 2000'lerin ikinci yarısından sonra, binici modası olarak özetlenebilecek bir çizgiyi taşımaya başladı. Kısa binici ceketleri, dar jean ve kumaş pantolonlar ve uzun çizmelerle tamamlandı.

1980 ve 1990'lı yıllarda, Batı ülkelerinde başlayan ve etkileri 2000'li yıllarda görülmeye başlayan tekstilde küreselleşme, Batı ülkelerinde tekstil ve moda tasarımı ve üretimini köklü bir şekilde değiştirdi. İngiltere ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri, tekstil üretimini kendi sınırları içerisinde azalttılar, tekstil fabrikaları kapandı ya da ya da işçiliğin ve malzemenin ucuz olduğu Uzakdoğu ülkelere taşındı. Küresel hazır giyim markaları ortaya çıktı. İspanyol Mango ve Zara gibi markalar bu hareketin öncüsü oldu. Bu markalara ait giysiler, Avrupa'da tasarlanmakta, Çin ve Vietnam gibi Uzakdoğu ülkelerinde üretilmekte ve tüm dünyaya bu markaların etiketleriyle dağıtılma ve satılmaktadır. Çin dünya tekstil üretiminin en önemli merkezi haline geldi¹.

¹ Moda Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam Ve Stil Rehberi Kaktüs Yayınları

İKİNCİ BÖLÜM

1. GELENEKSEL AZERBAYCAN KUMAŞLARININ TARİHİ GELİŞİMİ

Geleneksel Azerbaycan kumaşçılığıyla ilgili eski yazılı kaynaklar arasında, milattan önce 446-385 yılları arasında, Yunan filozofu Strabon'un notları önemli bilgiler içermektedir. İlk zamanlarda Azerbaycan'da dokunan kumaşlar genelde yün ve ketenden oluşmakta ve çoğu kırmızı renkteydi. Aristofan "Kurbağalar" adlı eserinde kumaşın horoz, keçi, geyik, mitolojik insan tasvirleriyle süslemenin sadece Azerbaycan halklara özgü olduğunu belirtmiştir².

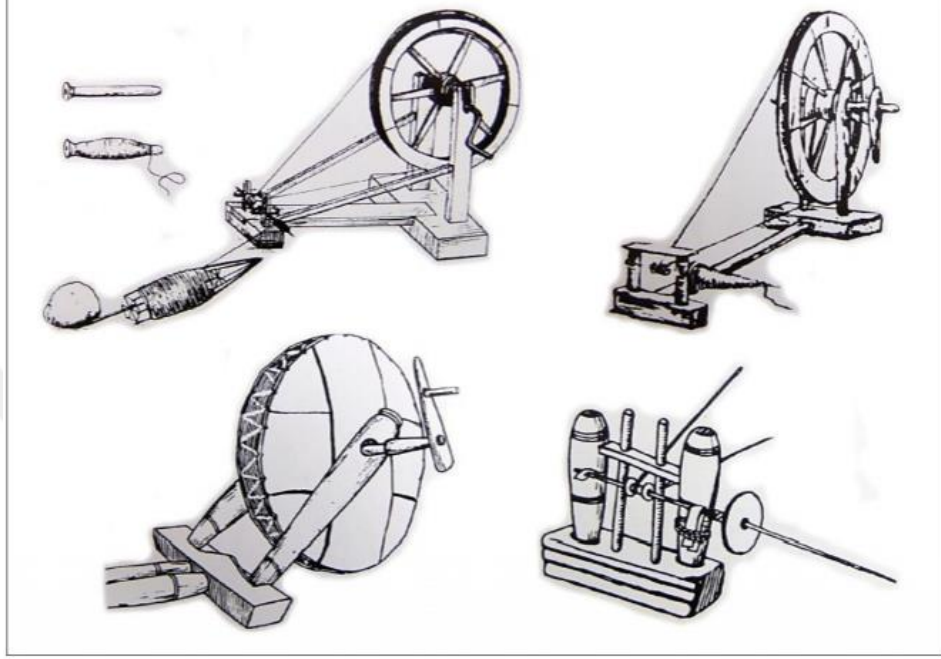
Azerbaycan'ın; Şamahı, Şeki, Ordubad şehirlerinde üretilen ipek kumaşların yurtdışında tanınmasına sebep olan faktörlerden biride boyama sanatıydı. Boyama sanatının Azerbaycan'da tarihi çok eski olup, nesilden-nesile geçerek, günümüze kadar ulaşmıştır. Nahçıvan yakınlarındaki Kültepe köyünde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan kalıntılar dokuma ve boyama sanatıyla ilgili bilgiler içermektedir.

Arkeolojik kazılar sonucunda bulunan kumaş parçalarının analizleri sonunda, uzun yıllar önce dokunmasına rağmen, bu kumaşların renkleri canlılığını kaybetmemiştir. Kumaş boyalarındaki renkler genelde doğal yolla, bitkilerden ve bazı böceklerden elde edildiğinden dolayı oldukça dayanıklıdır. Boyamalarda kullanılan bitkiler, elma, nar, ceviz, soğan kabuğu, kayısı, dut ağacının kökünden elde edilmiştir.

Feodal Dönemde, Azerbaycan'da 3. Ve 5. Yüzyıllarda kumaş üretimi önem kazanmıştır. Bu dönemde Azerbaycan'da çok sayıda yetenekli kumaş ustaları yetişmiş, onların ürettikleri benzersiz kumaşlar yurtdışında da tanınmıştır. Azerbaycan'da dokunan kumaşlar o dönemlerde bile özel tezgâhlarda üretilmiştir.

² Ф. РОЗЕНБЕРГ, Аристофан о персидских тканях. Восточные записки, 45.
(F. ROZENBERG, Aristofan Fars Kumaşları Hakkında, Doğu Yazıları, 45.)

Mingeçevir’deki arkeolojik kazılarda, mezarlarda bulunan tezgâh kalıntıları, dokuma ve eğirme aletleri, yün ip yumakları, ince kumaştan dikilmiş giysi kalıntıları bulunmuştur. (Resim 20)

Resim 20: Eğirme Ve Bükme Aletleri: Çarklı Çehre Örnekleri

Kaynak: Arif MUSTAFAYEV, Azerbaycan’ın Maddi-Kültür Mirası, 329.

Azerbaycan’da 7. Yüzyılda ticaretin gelişimine bağlı olarak dokuma sanatı da çok gelişmiştir. Arap yazarlarından Mukaddesi ve Mesudi 10. Yüzyılda, Azerbaycan ustalarının ticari olarak kullanılmak üzere ipek, yün, pamuk kumaşlar ve giysiler ürettiklerini yazmışlardır³. Gence’de üretilen yün kıyafetler, Nahçıvan çuhaları, Tebriz’de üretilen atlas erkek üst giyimleri, Hoy’da ince ketenden yapılan giysiler Azerbaycan sınırlarını aşmış, dünyada ün kazanmıştır.

Bu dönemde üretilen kumaşlardan Berde ipeği en meşhur olanındır. 10. Yüzyılda Arap araştırmacı El-İstehri Berde şehrinin açıklamasında; “Bu şehir sağlam iklimli, zengin doğal kaynaklı, gelişmiş, güzel bir şehirdir. Berde’de büyük miktarda ipek ihracatı yapılıyordu. Buraya özgü dut ağacı yaprakları ile beslenen İpek böcekleri ile yapılan ipek üretimi yurtdışına gönderiliyor ve çok rağbet görülmüştür.

³ P. E. EZİZBEYOVA, Azerbaycan İşlemeleri, 7.

Berde ipek kumaşları ile ilgili Mukaddesi'nin de ilginç notları arasında, “onlardan yapılan derilerin, halıların, kelağayaların (ipek başörtüsü-eşarp), örtülerin benzersiz renklerinin eşi olamaz⁴” ifadesi yazılıdır.”Arap yazarlarının anlattıklarına göre, Berde şehri bu dönemde yapılan kumaş üretiminin yanında, kumaş boyası alanında da önemli yer tutmaktadır. Burada üretilen boyaların (marena-kırmis koşenil⁵) adlı boyaları dünyaya yayılmış, Hindistan'da ün kazanmıştır.

11. ve 12. Yüzyıllar, Selçukların hükümdarlığı döneminde, Azerbaycan şehirlerinde kumaş üretimi en üst düzeydedir. Büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'nin eserlerinden görüldüğü gibi, bu dönemde halkın esas mesleklerinden biri dokuma sanatı idi. Bu dönemde Gence'de ipek ürünleri üretimi çok gelişmiştir. Moğolların saldırısında şehir halkı, kıymetli kumaşlarını vererek, kendilerini bu baskınlardan korumuşlardır.

13. Yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da bulunmuş meşhur Venedikli seyyah Marko Polo'nun, Tebriz şehrinde üretilen altın, gümüş ipliklerle dokunmuş kumaşlarla ilgili notları vardır. Azerbaycan ipeği, Seyyahların yazılarında anlattığına göre; “Burada ipek kumaşlar o kadar çok ki, yol kenarındaki küçük meyhanelerdeki yataklar da ipek yorganlarla kaplanmıştır⁶.” Akkoyunlu şahı Uzun Hasan'ın döneminde Azerbaycan'a, gelen Venedikli diplomatlar, İosif Barbaro ve Katerina Zeno buna benzer bir anıdan söz etmektedir; “Bu ülkede hatta atların çulları bile ipektendir”⁷ Onlar bu duruma çok şaşırdıklarını belirtmişlerdir.

14. yüzyıldan itibaren Azerbaycan'ın eski şehirlerinden olan Şamahı dönemi ipekçilik merkezlerinden biri olmuştur. 1403 yılında Kastilya elçisi Ryo Gonzales do Klavio Azerbaycan'a uğradığında Şamahı ipeği ile ilgili önemli görüşlerini yazılarında belirtmiştir, o yıllarda bile Venedik ve Cenevizli tüccarlar ipek almak

⁴ АЛ-МУКАДДАСИИ. Лучшие изделий для познания климатов. Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Пер. Н. А. Караулова, 14-15

⁵ Marena-küçük bir bitki kökünün adıdır. Bu kökten açık-kırmızı renkte boya alınıyor. Kırmis (ve ya koşenil) –küçük böceklerden alınan al-kırmızı boyanın adıdır

⁶ П. К. ГУБЕР, Хождениена Восток Марко Поло, 52.

(P. K. GUBER, Marko Polo Doğruya Taşıma, 52

⁷ И. П. ПЕТРУШЕВСКИЙ. “Государство Азербайджана в XV в.”, Сборник статей по истории Азербайджана, 200

için buraya geldiklerinde, Şamahı ipeği birçok Doğu ve Batı ülkelerinde tanındığını görmüşlerdir⁸.

14. Yüzyılda Azerbaycan'da günümüze kadar ulaşmış kumaş parçaları ileri bir dokuma tekniğiyle dokunmuş ve estetik görünüme sahip kumaşlardır. Kumaşlarda uygulanan desenler arasında en çok kullanılanlar; uzak doğu motifleri, stilize edilmiş kuş, çiçek, hayvan resimleri ve bazı fantastik hayvan figürleri görülmektedir. 14. yüzyılda Azerbaycan'da üretilen kumaşların, Azerbaycan ve dünyanın birçok müzelerinde örnekleri bulunmaktadır.

16. Yüzyıl 'da Azerbaycan'da üretilen kumaşlar, sanat tarihinde önemli dönemlerden biri olarak bilinmektedir. Safeviler dönemi olarak bilinen bu dönem, milli kültür ve zanaatın bütün alanlarında yükseliş göstermiştir. Bu dönemde Azerbaycan'da dokuma sanatı endüstriyel üretime dönüşmüş, bu kumaş ve işleme ürünleri Avrupa pazarlarında "Safevi", "Kızılbaş", "İran" markalarıyla tanınarak ünlenmiştir⁹.

Günümüzde, dünyada ve Rusya'da birçok müzede Azerbaycan'da üretilmiş kumaş örnekleri sergilenmektedir. Moskova, St. Petersburg, Bakü müzelerinde, Tebriz, Erdebil, Şamahı, Gence'nin ipek kumaşları, kızılı ve gümüşü ipliklerle dokunmuş kırmızı, yeşil kadife, tirme (yün kumaş) kumaşların orijinal örnekleri bulunmaktadır¹⁰. Bu kumaşlar döneminde yüksek fiyatla satılmış, Venedik, Ceneviz, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Rusya'dan her zaman büyük siparişler almıştır.

Önceleri bu kumaşlar Azerbaycan'dan Rusya'ya rastgele götürüldüğü halde 16. Yüzyılda düzenli bir ticaret halini almıştır. Rus ve Batı Avrupa tüccarları ucuza

⁸ О Рюи ГОНЗАЛЕС де КЛАВИХО. Дневник путешествия ко дворцу Тимура в Самарканд в 1403-

1406 гг. Сборник отделения русского языка словестности Академии наук, 177.

(Ryui GONZALES de KLAVIHO, 1403-1406 Yıllarında Samergant'da Timur'un Sarayına Yolculuğun

Günlüğü, Rusça Bilgilerin Derlenmesi Şubesi Bilimler Akademisi, 177.)

⁹ T.C.Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı Tekstil Ve Moda Tasarımı Programı Azerbaycan Geleneksel Kumaş Ve Giyim Kültürünün 19. Ve 20. Yüzyıl Giyimine Yansımaları Yüksek Lisans Tezi Hazırlayan: 20106153 Gulmira Shahverdiyeva İstanbul - 2015

¹⁰ T.C.Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı Tekstil Ve Moda Tasarımı Programı Azerbaycan Geleneksel Kumaş Ve Giyim Kültürünün 19. Ve 20. Yüzyıl Giyimine Yansımaları Yüksek Lisans Tezi Hazırlayan: 20106153 Gulmira Shahverdiyeva İstanbul - 2015

aldıkları Azerbaycan kumaşlarını yüksek fiyata satarak büyük kazanç elde etmişlerdir. Batı Avrupa ülkeleri arasında Azerbaycan ipeği İtalya'da meşhurdu ancak İtalyan tüccarlar hammadde olarak kendi ülkelerinde de bu malzemelerle kumaş dokutup, ticaretini yapmaktaydılar.

16. Yüzyıl Azerbaycan kumaşlarını değerini arttıran özelliklerden biride şair Nizami Gencevi'nin eserlerinden alınmış karakterler ve milli motiflerle süslenmesidir. Azerbaycan kumaşlarının düzenlenmesi (kompozisyonuna) üç gruba ayrılır:

- Dini sözler veya Doğu klasiklerinin şiirlerinden alınmış mısralarla süslenmiş yazılı kumaşlar,
- Bitkisel desenli kumaşlar
- Süjetli (konulu, tematik) kumaşlar.

İslam dininin büyük etkisi yazılı kumaşlarda görülmektedir. Bunlar dini tebliğ eden ideolojik kumaşlardır. 15. Yüzyıldan itibaren Kuran-ı Kerim'den alınmış mısralar değişmiş daha çok Doğu şairlerinden Hafız'ın, Saidi'nin ve Nizami'nin şiirleriyle yer değiştirmiştir.

Geleneksel kumaşlar arasında bitkisel desenli kumaşlar çoğunluktadır. Azerbaycan Tarih Müzesi ve Azerbaycan Devlet Sanat Müzesi'nde bu kumaşlar sergilenmektedir. 16. ve 17. Yüzyıllarda bu tasvirler daha da önem kazanmıştır.

18. Yüzyılda Azerbaycan devletinin İran esaretine girmesiyle gittikçe kudretini kaybederek yerli sanatın gelişimini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu arada Bakü, Gence, Şuşa, Şeki gibi şehirler sanat alanında kendi özelliklerini korumuşlar, fakat kalitesi düşmüştür. İpekçilik yerli idarecilere büyük kazanç sağladığından onlar bu alanda gelişimi sürdürmek için büyük çaba harcamışlardır. 18. ve 19. Yüzyıllarda dokunan kumaşlar, zarafet ve şiirselliğini kaybetmiş, Batı Avrupa'ya özgü motifler rastlanmış, bitkisel ve geometrik figürlü desenlerle yer değiştirmiştir.

Azerbaycan müzelerinde 18. ve 19. Yüzyılların hatırası olan ahşap baskı kalıplarıyla süslenmiş kumaşlar muhafaza edilmiştir o dönemin kumaş ve baskı

sanatına ışık tutmuştur. 17. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın birçok şehrinde bulunmuş meşhur Türk seyyahı ve diplomatı Evliya Çelebi özellikle Nahçıvan'da yüksek kaliteli baskılı kumaşların üretildiğini ve satış için yurtdışına götürüldüğünü belirtmiştir¹¹.

19. Yüzyılın sonlarından itibaren Azerbaycan'da yerli kumaş sektörü yavaşlamaya başlamıştır. Batı Avrupa daha sonrada Rusya'da modern dokuma ve baskı makinelerinin kullanılmaya başlanması, Azerbaycan'da kumaş üretimini kolaylaştırırken, el emeğiyle üretilen geleneksel kumaşların değerinin düşmesine sebep olmuştur.

Geleneksel Azerbaycan Kumaşları dört gruba ayrılmaktadır: 1. Ketencilik. 2. Bezzazlık (Pamukçuluk). 3. Şerbaflık (İpekçilik). 4. Şalbaflık (Yün üretimi).

Hammadde çeşidine göre kumaşlar	
Keten kumaş	
Pamuk kumaşlar	Bez, kiseyi, fite, şile, gedek, ağ, codana (çadraşan), tenzif (sargı bezi), çalamaya (humayın ağı), mitgal, çit.
İpek kumaşlar	1. Cecim kumaşlar. 2. Gülebetin gurubu kumaşlar: zerbaflık, hara, zerhara, diba, kemha, hatayi. 3. Tafta gurubu kumaşlar: tafta, atlas, darayı, kadife, fite, ganovuz, alaca, mov, kemsenf, süzeni.
Yün kumaşlar	Şal, mahut, düğürt, alaca cecim, tirme.
Keçe kumaşlar	

Resim 21: Hammadde Çeşidine Göre Kumaşlar

Kaynak: Nilufar ALİYEVA Koleksiyonundan

¹¹Evliya ÇELEBİ, "Yol Notları", (Azerbaycan Tarihi ile İlgili Alıntılar), Çev. F.Babayev, 6.

1.1.Keten Kumaşlar

Azerbaycan işlenmemiş ketenin çok eskiden beri üretildiği yerlerdendir. İşlenmemiş keten elyafının üretim usul ve tekniklerinin öğrenilerek geliştirilmesi, onun medeni şekilde yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. Keten bitkisi dikiş, örme ve dokuma işlemleri için önemli bir hammadde olmuştur.

Keten lifinden el ipliğiyle “kec” denilen ince iplik eğrilmiştir. Keten iplik hem giysilik kumaş üretiminde, hem de diğer ev tekstil ürünlerinin (halı, çuval, masa örtüsü) üretiminde kullanılmıştır. Ketenden aynı zamanda şalvarlarda ve eteklerde bağcık olarak kullanılan dar dokumalar yapılmıştır.

Azerbaycan’da keten kumaş dokumacılığı yalnız antik dönemde değil, orta çağ, 20. yüzyıl ve ondan sonraki tarihi dönemlerde de devam ettirilmiştir.

1.2. Pamuklu Kumaşlar

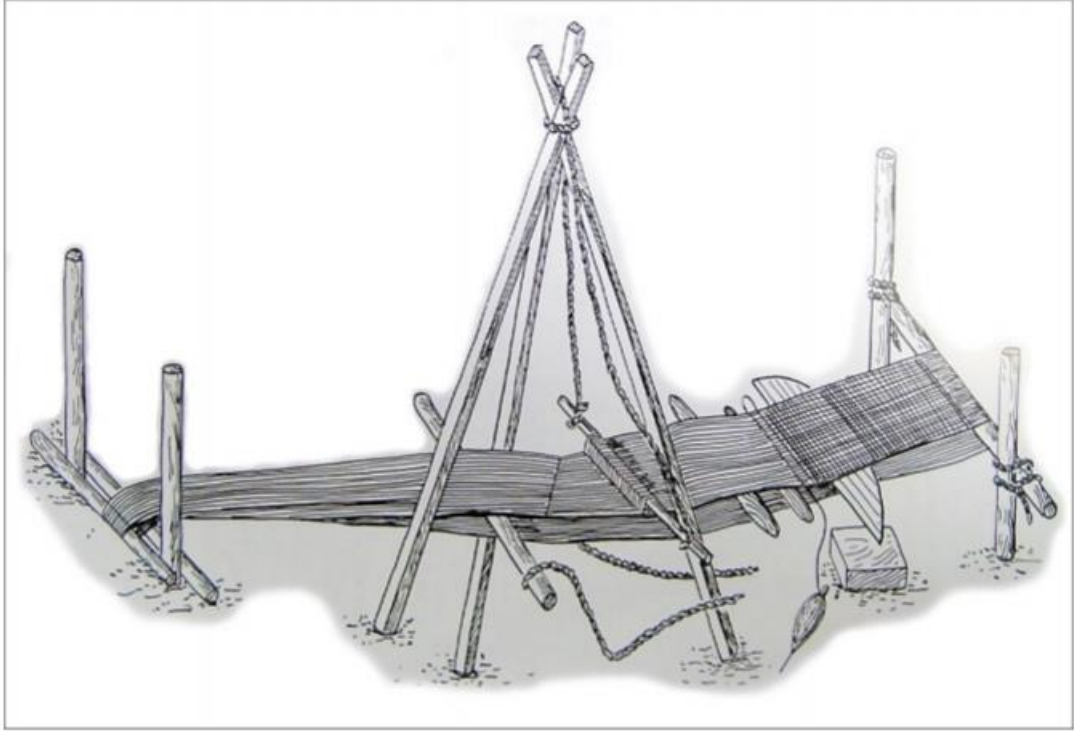
Azerbaycan’da “bezzazlık” olarak adlandırılan pamukçuluk alanının tarihi çok eskilere (antik döneme) dayanmaktadır. Ülkede pamuklu kumaş üretiminin gelişmesine olanak sağlayan faktörler arasında, pamuk üretiminin bol olmasıyla birlikte, ülkenin sıcak iklim koşullarında insanların serin pamuklu kumaşlara olan gereksinimini arttırmıştır. İpek ve yün kumaşların pahalı olması nedeniyle alma durumu olmayan, halkın orta ve fakir sınıfları için pamuk kumaşlar maddi açıdan en uygun tekstil malzemesi olmuştur.

Bez, keseyi, fite, şile, gedek, ağ, codana (çadraşan), tenzif, çalamaya (humayn ağı), mitgal, çit.

Etnoloji kaynaklara göre, 19. Yüzyıla kadar ulaşmış geleneksel pamuk kumaşlar (bez, codana, calamaya, mitgal, ağ) çoğunlukla boyama ve baskı yöntemiyle süslemeler yapılmıştır. Ham bezi kırmızıya boyamakla, ondan “şile”, koyu lacivert veya maviye boyamakla “gedek” denen pamuklu kumaş elde edilmiştir.

1.2.1.Bez

Geleneksel pamuklu kumaşlar arasında ülkede üretilen bez önemli yer tutmaktadır. Ham kumaş niteliğinde olan bez, pamuklu kumaşların en basit ve yaygın çeşididir. Her ailede ev hanımları, “yer hanası” (yer tezgâhı) denilen geleneksel dokuma tezgâhlarında dokumuş, ailenin giyim-geçim ihtiyaçlarında kullanmışlardır. Kalite açısından yer hanasında (yer tezgâhı) (Resim 21) dokunan ev bezine kıyasla, mekanik tezgâhlarda dokunan dükkân bezi kumaşlardan daha üstün tutulmuştur.

Resim 21: Yatay Dokuma Tezgâhı: Yer Hanası

Kaynak: (3), MUSTAFAYEV, 331.

- **Tefsile**

Çizgili beze “tefsile” denilmiştir.

- **Codana**

Kalın iplikle dokunmuş kaba bez çeşidine “codana” denilmiştir. Kendi doğal rengi olan sarımtırak rengine az kullanılmıştır. Codana çoğu zaman lacivert reнге boyanarak kadın çarşafı için kullanılmıştır.

- **Mitgal**

Bezden farklı olarak ince ve sık dokunmuş pamuklu kumaş çeşididir. Bu nedenle de daha yüksek fiyata satılmıştır. Mitgal genelde iç çamaşırı üretiminde kullanılmıştır. Doğal haliyle ev tekstilinde az kullanılan mitgal, genellikle baskı ve kalem işi teknikleriyle yüzeyi desenlerle süslenen bir kumaş türü olarak bilinmektedir.

1.2.2.Tenzif

Pamuk ipliğinin en ince çeşidinden üretilir, tülbent kumaşına benzemektedir.

- **Çalamaya**

Tenzif kumaşının iki kat veya üç kat bükülmüş iplik çeşidinden “çalamaya” adı verilen ince pamuklu kumaş üretilmiştir. Calamayadan baskı tekniğiyle “çit” denilen desenli kumaşlar (popline benzer ince pamuklu kumaş) yapılmıştır.

Azerbaycan’da 19. yüzyılda pamuk ve pamuklu ürünler ile Gence, Nahçıvan ve Ordubad şehirleri önemli yer tutmuştur.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde pamuk kumaş üretimi gelişimini durdursa da, Nahçıvan’da bez üretimi devam ettirilmiştir ve ev kadınları ondan kumaş üretmişlerdir.

19. Yüzyılın sonlarına ait bir kaynakta o dönemde Nahçıvan’ın üç ilçesinde bez üretimi yapan köy dokuyucularının sayısının 910 kişiye ulaştığı belirtilmiştir. 19. Yüzyılın sonlarından bahseden başka bir kaynağın yazdığına göre, o dönemde Ordubad ilçesi halkının yarısı dokuyuculardan oluşmuştur. Onlar İrevan ve diğer bölgelere pamuklu kumaş satışı yapmışlardır¹².

¹² Н. Потехин. Шелководство Шемахинской губернии и Цар-Абадская школа-“Вестник промышленности”, 2

1.3. İpek Kumaşlar

- Cecim kumaşlar
- Gülebetin gurubu kumaşlar: zerhaf, hara, zerhara, diba, kemha, hatayi.
- Tafta gurubu kumaşlar: tafta, atlas, darayı, kadife, fite, ganovuz, alaca, mov, kemsenfè, süzeni.

Azerbaycan'da ipekçiliğin cecim dokuması ve ham ipek üretimi olarak iki yönde geliştiği görülmektedir.

- **Cecim Dokuma**

Ortaçağda, köy kadınları evde “hana” denilen tezgâhlarda çeşitli ipek ürünleri “keci” denilen ipek iplikten zengin çeşitte kaba, dayanıklı, sıkı dokumaya sahip cecim denilen ipek kumaşlar dokunmuştur. Ev tekstilinde cecim malzemesi büyük önem taşımıştır. Farklı renklere boyanmış keci ipliğinden çeşitli motifli cecimler dokunmuştur. Bu iplikten dokunmuş kumaşlar sıkı, dayanıklı, kalite açısından uygun ve ekonomik olduğu için ev tekstilinde daha çok tercih edilmiştir. Şehir ve köy evlerinde kullanılan minder, yastık, döşekçe, döşek ve yorgan kılıfı, niş için perde, yük örtüsü, masa örtüsü, seccade, heybe, çanta, eğer kaşı, çul, çuval, tuz torbası (Resim 21) ve (Resim 22) gibi ev tekstil ürünleri cecim kumaşlardan yapılmıştır¹³.

¹³ Bayatılar, İkinci Baskı, 72, 94

Resim 21: Cecimden Yapılmış Tekstil Ürünleri: 1-Heybe; 2,3-Tuz Torbası

Kaynak: (3), MUSTAFAYEV, 491.

Resim 22: Cecim Ürünleri: 1-Çul; 2-Kaşıklık; 3-Tuz Torbası; 4,5-Çanta Örnekleri

Kaynak: (3), MUSTAFAYEV, 490

Ortaçağ'dan itibaren, köy halkı cecimi genelde kendi aile ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dokumuş ve çok nadiren satışa çıkarmışlardır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan ekonomisindeki gelişim sayesinde cecim üretiminde artış göstermiştir. (Resim 23)

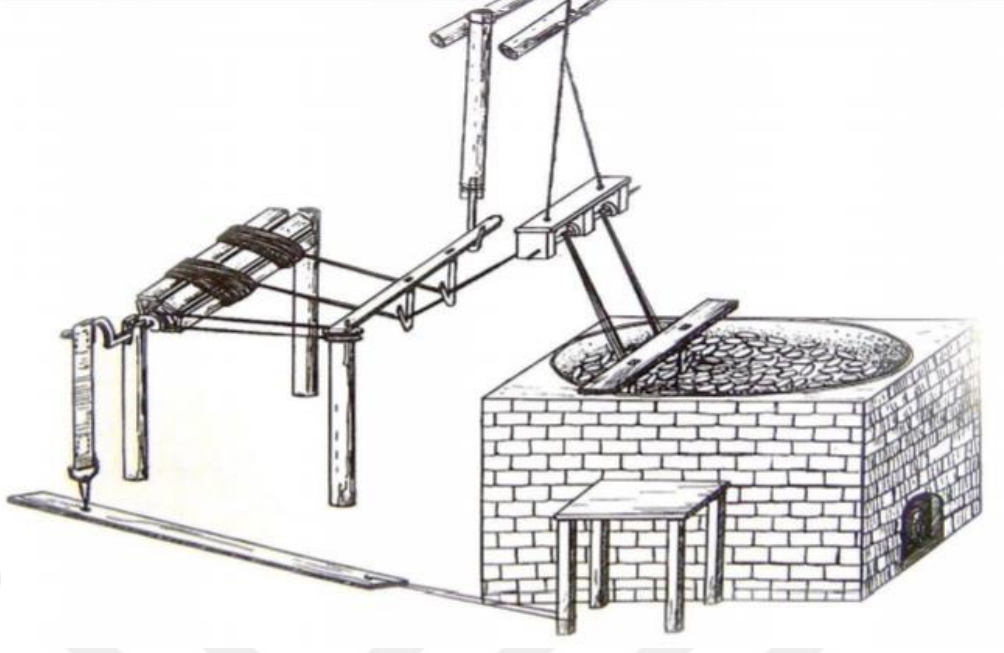
Resim 23: Cecim Ürünleri

Kaynak: Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi

Cecim kumaşının desenleri çoğu zaman geometrik formlardan oluşmuştur. Bunun yanı sıra cecim dokumasında bitkisel motif örneklerine de rastlanmaktadır.

1.3.1.Ham ipek

İpek imalathanelerinde kozadan açılan ham ipek çıkırık (mancanak) (Resim 24) olarak adlandırılan tezgâhta eğrilerek ipliğe dönüştürülmüştür. “ÇerbaF” denilen profesyonel ustalar eğrilen ipliklerle mekanik tezgâhlarda zarif ipek kumaşlar dokunmuştur.

Resim 24: Ham İpek Sarma Tekniği: Ayak Mancanağı

Kaynak: (3), MUSTAFAYEV, 336.

Azerbaycan'da ipek kumaş üretiminin zengin çeşidinin ortaçağda (3-15 yüzyıl) çok geliştiğini ve üretildiği gözlenmiştir. Kaynaklarda geleneksel ipek kumaş çeşitleri ile ilgili ayrıntılı bilgi neredeyse yok derecesindedir.

İpek kozasından keci ipliği üretmeyi ve ondan cecim tipli kumaşlar dokumayı, neredeyse herkes bilmektedir. Azerbaycan'ın geleneksel ipek kumaşları, estetik açıdan ve üretim teknolojisi açısından gülebetin ve tafta tipli olmakla iki guruba ayrılmıştır.

1.3.2. Gülebetin Kumaşlar

Azerbaycan'ın şehirlerinde ortaçağda (3-15 yüzyıl) “gülebetin” olarak adlandırılan ipliklerden altın ve gümüş tellerden yapılmış genel adla “gülebetin” denen çeşitli ipek kumaşlar dokunmuştur. Gülebetin kumaşların **zerbaf, zerhara, diba, kimha (kemha), kitayi (hatayı)** adlarıyla çeşitlerine rastlanmaktadır¹⁴.

¹⁴ M. H. HAYDAROV, 13-17. Yüzyıllarda Azerbaycan Şehirleri ve Şehir Zanaatı, 153-159

15. ve 16. Yüzyıllarda Gülebetin kumaşların üretimine başlandığı tahmin edilmektedir. Gülebetin kumaşların üretim çeşitliliğinin artması ve dokuma teknolojisinin gelişmesine sebep olmuştur.

Azerbaycan'ın şehirlerinde gülebetin iplik üretimi “sirmakeş” denilen profesyonel ustalar tarafından yapılmıştır. Altın ve gümüşten yapılmış çok ince metal tellerin ipek ipliğē sarılmasıyla üretilmiştir. Gülebetin kumaşların çeşidine göre, içeriğinde bulunan altın ve gümüşün miktarı değışmiştir. En kaliteli kumaş türünde altın telinin miktarı yüzde 15, ikinci kalitede yüzde 10, diğē türünün içeriğinde yüzde 5 olduğu belirtilmektedir¹⁵.

Gülebetin kumaşlarından aynı zamanda, külece (giyim çeşidi), başörtüsü, külāh, arkalık (kaftan), cüppe gibi çeşitli ürünlerde dikilmektedir.

Kimhanın desen tertibatına gelince bitkisel desenler çoğunluktadır. Kimhanın süslemesinde hayvan, hatta o dönemin şariat yasaklarına rağmen insan resimlerine de rastlanmaktadır.

1.3.3.Diba

Gülebetin kumaşlar arasında diba, özellikle 13. Yüzyılda Azerbaycan'ın şehirlerinde (Gence, Tebriz, Erdebil, Nahçıvan) dokunan diba özel bir yere sahiptir. Hatta dibanın gülebetinsiz çeşidi de mevcuttur. Selçuk hükümdarlığı döneminde uzmanlar bu kumaş çeşidinin üretim tekniğinin 11. ve 12. Yüzyıllarda Çin'den geldiği bilinmektedir¹⁶.

1.3.4.Kadife

Azerbaycan'ın geleneksel ipek kumaşları arasında kadife önemli yere sahip olmuştur. Kadife kumaşın başlıca müşterileri feodal toplumun zengin sınıfları olmuştur. Onların gösterişli yaşam tarzı için en uygun pahalı kumaş çeşidi kadife kumaştır.

¹⁵ A.g.k., 133.

¹⁶ Bkz. (31), HAYDAROV, 158.

Tebriz şehri orta yüzyıllarda kadife üretiminin esas merkezine dönüşmüştür. Burada üretilen kadife kaynaklarda, genelde “Tebriz kadifesi” adı ile tanıtılmıştır¹⁷.

Eski dönemlerde kadife, genelde, “helil kadife” adıyla çeşitli renk tonlarında (kırmızı, kızılı (altın rengi), lacivert, mavi, yeşil, kahve rengi) üretilmiştir¹⁸. Kadife bazen gülebetin iplik karışımı ile de dokunmuştur. Helil kadife farklı çeşitte işlemlerin uygulanmasında fon olarak kullanılmış, ev tekstilinde, kadın giyiminde de kullanılmıştır.

1.3.5. Fite

Moğol istilasına kadar Azerbaycan şehirlerinde, esasen de Hoy, Nahçıvan, Urmiya ve Uşniye’de üretilen ipek kumaş çeşitlerinden biri de fite olmuştur¹⁹. Hafif ve ince kumaş çeşidi olan fite ipek ve pamuktan dokunmuştur. 17. Yüzyılda Tebriz, Erdebil ve Şamahı şehirleri fite üretimi merkezleri arasında özel olarak vurgulanmaktadır²⁰.

O dönemin kaynaklarında orta yüzyıllarda Erdebil’de “alaca” denilen çizgili, ucuz ipek kumaşların dokunduğu da belirtilmektedir²¹.

19. Yüzyılın başlangıcında, Rusya tarafından işgal edildikten sonra Azerbaycan’da sosyo-ekonomik durumun değişmesine bağlı olarak, yukarıda adları geçen geleneksel ipek kumaş çeşitlerinin bir kısmının üretimine son verilmiş, bir kısmı ise başka adlarla üretimini sürdürmüştür. Bunun başlıca sebebi, işgalden sonra Azerbaycan’ın esas dokuma merkezlerinde yerli imalathanelerin üretimini durdurması ve yurtdışından, özellikle de Avrupa ve Rusya’dan ucuz fabrika kumaşlarının ithalinin artması olmuştur. Buna rağmen, 19. Yüzyılda Azerbaycan’ın bir sıra ipekçilik merkezlerinde ipek imalathaneleri kendi üretim geleneğini kısmen de olsa devam ettirmiştir.

¹⁷ Хождение купца Феодота Котова в Персию, 8; Эвлия Челеби, Путешествия, 254. (Feodota Kotova Tüccarlarının İran’a Gelişi, 8; Evliya ÇELEBİ, Seyahat, 254.)

¹⁸ Anıtlar... t. Ş, 75, 168, 169, 250, 251.

¹⁹ Acayip Ed-Dünya, 191a, 210b, 221b.

²⁰ Bkz. (19), ÇELEBİ, 254.

²¹ 16. Yüzyılda Ermeni-Rus İlişkileri, Belgelerin Derlemesi, 117, 119

19. Yüzyılda Şamahı şehri ve onun etraftaki köyleri geleneksel imalathane üretiminin, özellikle, ipek kumaş üretiminin başlıca merkezi olarak kalmıştır. 1843 senesinde tek Şamahı'da 220 şerbaf imalathanesi üretim yapmıştır²². Şamahı imalathanelerinde dokunan ipek kumaşlar, özellikle darayı ve tafta yerli pazarda satılmanın yanı sıra, Moskova, Heşterhan, Tiflis, Bakü, Guba, Derbend, Şeki, Şuşa şehirlerine de gönderilmiştir, kelağayı (Resim 25) ve çarşaf ise bundan başka, hem de Türkiye ve İran'a ihraç edilmiştir²³.

Bu dönemde ipek kumaş üretimi Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde de yapılmıştır. 19. Yüzyılın 30'lu yıllarında tek Şuşa şehrinde 132 dokuma tezgâhı olan 42 şerbaf imalathanesi çalışmıştır. 1829 senesinde bu imalathanelerde 7200 adet farklı çeşitte ipek kumaş, 740 adet kelağayı, 6100 adet kemsenfes üretilmiştir.

1.3.6. Kemsenfes

Atkı ipi pamuk iplikten, çözüğü ipi ipek telinden oluşan pamuk iplik ve ipek karışımı ile dokunan kırmızı renkte ipek kumaş çeşidi olup, genelde gömlek ve şalvar üretiminde kullanılmıştır²⁴.

Yazılı kaynaklara göre, Azerbaycan'da geleneksel ipek kumaşların bir kısmının üretimi (atlas, tafta, darayı, mov, ganovuz, çarşaf, kelağayı) 19. Yüzyılın sonlarına kadar, yani yerli ipek imalathaneleri faaliyetini tamamen durdurana kadar devam etmiştir. Bunlar arasında yalnızca ipek kumaş ürünü olan kelağayı üretimi uzun ömürlü ve devamlı olmuştur.

²² ЦГИА РФ. Департ. Общидель МВД по Совету, No1284 (ÇGİA RF. MVD İşleri Üzere Genel Kurul Başkanlığı, No 1284) 48 V. LESKOBİTOV, Şirvan İli, 110-111.

²³ D. ZUBAREV, Karabağ İli, 311-312

²⁴ D. ZUBAREV, Karabağ İli, 311

Resim 25: İpek Keleğayı (1958)

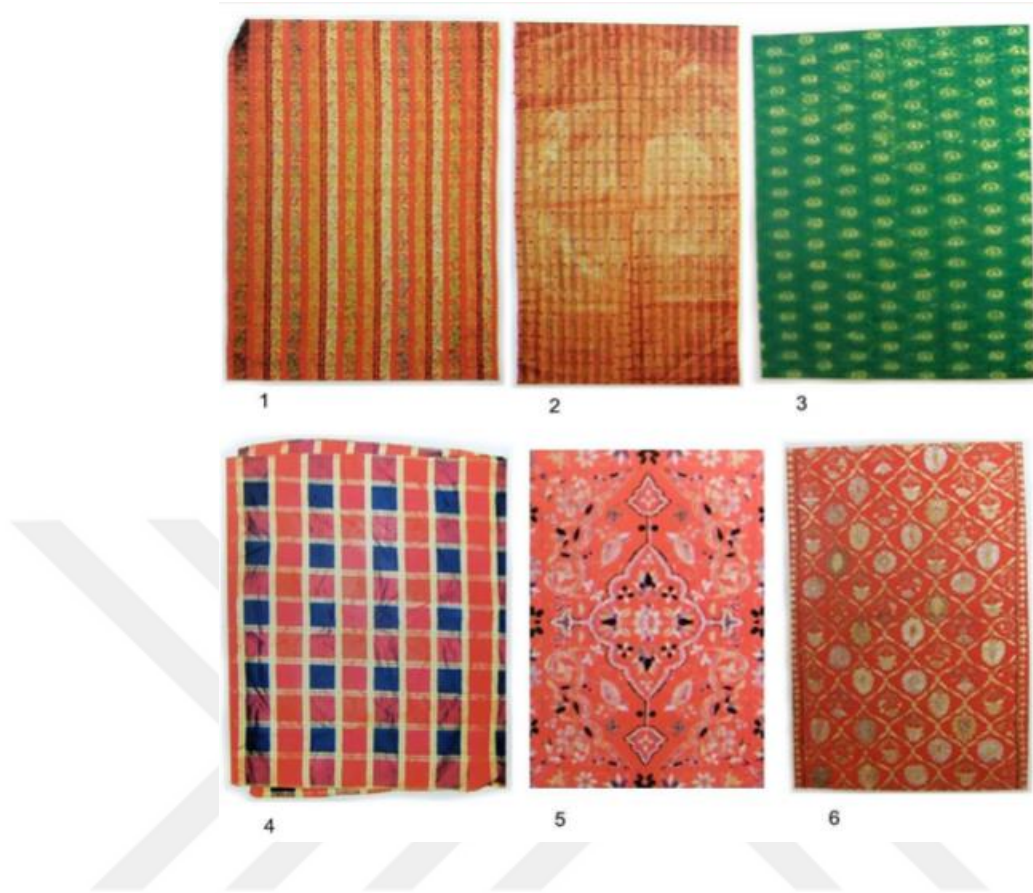
Kaynak: EZİZBEYOVA, 27.

Azerbaycan'da geleneksel ipekçilik sektörünün üretimini tamamen durdurması 19. Yüzyılın 90'lı yıllarında başlamıştır²⁵. (Resim 26)

Azerbaycan'da yerli ipek kumaş üretiminin gerilemesinin nedenlerinden biri de donanım açısından zayıf olan yerli ipek imalathanelerinin Rusya'dan ihraç edilen ucuz ve güzel kumaşların rekabetine karşı koyamaması sebep olmuştur. Dış pazarda ham ipeğe ve koza ürününe talebin artması sonucu, yerli pazarda ipeğin fiyatının hızlı bir şekilde artmasının da büyük etkisi olmuştur. İpek kumaş üretimi ve satışından kazanç elde edemeyen yerli ustalar hiçbir zahmete katlanmadan ipeğin hammadde şeklinde satışını yapmayı, daha çok tercih etmişlerdir. Şerbaflar ya ipek kumaş üretimini azaltmış, ya da yerli imalathaneleri tamamen kapatmak zorunda kalmışlardır²⁶.

²⁵ A. S. SUMBATZADE, 19. Yüzyılda Azerbaycan Sanayisi, 85.

²⁶ MUSTAFAYEV, 84.

Resim 26: İpek kumaşlar: 1-zerhara; 2-ipek tirme; 3-kadife; 4-ganovuz; 5,6-süzeni.

Kaynak: MUSTAFAYEV, 476.

1.4. Tafta Gurubu Kumaşlar

Her birinin kendine özgü üretim tekniği, boyama ve süsleme-motif yöntemi vardır. Bu kumaşların üretiminde gülebetin iplikleri kullanılmamıştır.

1.4.1 Tafta

Azerbaycan'ın geleneksel ham ipek kumaşları desensiz (saya) ve desenli (güllü) tafta çeşitli renklerde iki türde dokunmuştur. Tafta kumaşların bir kısmı geniş ve dar çizgilerin dikey kesişmesinden oluşan büyük veya küçük ölçülü karelerden dokunmuştur. Tafta, çeşitli renk ve tonlarında üretilmiş veya tek renk

üretilenlerinde bazen gülebetin işlemlerle süslenmiştir. Siyah renkli tafta üzerinde motif uygulanmamıştır.

Uzmanlar, Yakın Doğunun meşhur dokuma merkezlerinden biri olmuş Yezd şehri yakınlarındaki Tafta köyünün adından alındığı tahmin edilmiştir.

1.4.2. Atlas

Azerbaycan'da 12. ve 13. yüzyıllarda atlas üretiminin önemli merkezleri Tebriz ve Gence şehirleri olmuştur²⁷. 16. ve 17. Yüzyıl kaynaklarında Dünyada atlas üretiminin önemli merkezleri sırasında Çin'in, Türkiye'nin (Bursa) yanı sıra, Tebriz veya Kızılbaş atlasının adı da sık sık geçmiştir²⁸.

Üretim tekniği ve süsleme-motif özelliklerine göre, zamanında atlasın bitkisel ve geometrik motifli, çok zengin çeşitleri üretilmiştir. Atlas üzerinde insan resimlerine çok nadiren rastlanmıştır²⁹. Bundan başka, atlas üzerinde gülebetin iplikçe çeşitli işlemler de yapılmıştır. Bu işlemlerin boyutuna (büyük, orta, küçük) bağlı olarak, atlaslar farklı kalite ve değere sahip olmuştur³⁰.

1.4.3. Darayı

Darayı çoğu zaman çizgili veya çizgilerin dikey kesişmesinden oluşan karelerden ibaret dokunmuştur. Hatta bazen onun dokumalarını gülebetin ipliklerle süslenmiştir. Tafta gibi, darayı da çeşitli renk tonlarında, en çok da yeşil ve mavi renklerde, hem de tek veya çift taraflı dokunmuştur.

²⁷ Acayip Ed-Dünya, İbn El-ASIR.

²⁸ Bkz. (3), MUSTAFAYEV, 82.

²⁹ Anıtlar... t. Ş., 617

³⁰ Ermeni-Rus İlişkileri, Belgelerin Derlemesi, Yerevan, 176-183.

1.5. Yün Kumaşlar

Azerbaycan'da yün üretimi milattan önce 1-3.Yüzyıllarda başladığı bilinmektedir. Yün ürünler Azerbaycan halkı için giyim kültüründe ve ev tekstilinde büyük önem taşımıştır.

Azerbaycan'da (bozah, herik, dönme, mazih, balbaz, karadolag, gala, şahseven) koyunculuk alanında tarih boyu farklı koyun cinsleri yetiştirilmiştir. Her bir cinsin yününün kendine özgü farklı özellikleri olmuştur. Kırkım mevsimine bağlı olarak, cinslerin yünleri; kıllarının uzun veya kısa olması, kaba veya zarif, sert veya yumuşak, renk tonları beyaz, gri, siyah, kumral çeşitleriyle birbirinden farklılıklar göstermiştir. Yün çeşitlerinin üretim özelliklerinde, hangi amaç için kullanılmaya yararlı olduğu dikkate alınmıştır. Yünün özellikleri arasında koyunun kıllarının uzun veya kısa olması büyük önem taşımıştır. Bu açıdan, uzun kıllı “yolma” yün, genelde, “kırkma” yünden farklı olmuştur³¹.

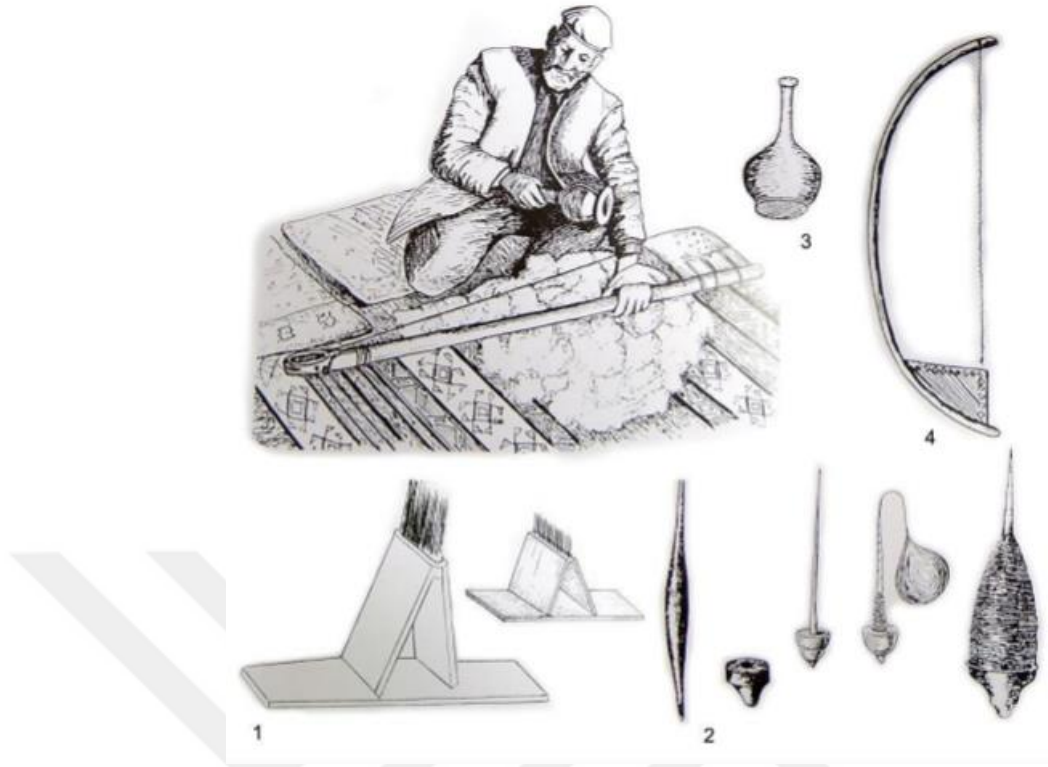
Yün ipliğin boyamasında, yünün doğal renk tonu, aynı zamanda kıllarının kaba veya zarif olması özelliği büyük önem taşımıştır. Bir ürün çeşidi için hammadde sağlanması esnasında bu özellik dikkate alınmıştır. Örneğin, kuzu yünü çok zarif olup, her türlü renge özellikle de siyah renge boyandığında iyi sonuçlar alınmıştır³².

Dokuma amacıyla yıkanıp çubuk veya yay vasıtasıyla çırpılmış yün, önce tarak ile taranıp “pilte” (temizlenmiş yün) haline getirilmiştir. Yün pilteleri el ile eğirip yalın kat ipliğe dönüştürülmüş, sonra yalın kat iplik birkaç kat bükülerek ondan yün iplik yumakları sarılmıştır³³. (Resim 27) ve (Resim 28).

³¹ A. N. MUSTAFAYEV, Azerbaycan'da Sanat, 264.

³² A.g.k., 265.

³³ MUSTAFAYEV, 265.

Resim 27: Tarama, atma ve basit eğirme aletleri: 1-tarak, 2-el iğ, 3-toppuz, 4-hallaç yayı

Kaynak: MUSTAFAYEV, 326

Resim 28: Yün İplik Eğirme

Kaynak: MUSTAFAYEV, 456

19. Yüzyılda Azerbaycan'da bireysel koyunculuk alanından elde edilen yünün bir kısmı ticaret malzemesi olarak yurtdışına ihraç edilmiştir³⁴. Bir kısmından ise yerli tüketim malzemeleri: örme, basma, dokuma (kumaş, halı) malzemeleri yapılmıştır.

Azerbaycan'da dokunan yün kumaş çeşitlerinin çok az kısmı dönemimize kadar ulaşmıştır. Mevcut kaynaklar, şal, mahut ve alaca cecim gibi yün kumaş çeşitlerinin Azerbaycan halkı tarafından giyim ve ev tekstilinde kullanıldığını göstermektedir.

- **Şal**

14. ve 15. Yüzyıl kaynaklarında, özellikle Arapça kaynaklarda “suf” olarak tanımlanan yün kumaş çeşidi dönemimize “şal” adıyla ulaşmıştır. Yazılı kaynaklarda sufun, başka deyimle yün kumaşın, farklı çeşitlerinin adları (mürebbe, mühettem, tefsile, mahi-zire belirtilse de, onların az bir kısmı dönemimize ulaşmıştır³⁵. Geleneksel yün kumaşların şal, mahut, düğürt, mendule, tirme gibi adlarla bilinen, dokuma tekniğine ve hammadde çeşidine göre birbirinden kısmen ayrılan birçok çeşidi dönemimize kadar gelmiştir.

Azerbaycan etnoloji gerçeğinde yün kumaşlara genel bir adla “şal”, onu dokuyan ustaya ise “şalbaf” denilmiştir. Şalbaf, genelde, mekanik şal veya geleneksel el tezgâhında yün kumaş dokuyan ustaya verilen isimdir. Azerbaycan'da şalbaflık sanatıyla genel olarak erkekler uğraşmışlardır. Azerbaycan'ın batı, kısmen de doğu ve güney bölgelerinde şalı bazı şehirlerde kadınlar, merkezde (Şirvan) ise mekanik şal tezgâhlarında erkek ustalar dokumuşlardır. (Resim 29)

³⁴ K. HATISOV. 1896 Yıl Kafkas Takvimi, 71.

³⁵ M. H. HAYDAROV, 17. Yüzyılda Azerbaycan'ın Şehirlerinde El Sanatları Sektörü, 173.

Resim 29: Mekanik Şal Dokuma Tezgâhı

Kaynak: MUSTAFAYEV, 330.

Azerbaycan'da 19. yüzyılda yün kumaş üretiminin bütün bölgelerde yapıldığı söylenilmiştir. Başlıca merkezleri Kazah, Gence, Göyçay, Guba, Şuşa, Cebrayıl, Cavat, Zengezur, Nahçıvan şehirleridir. 1980'lerden bahsedildiğinde tek Kazah ilinde her yıl 5000 adet³⁶, Şamahı ve Göyçay ilinde ise 5000'den 6000 adede kadar satılık şal yünlü kumaş üretildiği belirtilmiştir³⁷.

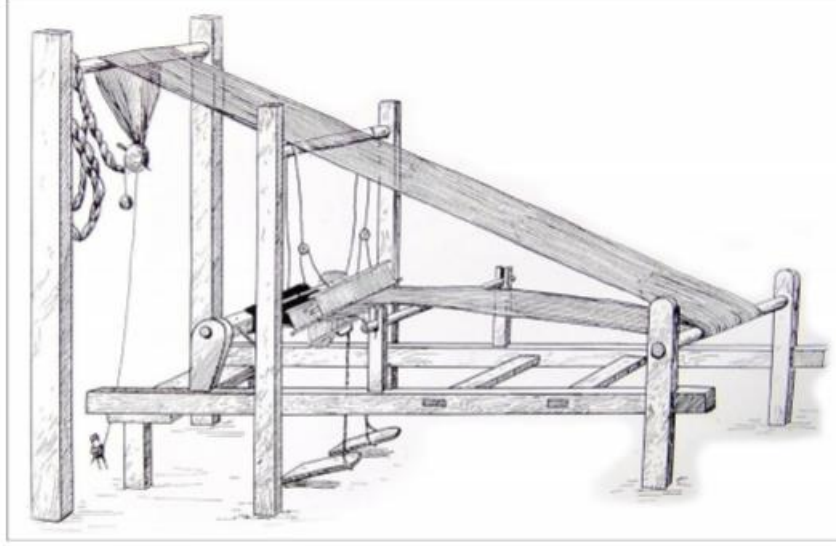
- **Mahut**

Çok bükümlü iplikle dokunmuş ince yün kumaş çeşididir. Mahut üretimini şal kumaştan ayıran başlıca özellik; onun atkı ve çözgü iplerinin daha ince olması, özellikle de dokuma öncesi siyah veya lacivert renge boyanmış olmasıdır. Eski zamanlarda mahut, kılları daha zarif olan deve yününden de dokunmuştur ve daha çok başlık veya kuşak için kullanılmıştır. Bazen mahut hem atkı, hem de çözgü ipi iki katlı olup, çok sık dokunmuştur. Mahut kumaşının bu çeşidine halk arasında

³⁶ “ KAFKAS “ gazetesini. 1882, No310.

³⁷ Bakü İlinin Göyçay ve Şamahı İlçesinde Köylülerin İktisadi Yaşamı, 505.

“dügürt” adı verilmiştir. Üretim kalitesi açısından, dügürt hem mahuttan, hem de şaldan daha pahalı olmuştur. (Resim 30)

Resim 30: Mahut Tezgâhı.

Kaynak: MUSTAFAYEV, 332.

1.5.1. Yün cecim

Yün iplikten bazen ipek karışımı ile alaca cecim denilen yün ürünü de dokunmuştur.

1.5.2. Tirme

El emeğiyle imalathane ortamında dokunan yün kumaşların en üstün çeşidi tirme (tirme şal) olmuştur. Genellikle Doğu ülkelerine özgü olan bu kumaş türü, zamanında Azerbaycan'ın güney şehirlerinde, en çok da Tebriz'de üretilmiştir. Zengin, aristokrat ailelerin kadın giyiminde başlıca yer alan tirmeden, aynı zamanda, ev tekstilinde masa örtüsü, niş, kapı-pencere perdesi de üretmiştir. Zengin kadınların ayakkabılarının üst kısmı çoğu zaman tirme kumaştan yapılmıştır.

19. Yüzyıldan itibaren Azerbaycan'da yün kumaş üretiminde durgunluk izlenmiştir. Avrupa ülkelerinden ihraç olunan yüksek kaliteli fabrika üretimi yün kumaşlar Azerbaycan'da ticaret yoluyla yaygınlaştıkça yerli üretim gerileyerek faaliyetini durdurmuştur.

1.5.3. Keçe Kumaşlar

Azerbaycan'da geniş kullanım alanına sahip olmuş keçe ürünler köy halkı, özellikle de göçebe halkın ev tekstilinde büyük önem taşımıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirdeki hanelerde keçe üretimi azalırken, köylerde devam ettirilmiştir.

Keçe, (tepme ya da basma sanatı) Azerbaycan'da tarih boyu kepenek (yapıncı), hıllık (kolsuz omuza giyilen üst giyim), çopoz (üst giyim çeşidi), terlik, çeltari (şapka) ve ev tekstilinde kullanılan çeşitli yaygıların üretiminde kullanılmayan yanı sıra, yörük çadırlarının oluşturulmasında yapı malzemesi olarak kullanılmıştır.

Azerbaycan'da keçe kumaşlar, “saya” denilen tek renkli ve “nemed” denilen desenli ürünler olarak iki çeşitte yapılmıştır.

Desensiz ve tek renk olarak üretilen saya keçe ürünleri uygulama alanına göre farklı boyutlarda ve formlarda yapılmıştır. Nemed denilen desenli ve çok renkli keçe kumaşlara yer yaygısı veya tahtların üzerinde kullanılmıştır. Nemedin süslenmesinde hem bitkisel motifler, hem de hayvan (koç, at, deve) resimleri kullanılmıştır.

Azerbaycan'da 19. Yüzyılın sonlarına doğru yerel keçeciliğin gelişimi durdurulduğu görülmüştür. Tiflis şehrinde 1889 yılında buhar makineleri ile çalışan keçe fabrikalarının faaliyete başlaması sebep olmuştur.

1.6. Geleneksel kumaşların, estetik düzenlemesi açısından üç guruba ayrıldığı görülmektedir

- Kalem işi kumaşlar
- Baskı desenli kumaşlar
- İşlemeli kumaşlar

1.6.1. Kalem İşi Kumaşlar

Azerbaycan'ın geleneksel pamuk kumaşları arasında “kalem işi” olarak adlandırılan teknik ile süslenen kumaşlar önemli bir yer almıştır. Pamuk kumaşlar üzerine “kargı” denilen özel kalemlerle “kalemkâr” adı verilen ustaların uyguladığı geleneksel bir süsleme işlemiyle yapılmıştır. Kalem işi ile yapılan masa örtüsü, perde, seccade, havlu gibi ürünler, yakın geçmişe kadar şehir ve köy halkının ev tekstilinde önemli bir yere sahip olmuştur. Yerli kalem işi kumaşlar 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar, yani ülkeye Avrupa ve Rusya'dan fabrika üretimi olan desenli ucuz pamuk kumaşların ithaline kadar, yerli pazarda kendi değerini korumuştur.

Kalem işi kumaş veya ürünlerin süslenmesinde genelde konulu (tematik) ve bitkisel desen kompozisyonları uygulanmıştır. Bitkisel kompozisyonlarda badem, gonca, lale, dal, selvi ağacı gibi motifler kullanılmıştır. Kalem işi ürünlerde bazen geometrik ve astrolojik motifler de uygulanmıştır. (Resim 32)

Resim 32: Kalem İşi Ürünler: 1-Konulu İpek Kumaş; 2- Masa Örtüsü; 3,4- Seccadeler

Kaynak: MUSTAFAYEV, 475.

1.6.2. Baskı Desenli Kumaşlar

Azerbaycan'da Milattan önce 5. Yüzyılda kumaşların baskı tekniğiyle süslenmesi geleneği başlamıştır. Pamuk ve ipek kumaşlar üzerine uygulanmıştır. Baskı motifleri kumaş üzerine ahşap baskı kalıplarıyla basıldığından bu yöntem ustalar arasında “basmakalıp” olarak adlandırılmıştır. Azerbaycan'ın Gence, Şeki, Nahçıvan şehirleri, Şamahı ve etraf köyleri bu alanda büyük tecrübeye sahip olmuşlardır. Baskı kalıpları kıymık ve çatlak yapmayan armut ağacından “kalıpkeş” olarak adlandırılan ustalar tarafından, genelde, kumaşa basılacak motifin formu ve

ölçüsüne göre yapılmıştır. Armut ağacından belirli ölçüde “pestaha” denilen parçalar kesilmiş, sonra onun üzerinde çelik kalem ve çekiçle kazıma yöntemiyle (tahta kalıp) gerekli nakış-süs motifi uygulanmıştır. Çoğu zaman her renk tonu için ayrıca kalıp örnekleri yapılmıştır³⁸.

Baskı motifleri arasında bitkisel (çiçek, yaprak) ve geometrik motifler daha çok uygulanmıştır. Motifler arasında badem motifi önemli yer almıştır.

Resim 33: Kelağayı Örnekleri

Kaynak: Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi

³⁸ H. A. GULİYEV, Azerbaycan’da Basmanakış Sanatı, 820.

Resim 34: Baskı Desenli Ürünler: Badem Motifli Keleğayı Örnekler

Kaynak: MUSTAFAYEV, 372.

- **Kelağayı**

Kelağayı kare şekilli geleneksel ipek kadın başörtüsüdür. Azerbaycan'ın batı bölgesinde buna “çargat” da denilmiştir. Azerbaycan'da kelağayı üretiminin tarihi, ipekçiliğin tarihi kadar eskidir. Azerbaycan'ın Tebriz, Gence, Şamahı, Şeki, Nahçıvan şehirlerinde, İsmayılı bölgesinin Baskal köyünde yüksek kaliteli kelağayılar üretilmiştir. Orta yüzyıllarda Azerbaycan'ın Gence ve Baskal kelağayıları yabancı ülkelere ihraç edilmiştir. (Resim 33) ve (Resim 34)

Resim 35: İpek Kumaş Ve Keleşayı Dokuma Tezgâhı

Kaynak: Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi

Kelaşayı sınırlı sayılarda dokunmuştur (Resim 35). Dokuma aşamasından sonra kumaş üzerinde doğal boyalarla, baskı tekniğiyle süsleme işlemi yapılmıştır. Çeşitli bitki motifli ahşap kalıplar kullanılmıştır. Kelaşayı kalıpları “kalıp keş” olarak adlandırılan profesyonel ustalara siparişe yaptırılmıştır. Büyük ustalıkla yapılmış bu ahşap baskı kalıpları günümüzde de kullanım değerini kaybetmemiştir. Azerbaycan’ın Baskal, Şeki, Gence bölgelerinde yapılan kelaşayılar dönemimize kadar aynı eski kalıplarla süslenmiştir. Geleneksel sanat alanı günümüzde de devam ettirilmektedir. (Resim 36)

- **Çit**

Azerbaycan geleneksel kumaşları arasında, ahşap kalıp baskı tekniği ile desenlendirilen bir başka ürün de “çit” denilen pamuklu kumaşlardır. Çit ustaları genelde bitki motifli kalıplar kullanmışlardır. Pamuklu kumaş çeşidi halk arasında çoğu zaman “güllü çit” olarak adlandırılmıştır. Çitin baskı tekniğiyle süslenmesi, teknik açıdan kelaşayı ile aynı şekilde üretilmiştir.

Resim 36: 1-Kelağayının Baskı Tekniğiyle Süslenmesi; 2-Ahşap Baskı Kalıp Örnekleri

Kaynak: MUSTAFAYEV, 453

Azerbaycan'ın birçok bölgesinde, yaygın olan baskılı kumaşlar, Nahçıvan, Gence, Şamahı, Basgal, Bakü, Şeki, Tebriz ve diğer şehirlerde 20. Yüzyılın başlarına kadar üretilmiştir.

1.6.3. İşlemeli Kumaşlar

Azerbaycan'da 3-7.Yüzyıllardan itibaren giyim ve ev tekstil ürünlerinin süslenmesinde uygulanan teknik yöntemlerden biri de işleme sanatı olmuştur. 19. Yüzyılın başlarına kadar, hem amatör ev mesleği, hem de profesyonel sanat alanı olarak gelişimini sürdürmüştür.

Eski dönemlerde kadınların sosyal hayattan uzak olması, onlarda işleme sanatına ilgi duyulmasına, bu uğraş kız ve gelinlerin başlıca ilgi alanına dönüşmüştür. Ülkede bu sanat için gerekli olan hammadde (yün, keten, pamuk, ipek kumaşlar, renkli iplikler, gülebetin ip, boncuk, inci, mercan) kaynaklarının zenginliği işleme sanatının gelişimine büyük olanak sağlamıştır. Azerbaycan'da şehir hayatının ve giyim kültürünün, süslenme gerektiren yüksek gelişim seviyesine ulaşması da estetik açıdan işlemlere olan ilginin artmasına sebep olmuştur.

Dekoratif işlemler, halkın giyim ve geçim ihtiyacı arttıkça, sıradan meslek alanından profesyonel sanat alanına dönüşmüştür. Tarih boyu ev uğraşı konumunda olan işleme sanatı evlerden bireysel dükkânlara taşınmaya başlamıştır. İşleme sanatıyla sadece kadınlar değil, erkekler de ilgilenmeye başlamışlardır. Dekoratif ve uygulamalı sanatın en yaygın türü olmuş ve profesyonel meslek alanı gibi faaliyetini sürdürmüştür.

Azerbaycan'ın Tebriz, Şamahı, Gence, Nahçıvan, Şuşa ve Guba şehirlerinde bulunmuş yabancı seyyahlar Azerbaycan işlemlerinin yüksek teknik ve estetik özelliğine hayran kaldıklarını kendi günlüklerinde sıkça belirtmişlerdir. 16. Yüzyılda Azerbaycan'da bulunmuş İngiliz seyyahları: A. Cenkinson, T. Olkock, C. Ren ve R. Çini'nin yerli işlemlerle ilgili ilginç notlar yazmışlardır. 17. Yüzyılın Fransız seyyahı Ş. Şarden notlarında, Sefevi hükümdarlarının Paris'in Luvr galerisini hatırlatan işleme karhaneleri olduğunu belirtmiştir³⁹.

1.6.3.1. İşleme Tekniği

Tek renkli kumaş ve ev tekstil ürünleri üzerinde renkli iplikler ve pile, perek, boncuk gibi süsleme malzemeleri, değerli taşlar, renkli küçük kumaş parçaları kullanılarak uygulanan süsleme işlemidir. Süs malzemesinin çeşidi ve işleme tekniği açısından Azerbaycan işlemlerinin “tekelduz”, “saya”, “pile”, “cülme”, “düzmece” (aplike), “zerenduz (perek)”, “boncuklu işleme”, “gülebetin” gibi çeşitleri yapılmıştır.

³⁹ EZİZBEYOVA, 30.

- **Saya İşleme**

Hem kompozisyon, hem de renk açısından en basit işleme çeşididir. Saya işlemede desen fon kumaş üzerinde tek renkli iplikle uygulanmıştır. Bu işleme giyimlerin yaka, etek, cep kenarlarının süslenmesinde kullanılmıştır. Saya işleme, dönemimizde de uygulanmıştır.

- **Tekelduz İşleme**

19. Yüzyılda Azerbaycan'ın geleneksel işlemleri arasında tekelduz ("tekeldiz" yani tek el ile dizme) işlemleri önemli yer almıştır. Azerbaycan'da tekelduz sanatının tarihi 3-7 yüzyıllara dayanmıştır. Ülkede bu sanatın gelişimine yün ve ipek gibi hammadde kaynaklarının zenginliği, aynı zamanda ülkede yapılan doğal boya üretimi büyük katkı sağlamıştır. Sanatın ilginç özelliklerinden biri burada kadınlarla beraber erkeklerin de bu işi yapıyor olmasıdır. Özellikle de Şeki' de ve Karabağ'da bu sanatla sadece erkekler ilgilenmiştir. (Resim 37)

Resim 37: Şeki'nin Ünlü Tekelduz Ustası A. Tağızade Ve Onun El İşleri (19. Yüzyıl)

Kaynak: MUSTAFAYEV, 369

Tekelduz işleme hem giyim, hem de çeşitli ev tekstil ürünleri üzerinde uygulanmıştır. Bu işleme için fon kumaş olarak genelde kadife ve mahut kullanılmıştır. Tekelduz işlemlerde stilize edilmiş bitki veya geometrik motif örnekleri, çeşitli renkte ipliklerle kumaş üzerinde motifin ana hattı boyunca dikilerek uygulanmıştır. Tekelduz sanatında ipliklerin renk uyumu çok önemli olmuştur. Tekelduz ustaları işleme yapmak için kasnak ve kanca (küllab) olmakla iki basit alet kullanmışlardır. (Resim 38) ve (Resim 39)

Resim 38: Tekelduz işleme (Şeki, 19. Yüzyıl)

Kaynak: H. A. GULİYEV, Azərbaycan İşlemeleri, 70

Resim 39: Ünlü Tekelduz Ustası Möhterem Hanım Ve Onun El İşleri (19. Yüzyıl)

Kaynak: MUSTAFAYEV, 493.

- **Pile**

Niş ve pencere perdeleri üzerinde uygulanmıştır. Burada pile denilen süs malzemesi (yuvarlak formlar) yuvarlak şekilli, ince, basık ve yüzeysel küçük metal levhalardan (demir, gümüş, altın, bronz) ibaret olup kuyumcular tarafından yapılmıştır. Renkli efekte sahip bu pileleri yan yana dizerek, kumaş veya malzeme üzerinde çeşitli bitki ve geometrik motifler oluşturulmuştur.

- **Cülme İşleme**

Cülme işleme şekline ve uygulama tekniğine göre pile işlemesine benzemiştir. Uygulanan pileler (yuvarlak formlar) ipliklerden oluşturulmuştur. Çeşitli renklere boyanmış keçi, yün veya pamuk iplikleriyle motifin ana hattı boyunca malzeme üzerinde ufak ve narin daireler (cülmeler) oluşturulmuştur.

Cülme işleme; kırmızı renkli tafta veya tirme (şal) üzerinde beyaz renkli ipliklerle geometrik veya floral motifli nakışlar işlemesi özellikle daha çok kullanılmıştır. Cülme tekniğiyle daha çok baş giyimleri (arakçın, külah) süslenmiştir. Bazen arkalık, tuman ve külecenin (üst giyim) etek, yaka kısmı ve kol ağzı da bu teknikle süslenmiştir⁴⁰.

- **Gülebetin İşleme**

Gülebetin işleme 16. ve 17. Yüzyıllarda yaygın olarak, ağır ve pahalı kumaşlar üzerinde uygulanmıştır. Nakışlar malzeme üzerinde altın, gümüş ve bronz tellerden yapılmış “gülebetin” denilen ipliklerle uygulanmıştır. Nakışlar çoğu zaman “içli”, yani yatay ve dikey yönlerde dizilmiş altın veya gümüş iplik dikişleri, önceden belirlenmiş motifin içi doldurulmuştur. Gülebetin işlemlerin parlaklığının daha belirgin olması için, fon olarak koyu renkli kalın kumaşlar (kadife veya mahut) tercih edilmiştir.

⁴⁰ G. ALİYEVA, Nahçıvan Bedii İşlemleri, 104-106.

Azerbaycan’da farklı dönemlerde bulunmuş yabancı seyyahların notlarında, en güzel, zarif gülebetin işlemeler Şamahı’da yapılmıştır. Şamahı’da 1858 yılında Mahmut Bey’in misafiri olmuş Fransız seyyahı Moan, “Bakü’den Karadeniz’e Kadar” adlı makalesinde Şamahı işlemlerini değerlendirirken, onların Fransız güzel sanat örneklerinden çok daha üstün olduğunu belirtmiştir. *“Yastık üzerinde altın, gümüş ipliklerle uygulanmış bu işlemeler o kadar güzel, rengârenk ve parlak ki, insanın gözünü kamaştırmasın diye burada onların üzerine ince tül seriyorlar.”⁴¹*

- **Boncuklu İşleme**

19. Yüzyılda Azerbaycan’ın şehirlerinde giyim ve küçük ev tekstil malzemelerinin süslenmesinde çoğu zaman boncuklu işleme tekniği uygulanmıştır. Boncuklu işleme kadife, ganovuz, mahut, bazen de keten kumaşlar üzerine yapılmıştır. Toz boncuk olarak adlandırılan küçük boncuklar tek veya ipe dizilmiş şekilde sırayla kumaş üzerine dikilmiştir.

- **Düzmece (aplike)**

Azerbaycan’ın farklı bölgelerinde “oturtma” veya “kurama” olarak adlandırılmıştır. En basit ve sade işleme çeşidi olan düzmece tekniğinin tarihi çok eskilere dayanmıştır. Göçebe hayat tarzı için özgün olan “düzmece” işleme tekniği, dekoratif ve uygulamalı sanatın geliştiği ilk dönemlerden uygulanmaya başlanmıştır.

Düzmece (oturtma, kurama) işleme yönteminde bitki veya geometrik formlarda küçük ölçüde kesilmiş, “pitik” denilen kumaş (keçe, deri, yün, pamuk) parçaları belirli düzende malzeme üzerine oturtularak dikişle sabitlenmiş ve bununla da gerekli görünüme sahip süs-nakış motifi oluşturulmuştur.

⁴¹ “Bakü’den Kara denize kadar.” (MOAN’ın 1858. yıl seferinden), 573.

- **Zerenduz (perek)**

Azerbaycan'ın geleneksel işleme çeşitlerinden biri de perek işleme olmuştur. (Resim 40), (Resim 41), (Resim 42), (Resim 43), (Resim 44), (Resim 45), Zerenduz işleme tekniği doğrudan kuyumculuk sanatıyla bağlantılı olmuştur. Burada “perek” olarak adlandırılan metal levhalar kuyumcular tarafından yapılmıştır. Zerenduz (Resim 46) işlemenin süs malzemesi dövme (çakma) ve basma (kalıp) yöntemiyle değerli metallerden yapılmıştır. Kesilip hazırlanmış motif örnekleri belirli nakış kompozisyonuna uygun olarak kumaş üzerine dikilmiştir. 19. Yüzyılda zerenduz işleme tekniğiyle kadın üst giyimlerinin etek, kol ağzı ve yaka kısmı da süslenmiştir. Zarif metal levhalar doğrudan giyim üzerine işlenmiş, ya da ensiz kumaş şeridinin üzerine işlendikten sonra üst giyimın etek veya yakasına dikilmiştir. (Resim 40)

Azerbaycan'da 19. Yüzyılın sonlarına doğru dekoratif sanatının birçok alanı gibi işleme sanatında da durgunluk göstermiştir.

Resim 40: İşleme (Toz Boncuk, Gülebetin, Renkli İplik) Örnekleri: 1-Çanta; 2-Tutacak; 3- Yelpeze (20. Yüzyıl)

Kaynak: MUSTAFAYEV, 498

**Resim 41: İşleme Örnekleri: Tarak Kabı Modelleri (Gülebetin, Renkli İplik),
19. Ve 20. Yüzyıllar**

Kaynak: MUSTAFAYEV, 495.

Resim 42: İşleme Perde Örnekleri (Toz Boncuk, Cülme İşleme), Şuşa, 19. Yüzyıl

Kaynak: MUSTAFAYEV, 508

**Resim 43: İşleme (Gülebetin, Boncuk, Renkli İplik Ve Cülme İşleme) Örnekleri:
1-Dosyalar; 2-Para Kesesi; 3-Mühür Kabı (Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi),
19. Yüzyıl**

Kaynak: MUSTAFAYEV, 496-499.

Resim 44: Zimpuş (Eyer Üstü) Örnekleri (Toz Boncuk, Renkli İplik Ve Cülme İşleme), 19. Yüzyıl

Kaynak: MUSTAFAYEV, 509.

Resim 45: İşleme Gerdek Ve Perde Başları (Pilek, Melile, Gülebetin Ve Cülme İşleme), 19. Yüzyıl

Kaynak: MUSTAFAYEV, 504.

Resim 46: Zerendaz Örnekleri (Gülebetin Ve Boncuk İşleme), 19. Yüzyıl

1.7. Halıcılık

Arkeoloji materyalleri ve edebiyat tarihi kaynaklardan elde edilen bilgiler milattan önce 2000 yıllık Azerbaycan halıcılığının yükselme döneminden örnekleriyle bu günün modern başarısının rastgele olmadığını ispatlanmıştır. Halı üzerindeki desenlerin tasarlanıp gelişmeleriyle halkın yaşam kültürünü de anlatarak bir bütün oluşturup bu güne ulaşmış ve yaygınlaşmıştır.

Geçmişte, dokuma, keçe ve hasır dokumalarla uygulanan eski Azerbaycan ürünleri kendi imkânlarıyla çeşitlerinin geliştirilmesi ile üstün bir sanata ulaşması bir gerçektir. Böylece hasır kilim havlı ve havsız halılar günümüze kadar ulaşmış, namazlık, hurç, heybe, çanta ve benzeri gibi ürünlerle hayatımızdan yerini almaya devam etmektedir. Önceleri genellikle yünden hazırlanan halılar ve halı çeşitleri konfor ve sıcaklık getirmekle birlikte, yuvayı kötülüklerden koruma gücüne sahip olduklarına da inanılmıştır. Azerbaycan edebiyatının klasiklerinden Gatran Tebrizi 19. Yüzyıl, Nizami Gencevi 12. Yüzyıl, Khagani Shirvani 12. Yüzyıl ve daha birçok edebiyatçının eserlerinde yerel halıların sanatsal değerlerinden bahis edilmiştir.

Azerbaycan halılarının desenleri 14-15. Yüzyıl Doğu minyatürlerinde 15-16. Yüzyıl Hollanda, İtalya ve Flaman ressamlarının küçük Hans Holbeyn, Hans Memling, Karlo Krivelli, Jan Van Dyck, 19. Yüzyıl Rus ressamlarının Ilya Repin, Vasili Vereşagin, Grigori Gagarin 19. Yüzyıl Azerbaycan ressamlarının Azim Azimzade, Sattar Bahlulzade, Tagi Tağıyev, Böyükağa Mirzazadenin eserlerinde rastlanmıştır.

9. Yüzyıl'da, Tarihiçi Abu Cafer Taberi'nin 982 tarihli, Hudud-el-alem elyazmalarında, 839-923 yılları arasında yaşayan tarihçi ve seyyah El-Mukaddesi 10. Yüzyıl ve Venedikli gezgin Marco Polo 13. Yüzyıl yazılarında Azerbaycan'ı güzel halıların vatanı olarak göstermiştir. Azerbaycan'a gelen seyyahların burada dokunan halıları kalite ve güzelliğinin dünyaya yayılmasında rolleri bulunmaktadır. Dünya müzelerinde Washington, Londra, New York, Moskova, Saint Petersburg, Paris, İstanbul, Tahran, Budapeşte ve bir çok ünlü müzelerde Azerbaycan halılarının sergilendiğini görülmüştür.

Londra'nın Victoria and Albert Müzesi'nde olan "Şeyx Şefi" 16. Yüzyıl adlı halı Azerbaycan halıcılık okuluna Tebriz grubuna aittir. Dünyada Kafkas halısı adı bilinen ilk halıların yüzde 90'ı Azerbaycan halılarıdır. Azerbaycan halıları teknik özelliklerine göre havlı-havsız olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birinci grup havlı dokuma halıları, ikinci grup ise pala, kilim, cicim, seccade, verni, sumak ve benzerleridir.

Havsız halılardan sayılan hurç, heybe, yer yaygıları geçmişte çadırların süslenmesinde ve günlük hayatlarda kullanılmıştır. Havsız halılar teknoloji açısından basit dokulu olup, çoğu zaman kullanılan üslup adı ile tanınmıştır.

Halı dokuma merkezlerinde dokunan halılar, o yörenin geleneksel motiflerine ve ilme sayılarına göre dört gruba ayrılır.

Birinci grup: Guba-Şirvan

İkinci grup: Karabağ

Üçüncü grup: Gence-Kazak

Dördüncü grup: Tebriz halılarıdır

1.7.1. Guba-Şirvan Halıları

Bakü-Şamaxı, Kuba, Deveçi, Hızı, Gusar da dokunan örnekler de bu grupta yer almıştır. Bu halılarda büyük ve küçük ölçülerde merkezi desenler, tekrarlanan geometrik ve bitkisel halılar motifler bulunmuştur. Renklerin yoğun olmasına rağmen, halılarda sıcak ve soğuk renkler birlikte başarıyla kullanılmıştır.

Çiçi, Pribedil (Resim 47), Afurca, Sor-Sor, Hile-buta, Hile-efşan isimli halılar grubu en nadide örneklerinden olmuştur. Küçük ölçülü 4 metrekare olan Guba-Şirvan halıları (Resim 48) sık, yumuşak ve kısa havlıdırlar. Bir metre karede en çok dört yüz bin ilme bu halılarda, ilmelerin yüksekliği üç-altı milimetre olarak dokunmuştur.

Resim 47: “Pirebedil” Halısı, 19.Yüzyıl (R. Efendiyev’den), Guba Grubu

Kaynak: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/28997> (Erişim tarihi 18.05.2018)

Resim 48: Şirvan Halısı(hovlu)

Kaynak: <http://azerxalca.az/mehsullar/741-shirvan-xalchasi-no506/>(Erişim Tarihi: 18.05.2018)

1.7.2. Karabağ Halıları

Karabağ halılarının(Resim 49) yüzey formlarına iri güller ve geometrik formlu desenler hakim olmuştur. Bu halılarda genellikle siyah ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Boynuz, Lenbaran, Lamba, Malıbeyli, Açma-yumma, Balık motifli bu grubun çok kullanılan örneklerindedir. Garabagh halıları diğer halılara göre ölçüleri daha büyüktür. Yirmi metrekare olarak dokunan halılar, her metre karede en çok iki bin ilme, hav yüksekliği altı- on milimetre dokunmuştur. Halılarda ilmeler seyrek ve orta sıklığa sahip olsa da sağlam ve kalın yapılar tasarlanmıştır. Garabagh'da birkaç örnekten oluşan “Xeli-Gebe” grubu halılar yüzeyde orta kenarlara doğru dağılmıştır.

Resim 49: Karabag Halısı

Kaynak: <http://azerxalca.az/en/products/645-karabakh-carpet-no199/>(Erişim Tarihi:18.05.2018)

1.7.3. Gence-Kazakh Halıları

Gence-Kazakh (Resim 50), (Resim 51) halılarının kompozisyonları daha sadedir. Desenleri Guba-Shirvan halılarına göre daha geometriktir. Bu halılarda, parlak sarı, yeşil, turuncu renklere sık rastlanmıştır. Boyutlar on milimetre kare dokunmuştur. Bir metre karesinde en çok yüz altmış bin düğüm atılmaktadır. Yüksekliği altı-oniki milimetredir. Salahlı, Fexralı, Gence, Çıraklı, Shıhlı, Qarayaz, Qaraçöp bu grubun ünlü çeşitleridir.

Resim 50: Gence Halısı

Kaynak: <http://azerxalca.az/azerbaycan-xalchalari/69-gence-grupu-azerbaycan-xalchalari/>(Erişim Tarihi:15.05.2018)

Resim 51: Gazax Halısı

Kaynak: <http://www.qazax.net/az/carpets.htm> (Erişim Tarihi: 15.05.2018)

1.7.4. Tebriz Halıları

Tebriz Halıları (Resim 52) kompozisyonları desen karmaşaları, nakışlarının ince ve güzelliğiyle en seçkin halılardan olup birinci sırada değerlendirmektedir. Bu halı grubu desen kompozisyonlarıyla ve hikâye konulu halılar olarak özel bir yer almaktadır. Leyla ile Mecnun, Okçuluk, Dört mevsim, Dervişler, Tebriz grubuna ait olan halılar ilme yoğunluğuyla seçilir. Bu nedenle halılar en zarif kompozisyonları grubunda toplanmaktadır. Efşan Leçek-türünc, Şeyh Sefi, Ağaçalı, Serabi, Açmayumma bu grubun en beğenilen çeşitleridir. İlmelerin yüksekliği iki-on beş

milimetre, bir metre karede ilmelerin sıklığı yedi yüz –sekiz yüz bin olarak dokunmuştur.

Azerbaycan halıları kompozisyon çeşitliyi ve renk yönünden çok renklidir. Halıların kullanım alanı ve onların sanatsal teknolojik özellikleri ve renkleri de etkilemektedir. Günümüze kadar gelmiş en eski Azerbaycan halıları on üç-on beşinci yüzyıllara aittir. İstanbul'daki Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Şirvan on ikinci yüzyıl, Gazah on beşinci yüzyıl, Berlin sanat müzesinde sergilenen Şirvan on beşinci yüzyıl halılar bu örneklerdendir. Halı sanatının bu alanda asırlar boyunca geleneksel simgeye dönüşmesi ve başka ülkelerin de bu sanat türüne ilgileri büyüktür. Bu halıların üretimlerinin geliştirilmesi ve uygulama alanında belli işlevlerin görmesin de etkilemiştir.

Resim 52: Tebriz Halısı

Kaynak: <https://www.iraniancarpets.com/en/product/persian-rug-isfahan-13860> (Erişim Tarihi: 15.05.2018)

1.8. Takıcılık

Azerbaycan takıcılık sanatı eski tarih ve zengin sanatsal teknik geleneklere sahiptir. Azerbaycan takıcılarının kuyumcular, takı tasarımcıları yarattıkları sanat örnekleriyle haklı bir şöhrete sahiptirler. Onların sanatsal becerileri dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmış ve ünlü müzeleri ve özel koleksiyonları süslemiştir.

Arkeolojik kazılara dayanarak, günümüze ulaşan eski örnekler milattan önce birinci bin yıla aittir. Bu döneme ait mezarlardan çıkarılan silah alet ve eşyalarla birlikte altın, tunç, demir metal ve kemikten hazırlanmış süs eşyalarına rastlanmaktadır. Mum kalıplardan model olarak hazırlanan küpe, bilezik ve kolyeler çoğu zaman sembolik anlamı taşıyan yılan ve aslan figürlerinden oluşur. Aynı zamanda kötü güçlerden de korunduğu da söylenmektedir. Eski süs eşyalarının geleneksel düzenlenmesinde akik, yeşim ve benzeri taşlar ustalıkla kullanılmış çeşitli formlardan hayvan tasvirleridir ve geometrik düzenlemeler kullanılmıştır.

Mingeçevir, Hocalı, Gabala, Hınıslı, Yoluklutepe, Ismayılı, Garatepe ve benzeri yerlerdeki arkeoloji kazılarda bulunan altın küpe, tunç kemer, gümüş bileklikler, altın cam ve diğer örnekler bu sanatın en güzel örnekleridir. Bu mücevher takılar ve eşyaların değişik teknikler kullanılmıştı. Basma, q-garasavad, dövme, minasazlık, oyma, pardaklama, hatemkarlık, hekketme, örme ağ bağlantılar ve benzeri Azerbaycan takılarından tekniklerdir.

Kemer, kozalı bilezik, dövme ve ziynet eşyalarında kullanılan dövme tekniği benzersizdir. Gümüş üzerine uygulanan garasavad tekniği silahların sapı, desteyi, kundağı aynı zamanda ev eşyalarının hazırlanmasında kullanılırdı. Küpe, yüzük, madalyon, bilezik ve benzeri süs eşyalarının yapımında zer afetliğiyle seçilen ağ usulü uygulanmaktadır. Hatemkarlık üslubuyla hançer, kılıç kını ve sapını çeşitli mücevherler süslenmiştir.

1.8.1. Minasazlık Tekniği

Eşyanın üzerine işlenmiş resim ve ya desenin nakış içi renkli mina maddesiyle doldurulmaktadır. Bu teknikte daha çok hançer ve kılıç kınları, küpe, (Resim 53) bilezik ve benzeri mücevher (Resim 54) süslemelerinde kullanılmıştır.

Günümüzde çağdaş takılar, geçmiş gelenekleri devam ettiren form ve diğer süsleme mine ve taşlarla zenginleştirmişlerdir. Gence, Şamahı, Lahıc, Gazah, Nahçıvan, Şuşa, Şeki, Tebriz, Kuba geleneksel takıların en önemli merkezleridir.

Paris'in Louvre, St.Petersburg'un Ermitaj müzelerinde, Moskova'nın silah müzesinde, Türkiye'de Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Bakü'deki Azerbaycan Tarihi ve Devlet Sanat Müzelerinde, Latif Kerimov adına Azerbaycan halıları için ve Azerbaycan kuyumcularının nadir süs örnekleri de sergilenmektedir.

Geleneksel kuyumculuğun gelişmesinde kadın takıları en önemli yeri tutmaktadır. Bu örnekler dört bölümde toplanmaktadır. Boyun, kol, parmak, baş ve giysilerin üzerinde kullanılan takılar öncelikle zarıflığı, form ve nakışların orijinalliği ile dikkat çekmektedir. Kıymetli metallere hazırlanmış geleneksel kemerle, kadın ve erkek giyimlerinin ayrılmaz birer parçalarıdır. Alışkanlıklara göre kadınlar geniş erkeklerse ince kemer takmışlardır. Altından, gümüşten, bronz ve bakırdan hazırlanan kemerler, çağdaş ve moda dünyasının etkisiyle değişen modeller olsa da öz geleneksel sanat estetik ve fonksiyonelliğini günümüzde de devam ettirdiğinden özellikleri bozulmadan uygulanmaktadır. Büyük devlet adamı şair Şah İsmail Hatai 16. yüzyıl için hazırlanan altın kemer Topkapı Sarayı Müzesi'nde korunmakta ve sergilenmektedir. Estetik ve sanat değerine göre geleneksel metal işleme sanatının görüntüsüne hayranlık duyulmuştur⁴².

⁴² Azerbaycan sanatı nargic guliyevç, ziyadxan aliye buta dizayn şirketi- bakü 2006

Resim 53: Küpe 20. Yüzyıl

Kaynak: Azerbaycan Tarih Müzesi 2018

Resim 54: Boyunluk 19 Yüzyılın İkinci Yarısı

Kaynak: Azerbaycan Tarih Müzesi 2018

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.AZERBAYCAN GIYİM TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Uzmanlar giyimin ortaya çıkmasında üç önemli faktörün olduğunu belirtmişlerdir:

- Doğanın iklim koşullarından korunma ihtiyacı,
- Etik normlara uyulması,
- Zaman ilerledikçe insanların gelişen estetik zevklerini karşılama amacı⁴³.

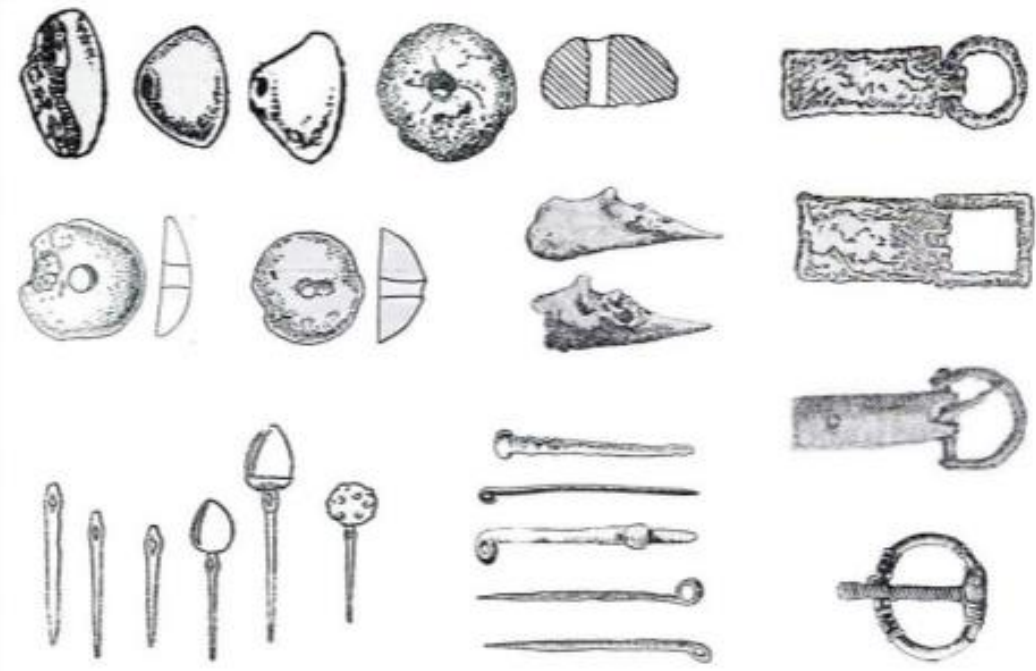
Azerbaycan'da Neolitik çağda Milattan önce 7-6. yüzyıldan başlayarak, ilkel insanlar eğirme, örme ve arkaik şekilde olsa da, dikiş becerisine sahip olmuşlardır. Azerbaycan'ın eski yaşam alanlarında arkeolojik kazılar sonucu bulunmuş, burada yaşamış insanların ilk zamanlarda giyim amacıyla hayvan postu kullandıkları görülmüştür.

Tunç dönemine Milattan Önce 4-2. Yüzyıllara ait arkeolojik kazılarda bulunmuş iş aletleri (kaşağılar, eğirecekler, iğneler, çengeller, kemerler) ve çok sayıda süs eşyası, bu dönemde artık giyim kültürünün oluştuğunu ve giyimde estetik algının önem taşıdığını göstermiştir. (Resim 55), (Resim 56) ve (Resim 57).

Tarihi gelişim sürecinde sosyal-ekonomik hayat koşullarının değişmesi, zamanla insanların farklı sanat ve meslekler edinmesi, bunun yanı sıra yaşadığı coğrafya ve iklim koşulları, giyimde çeşitliğin artmasına ve farklı giyim tarzlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Her milletin giyim kültürü o milletin yüzyıllar boyu oluşmuş milli geleneklerini, bakış açısını, örf ve adetlerini yansıtmıştır.

⁴³ Fedor KOMISSARJEVSKİY, Giyim Tarihi, Çağdaş Edebiyat, 7.

Resim 55: Tunç dönemine ait aletler ve süs eşyaları: iğ başları, eğirecekler, bızlar, iğneler, çengeller, kemer başları

Kaynak: Sebire S. DÜNYAMALIYEVA, Azerbaycan Giyim Kültürü Tarihi

Resim 56: Tunç Dönemine Ait Aletler: Bıçaklar, Bızlar, İğneler, Cımbız, Kanca, Eğirecekler

Kaynak: Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi

Resim 57: Tunç dönemine ait kadın aksesuarları: kolyeler, boncuklar, bilezikler, küpeler, taraklar, düğmeler, kolye uçları, kemer başlığı, çengeller

Kaynak: Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi

Azerbaycan'ın 16. Yüzyıla kadar halk giyimleri ile ilgili elimizde somut örnek bulunamamıştır. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılmış kumaş kalıntıları ve o dönemlerde Azerbaycan'da bulunmuş yabancı seyyahların günlüklerinde not aldıkları bilgileri kullanarak kısmen de olsa farklı dönemlerin giyimleri ilgili fikir yürütülmüştür.

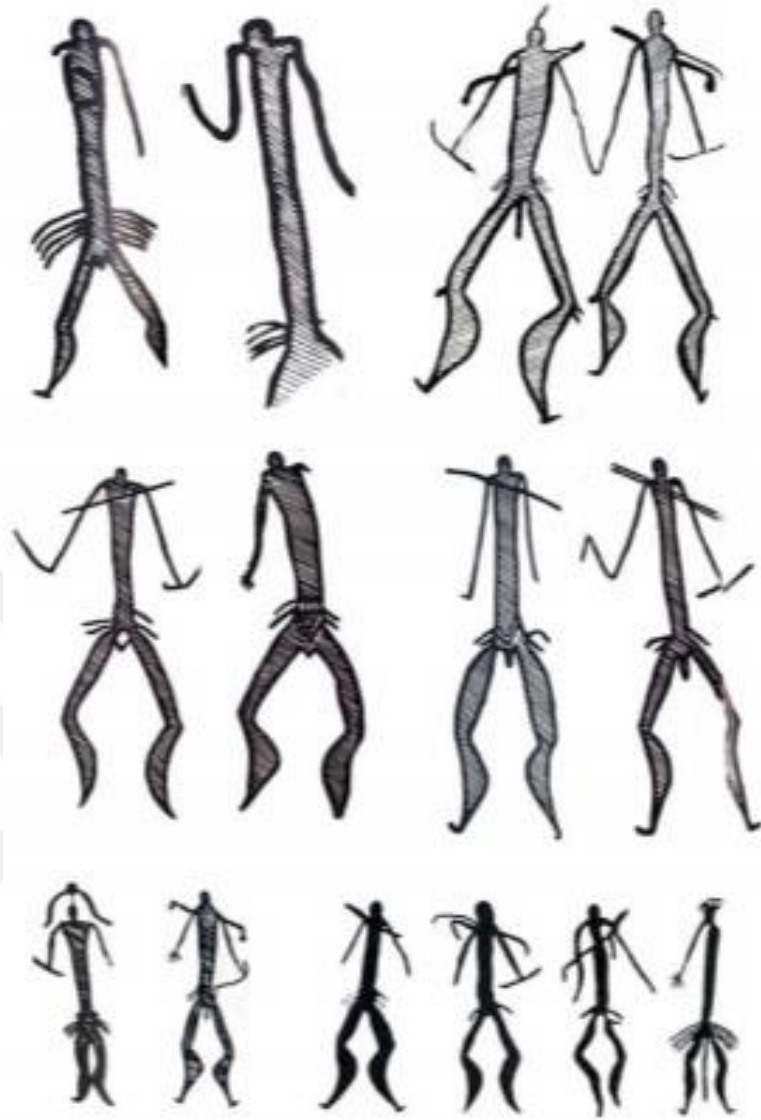
Azerbaycan giyim kültürünün tarihi gelişim sürecini dönemlere göre gruplandırılmıştır.

- Antik Dönemde (İlkel Çağ) Giyim
- Ortaçağ Dönemi (3-15. Yüzyıllar) Giyim Kültürü
- Safeviler Dönemi (16. Yüzyıl) Giyim Kültürü
- Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Giyim Kültürü
- Yeni Dönem (19. Ve 20. Yüzyıllar) Azerbaycan Giyimleri

1.1. Antik Dönemde (İlkel Çağ) Giyim

Antik dönemde Azerbaycan'da halkın örf ve adetleri, giyim kültürü, hayat tarzı, o dönemlerin heykelleri, kaya üstü resimleri, minyatürleri ve diğer sanat eserlerinde ele alınmıştır. Azerbaycan'ın ilk giyim örnekleri Gobustan bölgesinde bulunan kaya üstü resimlerde (Resim 58) rastlanmıştır. Araştırmacılar bu resimlerin Milattan önce 8-7. yüzyıllara ait olduğunu belirtmiştir.

Azerbaycan'da yaşamış ilk insanların giyimleri doğal yollarla elde edilen malzemelerden (hayvan postu, doğal liflerden, yaprak) yapılmış ve kullanım şekline göre bürünme, sarıma, örtme ve giyinme olarak kendini göstermiştir. Dokuma becerisinin bilinmediği Paleolitik ve Mezolitik çağlarda ilkel insanların başlıca giyim ürünü deri olmuştur. Onlar avladıkları hayvanların etini yemiş, postunu ise yağ kalıntılarından temizleyerek örtünme malzemesi olarak kullanılmıştır.

Resim 58: Gobustan kaya üstü resimleri.

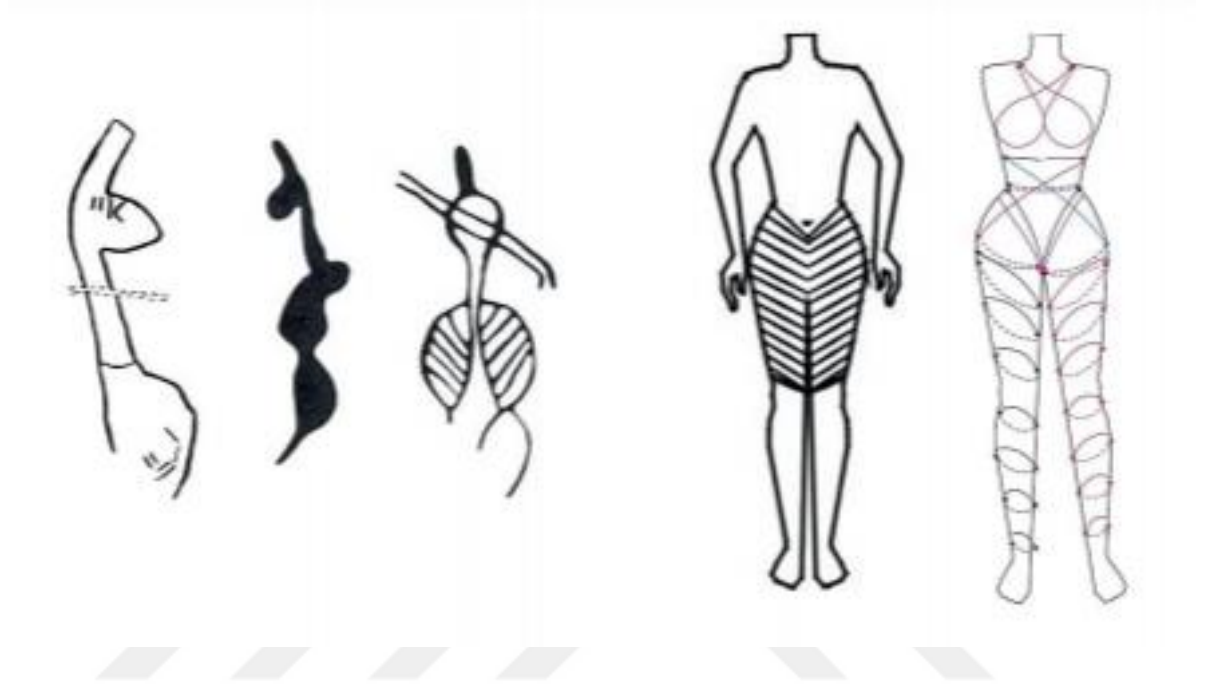
Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Neolitik çağda milattan önce 7-6. Yüzyıllar arasında dokuma becerisinin ortaya çıkmasıyla insanların giyimlerinde dokuma örneklerinin ilk örneklerine rastlanmıştır. İnsanlar basit aletler kullanarak yün ve diğer doğal liflerden iplik eğirmiş ve bununla da örme-dokuma alışkanlıkları edinmişlerdir.

İnsanlar doğal liflerden örme tekniğiyle ensiz, uzun şeritler örmüşlerdir. Görsel kaynaklara göre, bu ensiz örme şeridin giyim malzemesi olarak, spiral

şeklinde kullanmışlardır. O dönemlerin ilk giyim formu olan sarılma giyim şekli olarak kabul edilmiştir.

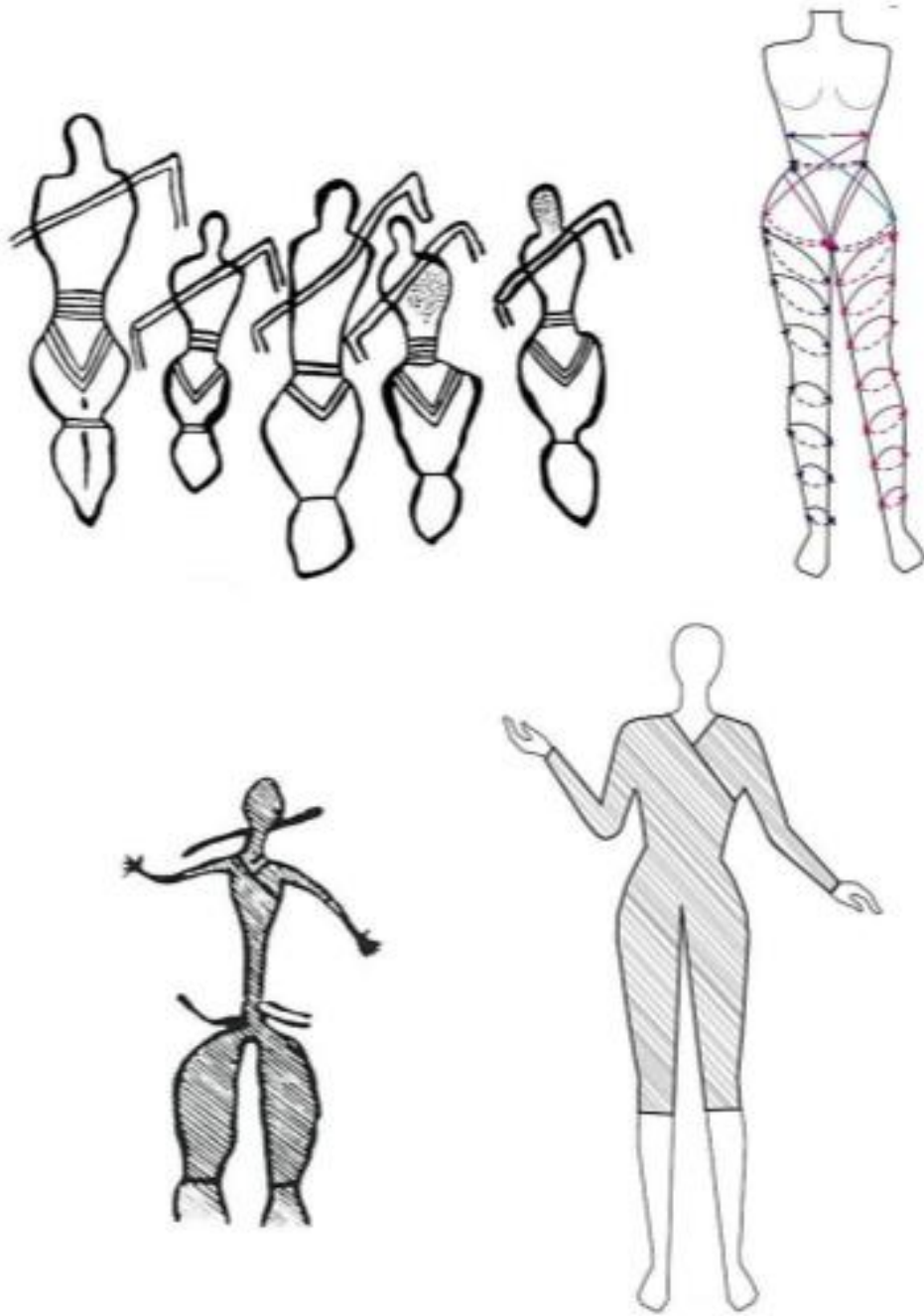
Gobustan kaya üstü resimleri antik dönemin ilk kadın resimlerine ve o dönemin kadın heykelciklerini örnek gösterilmiştir. (Resim 59) ve (Resim 60).

Resim 59: Gobustan Kaya Üstü Kadın Resimleri Ve Bu Resimler Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizimler; Sarılma Giyim Tipi.

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

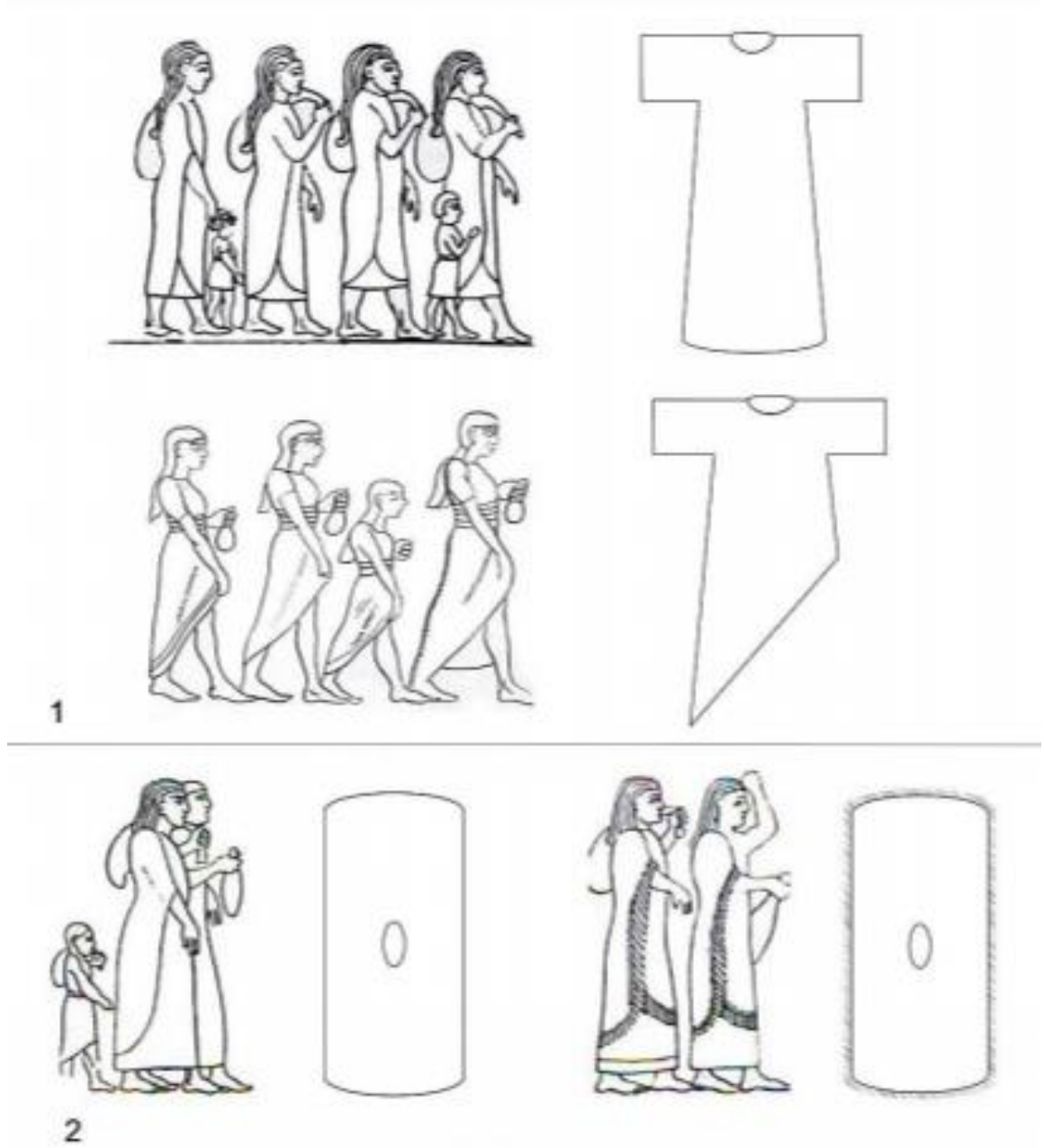
Milattan önce 4-3. yüzyıllarda artık tığla örme tekniği kullanılmıştır ve insanlar ensiz örme şeritleri iğne ile birbirine dikerek giysi formları oluşturmuştur.

Resim 60: Gobustan kaya üstü kadın resimleri ve bu resimler esasında oluşturulmuş teknik çizimler; giyinme giyim tipi.

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

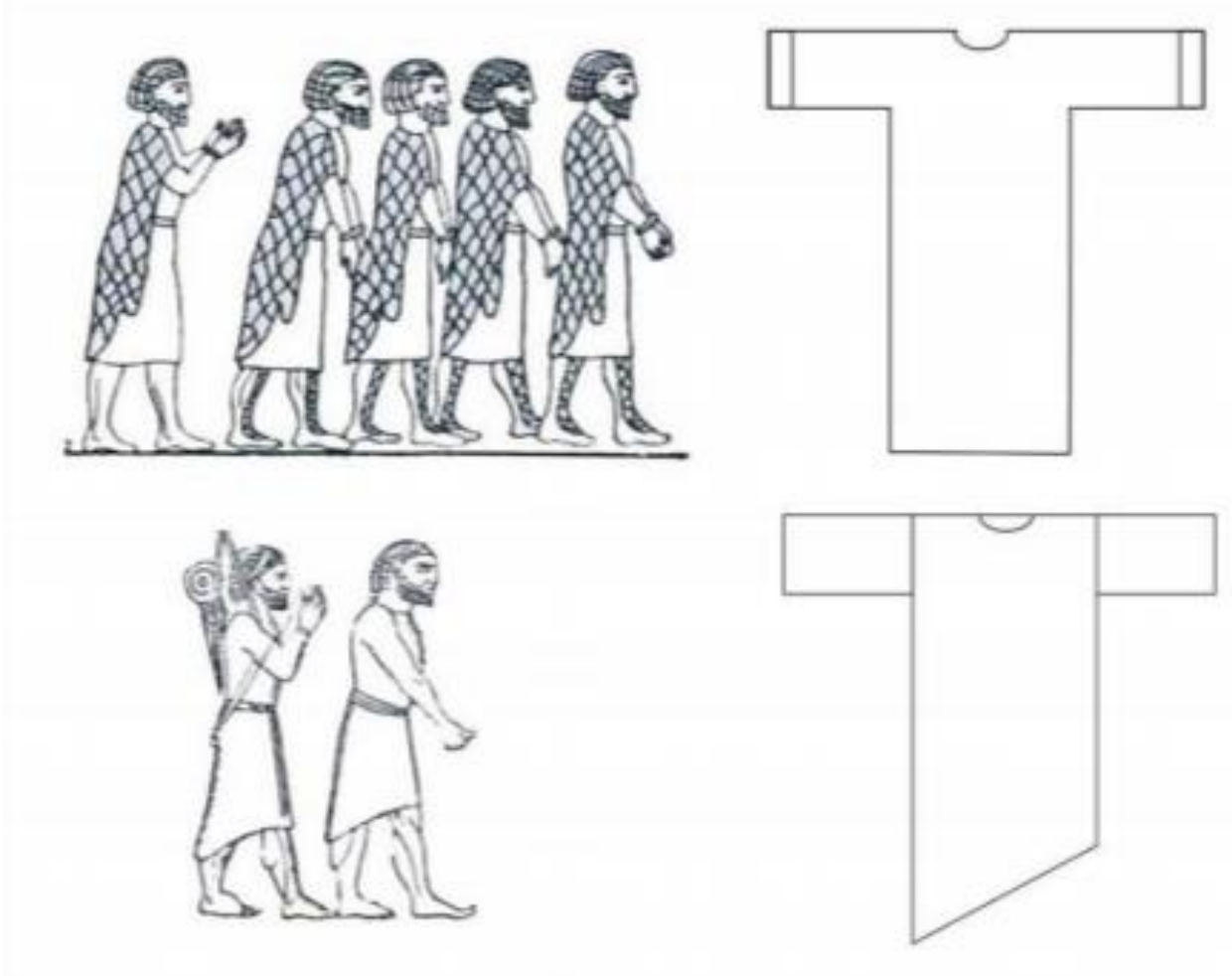
Görsel kaynaklar göstermektedir ki, Milattan önce 7. Yüzyıldan başlayarak kadınlar uzun gömlekler, elbiseler ve bu giysilerin üzerine giydikleri pelerinler kullanılmıştır. (Resim 61)

Resim 61: Antik Dönemin Kadın Giyimleri: 1-Kadın Gömlekleri (Elbiseleri), 2-Kadın Örtüleri (Pelerinleri)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Antik dönemin erkekleri uzun, düz kesimli gömlekler, bellerine kuşak veya kemer bağlamışlardır. Omuza deri parçası alınmış veya deri parçası bir omuzda çengelle sabitlenmiştir. (Resim 62)

Resim 62: Antik Dönemin Erkek Giyimleri: Erkek Üst Gömleği Ve Onun Üzerine Giyilen Deri Bürünme

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

Milattan önce 8. Yüzyılda deri giysilerin yanı sıra erkekler kumaş örtüler (pelerinler) de kullanılmıştır. (Resim 63)

Resim 63: Antik Dönemin Erkek Giyimleri: Erkek Üst Gömleği Ve Onun Üzerine Giyilen Kumaş Örtü (Pelerin)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Azerbaycan halkı milattan önceki yüzyıllarda yün ve ketenden dokunmuş gömlek ve şalvar giymiş, deri giysiler, keçe ve yün şapkalar kullanmış, ayaklarına ise sivri uçlu deri ayakkabılar giymişlerdir.

1.1. Ortaçağ Dönemi (3-15. Yüzyıllar) Giyim Kültürü

Ortaçağ dönemi, 3. Yüzyılın birinci yarısından (241-272'li yıllar) itibaren ele alınmıştır.

Azerbaycan'da orta yüzyıllarda giyim kültürü, belli bir gelişim aşamasına ulaşmış antik dönem giyimleri bazında gelişmiştir. Dönemin başlıca giyim malzemeleri deri, yün, keten ve pamuk olmuştur. Orta yüzyılların giyim gelenekleri ile ilgili "Kitabi Dede Korkut" destanı ve N. Gencevi'nin eserleri geniş bilgi içermiştir.

1.1.1. Ortaçağ (3-15. Yüzyıl) Dönemi Erkek Giyimi

Dönemin erkek giyimi iç ve üst giyimlerden oluşmuştur. Erkekler iç giyim olarak keten ve pamuk kumaşlardan gömlek ve dizlik (şalvara benzer giyim) kullanmışlardır. Gömlek, erkek giyim takımının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Nişanlı kızların nişanlılarına gömlek dikip hediye etmesi gelenek halini almıştır. Erkek üst giyimlerinde genellikle **kaftan, cüppe, çuha, kürk ve kepenek** kullanılmıştır. (Resim 64)

- **Kaftan**

Kaftan gömlektten sonra ortaya çıkan üst giyimdir. İlk zamanlarda kaftan baştan giyilen, boyun kısmı yuvarlak kesimli sade giyim çeşidi olmuştur. Bu dönemde kaftanın hayvan derisinden dikildiği belirtilmektedir. Kaftanın boyu uzun olup ayakları örtmüştür. Gündelik giyilen kaftan, genelde beyaz renktedir. Bu dönemde kırmızı kaftanlar beyaz kaftanlara göre çok pahalı olmuştur.

- **Cüppe**

Erkek üst giyimi olan cüppe orta yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmıştır. Cüppe göğüs kısmı dar, eteğe doğru bol kesimli dikilmiştir. O dönemde cüppe bazen

kürkten dikiliyor, dış tarafı ipek kumaşla kaplanmıştır. Bazen de kalın kumaştan dikilerek kenar dikişleri kürkle süslenmiştir.

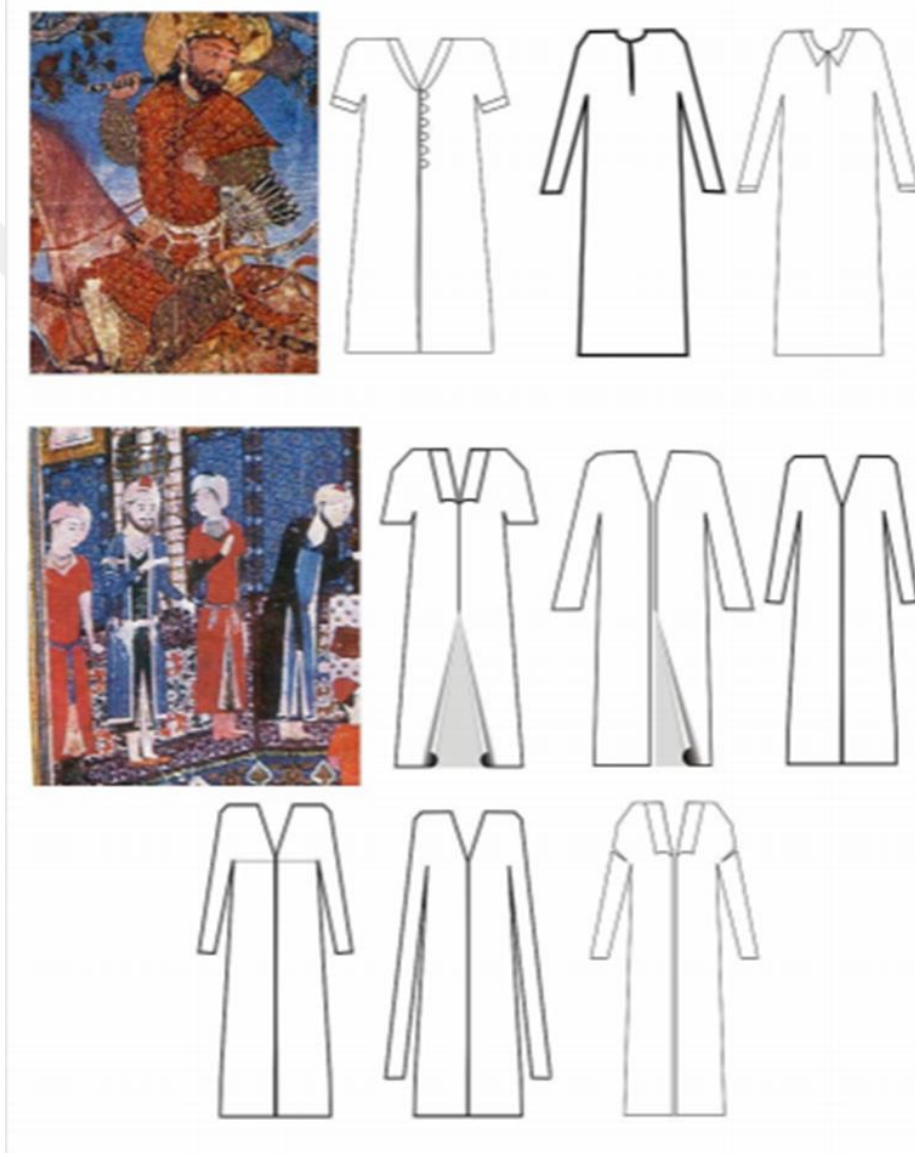
Resim 64: Ortaçağ Erkek Giyimleri; 1-Erkek Gömleği Ve Dizlik, 2-Erkek Cüppeleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

- **Çuha**

Cüppe gibi çuha da hem kadın, hem de erkekler tarafından kullanılan ortak giysi olarak kullanılmıştır. Çuha, cüppenin diğer alternatifi olarak dikildiği belirtilmiştir. Aralarındaki fark biçimlerinden kaynaklanmıştır. Çuhadan farklı olarak

cüppenin ön kısımları çapraz şeklinde, biri diğerinin altından geçirilerek, koltuk altında şeritle kapatılmıştır. (Resim 65) Çuhanın üzeri çeşitli süs malzemeleri ve işlemlerle süslendiğinden, o zamanlar kıymetli giyim çeşidi olarak değerlendirilmiştir. Saygıdeğer kişilere, misafirlere çuha hediye etmek gelenek haline gelmiştir.

Resim 65: Ortaçağ Erkek Gömlek Ve Çuha Modelleri.

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

- **Kürk (Palto)**

Ortaçağda Dede Korkut destanında kış giyimi olarak kürk giyildiği belirtilmiştir. Destanda kürk, boyu topuğa kadar olan giyim olarak tarif edilmiştir. Cüppeden farklı olarak kürkün dış tarafı kumaşla kaplanmıştır.

- **Kepenek (yapıncı)**

Kepenek Dede Korkut destanında adı sıkça geçen erkek üst giyimlerindendir⁴⁴. Kepenek keçe kumaştan, keçi kılından dokunmuş kumaştan, bazen ise pamuk kumaştan yapılmıştır.

Erkek giyiminin tamamlayıcı detayları arasında kuşak ve kemer önemli yer almıştır. Destanda o dönemde erkeklerin üst giyimden üzerinden bellerine kuşak veya kemer bağladığı belirtilmiştir.

Kemer giyim detayı olmanın yanı sıra, Ateşperestlik'ten kalma özel anlamı da vardır. Bu dönemde üzerine serre (üst giyim çeşidi) giyip, beline kemer bağlayan gencin artık Ateşperestlik (Alevilik) dinini kabul edip bu dine sadakatli olacağına inanmışlardır.

- **Şalvar**

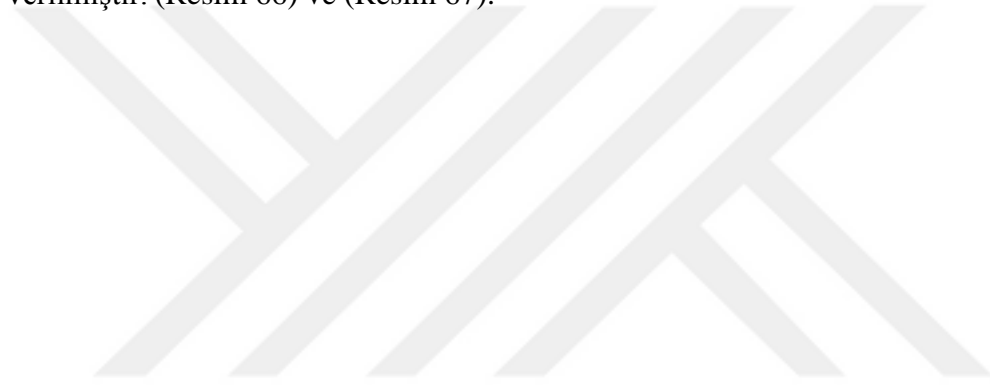
Erkekler bu dönemde bol kesimli şalvar giyiyor, şalvarın paçasını uzun deri çizmenin içine geçirmişlerdir. Azerbaycan halkının giyim kültüründe Arap işgallerinden sonra (7. Yüzyıl) çok büyük değişiklikler olmuş, bu dönemden başlayarak Azerbaycanlılar arasında aba, gaba gibi Arap giyim tarzına özgü olan giyimler yaygınlaşmaya başlamıştır.

⁴⁴ H. ARASLI, Kitabi Dede Korkut, 98.

- **Aba**

Ön kısmı açık, bol kesimli, uzun kollu ve etekleri yere kadar değen cübbeyi akla getiren giyim çeşididir. Erkekler onun içine abaya göre daha kısa olan, kalın kumaştan dikilmiş gaba giymişlerdir. Zengin kişilerin gabalarının omuz, kol ve etek kısımları altın-gümüş ipliklerle işlenmiştir. Bu tür işlemler gabayı giyen kişinin üst sınıftan olmasının göstergesi olmuştur.

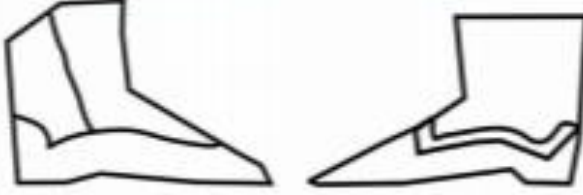
Erkekler bu dönemde baş giyim olarak çalma, sarık (emmame), börk, keçe şapkalar ve külâh kullanmışlardır. Orta yüzyıllara ait minyatürler ve diğer resim eserleri esasında bu dönemlerin erkek giyimleri teknik açıdan aşağıdaki resimlerde verilmiştir. (Resim 66) ve (Resim 67).

Resim 66: Ortaçağda Erkek Baş Giyim Modelleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Resim 67: Ortaçağda Erkek Ayakkabı Modelleri.

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

1.1.2. Ortaçağ Dönemi Kadın Giyimi

Dönemin başlıca kadın giyimleri **gömlek (gofta)**, **kaftan**, **cübbe**, **çuha**, **şalvar**, **tuman (etek)** ve **çahçur** kullanılmıştır. Orta yüzyıllarda **kadın giyimleri** çok zengin ve ihtişamlı olmuştur. Bu giyimler genelde ipekten dikilmiştir. Kırmızı kadın giyiminde dönemin en çok kullanılan rengi olmuştur. (Resim 68)

Dönemin kadın giyiminde de birçok yenilikler izlenmiştir. Kadınlar uzun, bol kesimli elbiseler, onun içine ise **gömlek** ve uzun, bol kesimli etek (**tuman**) giymişlerdir. Kadınlar sokağa çıktıklarında üzerlerine **çarşaf** alıyor ve yüzlerini **peçe** (rübend veya nigab) ile kapatmışlardır. Kadınlar, genelde, saçlarını örerler, baş giyimi olarak **örtü**, **külah** veya **çalma** kullanmışlardır.

Azerbaycan topraklarının Moğollar tarafından işgali milattan önce veya milattan sonra (1239) sonucu Azerbaycan'ın Beylegan, Gence, Şamahı, Erdebil, Hoy ve bunun gibi sanat ve ticaret açısından gelişmiş şehirleri harabeye çevrilmiştir. Yerli sanat örneklerinin dağıtılıp virane edilmesi dönemin kumaş ve giyim üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu işgallerden sonra 13-14. Yüzyıllarda Azerbaycan'da şehir halkının giyim tarzında Moğol giyim kültürünün büyük etkisi izlenmiştir. Bu yenilikler, özellikle, Moğollar tarafından Uzak Doğudan getirilmiş Çin ve Uygur kültürünün özellikleridir.

Azerbaycan giyim kültürü 16. Yüzyıla kadar bu şekilde, farklı yabancı kültürlerin etkisi altında gelişimini sürdürmüştür.

1

2

3

Resim 68: Ortaçağ'da Kadın Giyimleri; 1-Kaftan, 2-Kadın Cüppeleri, 3-Kadın Gömleği Ve Çuha.

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

1.1.3. Safeviler Dönemi (16. Yüzyıl) Giyim Kültürü

Azerbaycan giyim kültürü tarihinde 16. Yüzyıl en çok dikkat çeken dönemlerden biridir. Azerbaycan tarihinde Safeviler dönemi olarak adlandırılan bu dönem siyasi, strateji, ekonomik ve ticari ilişkileri ile en zengin dönemlerden biri olarak bilinmektedir. Bu dönemin dış ticareti genel olarak ham ipek ve ipek iplik üzerine kurulmuştur. Azerbaycan'dan ihraç edilen bu malzemelerin karşılığında Avrupa'dan çeşitli renklerde kadife, mahut, kamzol, karazey (yün kumaş çeşitleri), atlas gibi kumaş çeşitleri alınmıştır.

16. Yüzyılın giyim kültürünü ayrıntılı bir şekilde araştıran R.S. Efendiyev bu dönemi “feodal Azerbaycan’ı kültürünün ve güzel sanatının en çok çiçeklendiği dönem” olarak adlandırmıştır⁴⁵.

16. Yüzyıl giyimleriyle ilgili bilgi içeren en kıymetli kaynaklar dönemin minyatürleri olmuştur. Minyatürler dönemin giyim kültürünün genel olarak önceki yüzyılların geleneksel giyim geleneklerinin devamı olarak geliştiğini göstermiştir.

1.1.4. Safeviler Dönemi Erkek Giyimleri

Safeviler döneminin başlıca erkek giyim formları gömlek, cüppe, çuha, kürk, aba olmuştur. (Resim 69)

Erkekler üst giyim olarak bol kesimli, kısa kollu cüppeler, iç giyim olarak ta, gömlek ve dizlik giymişlerdir. Zengin erkeklerin cüppelerinin yaka, omuz ve etek kısımları işlemelerle süslenmiştir. Cüppeler çoğu zaman keten kumaştan dikilmiştir. Soğuk havalarda bu cüppelerin beline kuşak veya üzeri motiflerle süslenmiş gümüş kemer bağlanmıştır. Cüppenin astarı, daha estetik görünüm için açık renkli kumaştan dikilmiştir. Bu amaçla, genelde açık sarı renkli ipek kumaş tercih edilmiştir. Cüppe hem kadın, hem de erkek giyimi olarak bütün dönemlerde giyilmiş, zaman zaman şeklinde ve dikildiği malzemedeki küçük değişiklikler yapılmakla gelişmiş ve bununla da Azerbaycan milli giyiminin özünü oluşturmuştur.

⁴⁵ Rasim EFENDIYEV, Azerbaycan Giyimi, 5.

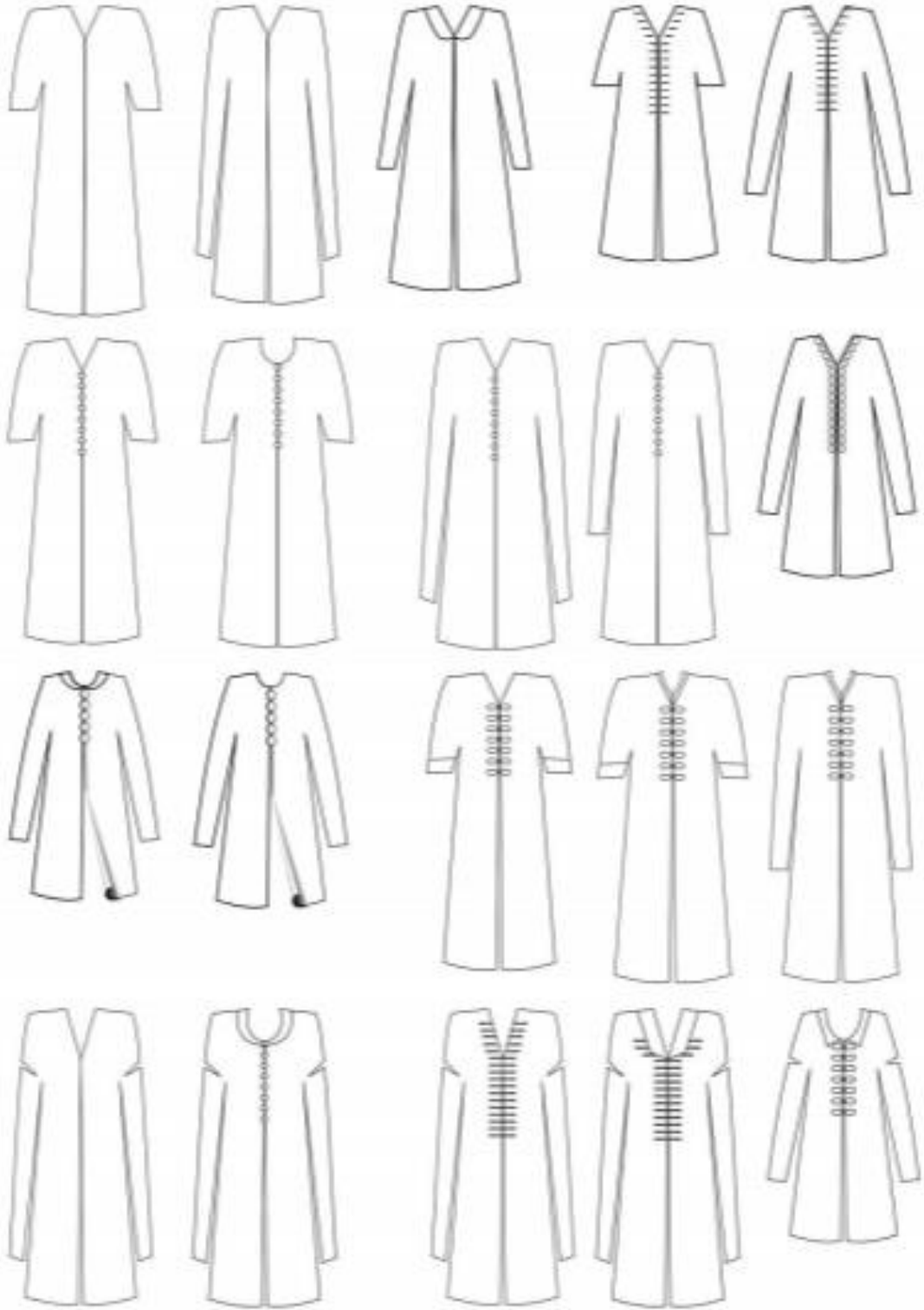

Resim 69: Safeviler Dönemine Ait Erkek Resimleri; 1- A) Erkek Gömleği B) Cübbe C) Çuha, 2- Dizlik, 3,4-Cübbe, 5-Çuha, 6-Kürk (Palto)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Erkekler cüppelerin içine kısa kollu, omuz, göğüs ve kol kısımları milli motiflerle süslenmiş uzun gömlek giymişlerdir. Gömleğin yan dikişlerinde 20 cm boyunda yırtmaçları vardır, bu da harekette kolaylık sağlamak amacıyla bırakılmıştır. Tebriz minyatürlerinde bu gömleklerin beline zarif deri kemer bağlandığı ve kemerin sol tarafına bıçak veya üzeri nakışlı hançer takıldığı gözlenmiştir. Azerbaycan'da eski dönemlerden 19. Yüzyıla kadar halk arasında en beğenilen renkler kırmızı, turuncu ve yeşil renkler kullanılmıştır. Minyatürlerde ve bu gömleklerde genellikle bu renklerle tasvir edilmiştir.

Erkekler cüppenin üzerine çuha giymişlerdir. Çuhanın kolları düz, dar kesimli olup uzunluğu bileğe kadardır. Omuza alınan çuhanın uzun, kolların geçirilmediği, yalnızca dekoratif fonksiyon taşıyan kolları vardır. Çuhanın önü kapatılmayıp açık bırakılmıştır. (Resim 70)

Resim 70: 16. Ve 17. Yüzyıllara Ait Erkek Çuha Modelleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Azerbaycan'da erkekler 16. yüzyılda çok giyilen üst giyimlerden biri **aba** olmuştur. Eski abalardan farklı olarak dönemin abaları dar kesimli olmuştur.

Resim 71: Safeviler Dönemine Ait Erkek Resimleri

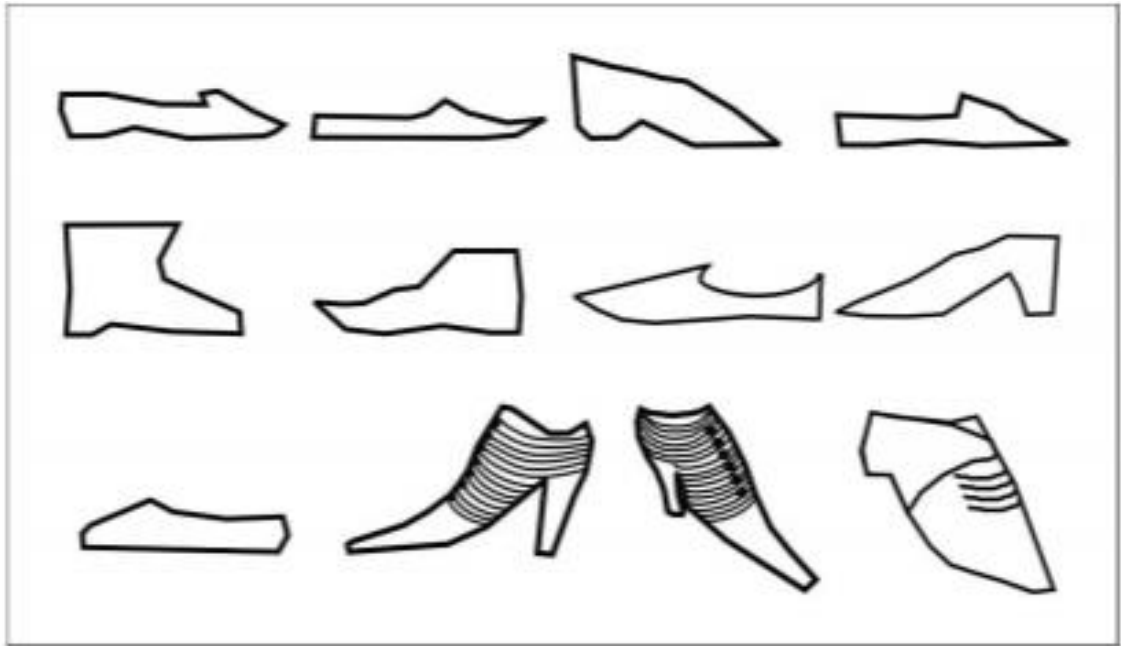
Kaynak: Rasim EFENDİYEV, Azerbaycan'ın Maddi Kültür Örnekleri, 19. (85), DÜNYAMALIYEVA.

Erkekler bel giyimi olarak yukarı kısmı bol, aşağıya doğru dar kesimli **şalvar** giymişlerdir. Şalvarlar çoğu zaman gömleğin kumaşından, lakin farklı renkte dikilmiştir. Şalvarlar için çoğu zaman lacivert veya koyu sarı renkte kumaşlar tercih edilmiştir.

16. Yüzyıl Safeviler (Resim 71) döneminde erkekler güzel **ayakkabılar** giymişlerdir. (Resim 72) Bu ayakkabıların farklı modelleri vardır: yumuşak deriden dikilmiş uzun çizmeler; yüksek topuklu sivri burun ayakkabılar; nispeten kaba

görünümü olan, alçak topuklu ayakkabı çeşitleridir. En çok giyilen erkek ayakkabıları topuksuz (bazen de kısa topuklu), sivri burun ve burun kısmı yukarıya doğru kıvrılmış, kırmızı, kahve, yeşil renklerde yumuşak deriden yapılmış hafif ayakkabılar ve iskarpin giymişlerdir. Erkekler bu ayakkabıları örme veya kadifeden dikilmiş çoraplarla birlikte kullanmışlardır.

Bu dönemde halkın fakir sınıfları arasında en çok kullanılan ayakkabı çeşidi **çarık** olmuştur. Çarıklar inek veya deve derisinden yapılmıştır.

Resim 72: 16. Ve 17. Yüzyıllara Ait Erkek Ayakkabı Modelleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

16. Yüzyılda erkek şapkalarının çok farklı çeşitleri olmuştur. Bu dönemde en çok giyilen erkek baş giyimi Kızılbaşlara ait olan çalma (emmame) olmuştur. Onun özünü tepeden yüksek, sert dokunulu şapka oluşturmuştur. Bu şapkalar genelde kırmızı renktedir. Bu nedenle Safeviler tarihte “Kızılbaşlar” olarak bilinmektedir. Erkekler bu şapkayı başa giydikten sonra onun üzerinden özel bir kumaş parçası sarmışlardır. Sarık olarak kullanılan bu kumaş parçasına çalma (emmame) denilmiştir. Yüksek rütbeli kişiler ve şahlar çalmanın üzerine sarık kumaşı

takmışlardır. Teleğin yanı sıra bu çalmaya takılan değerli taşlarla, bezeli broşlar, zincirler ve diğer aksesuarlar bu baş giyiminin daha güzel ve estetik görünmesini sağlamışlardır. (Resim 73)

Safevilere ait olan Kızılbaş şapkası (Resim 74) yaklaşık 70-80 sene giyilmiş, 16. Yüzyılın sonlarında tamamen kullanımdan kalkmıştır. Azerbaycan'da bu baş giyiminin erken kullanımdan kalkmasına rağmen, 17. Yüzyılın başlarında Orta Asya, Afganistan, Türkiye ve özellikle Hindistan'da izlerine rastlanmaktadır.

16. Yüzyılda Azerbaycan'da Kızılbaş emmamerinin yanı sıra, erkekler arasında sade emmamer de çok giyilmiştir. Bunlar farklı çeşitte kumaşlardan yapılmış, küçük arakçın veya külahın üzerinden başa sarınmıştır. Emmamenin kumaşının rengi, ölçüsü, hatta başa sarınma biçimi de özel yöntemle, yani o zamanın giyim tarzına uygun olmuştur. Emmame başa sarınmanın yanı sıra, ihtiyaç halinde sofr (masa örtüsü), kuşak, hatta zorunda kalındığında kefen olarak da kullanılmıştır. Şeriata uygun olarak, emmamenin ölçüsü onu giyen kişinin boyuna uygun olarak kullanılmıştır.

16. Yüzyılda Azerbaycan'da çalmanın yanı sıra, orijinal, küçük şapkalar da kullanılmıştır; bu şapkalar beyaz keçeden üçgen şeklinde dikilmiştir. Şapkanın kenarları açılıp kapatılabiliyor ki, bu da güneşten veya tozdan koruma amacı taşımıştır.

16. Yüzyılda Azerbaycan'da halk arasında farklı şapka çeşitleri de kullanılmıştır. Koyun derisinden yapılmış tepe seviyesinden nispeten yüksek olan şapkalar daha yaygın olarak kullanılmıştır. Bu şapkaları genelde çobanlar ve göçebe halkı kullanmıştır.

Resim 73: 16. Ve 17. Yüzyılların Erkek Baş Giyim Modelleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

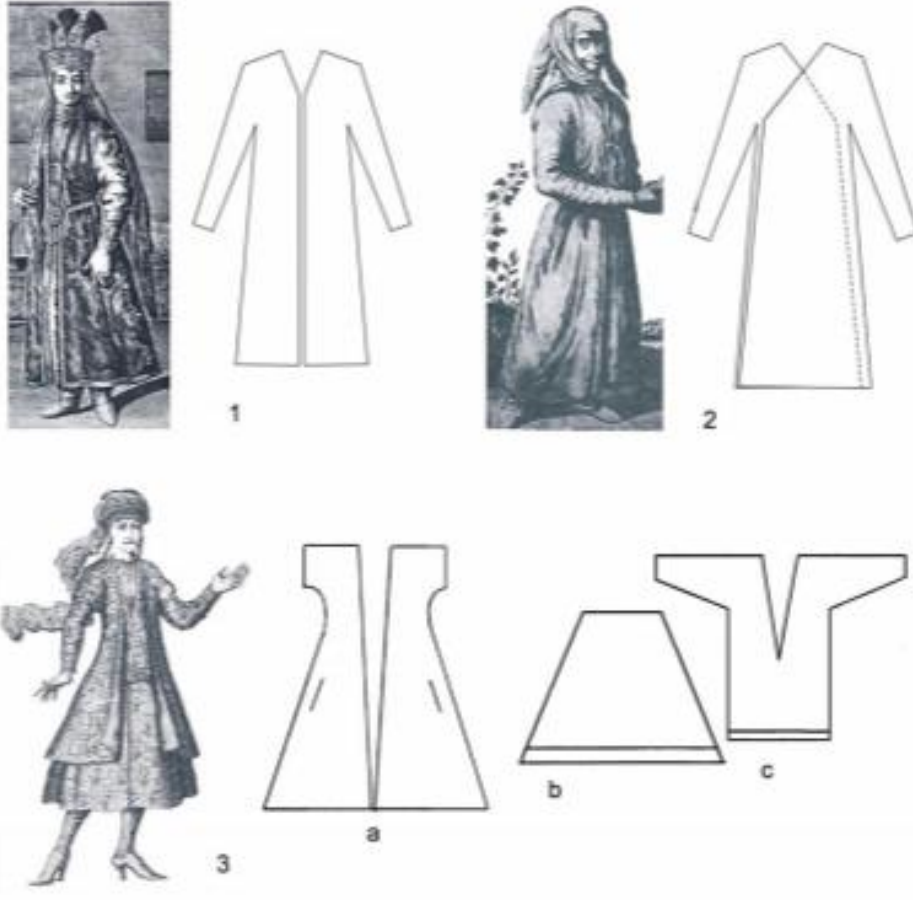
1

Resim 74: Safeviler Dönemine Ait Erkek Resimleri: 1-Kızılbaş Şapkası

Kaynak: Rasim EFENDİYEV, Azerbaycan'ın Maddi Kültür Örnekleri, 19.(85), DÜNYAMALIYEVA.

1.1.5. Safeviler Dönemi Kadın Giyimleri

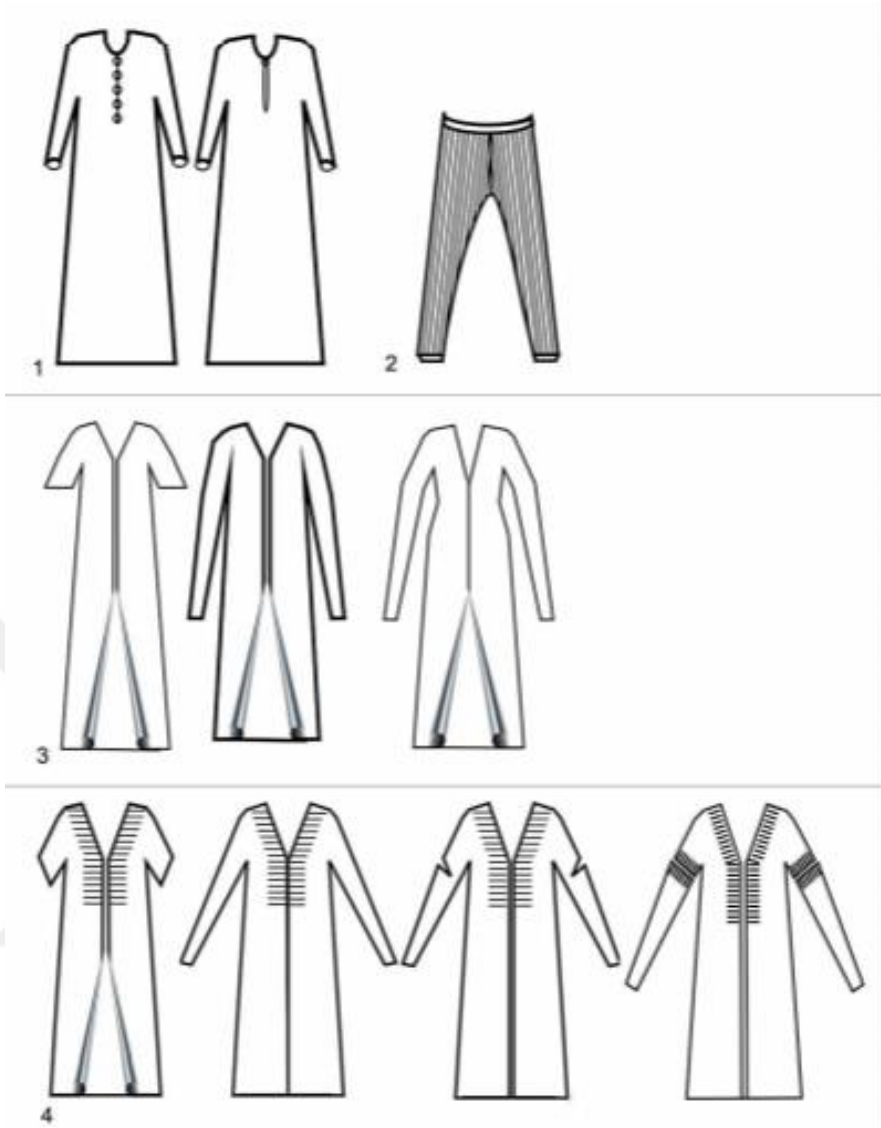
16. Yüzyılın kadın üst giyimleri biçimine ve şekline göre döneminin erkek giyimlerinden çok da farklı olmamıştır. Dönemin başlıca kadın giyimleri **gömlek, çepken, cüppe, çuha, şalvar, etek (tuman)** kullanılmıştır. (Resim 75)

Resim 75: Safeviler Dönemi Kadın Resimleri; 1-Çuha, 2-Cübbe, 3-A) Çepken, B) Etek (Tuman), C) Gömlek.

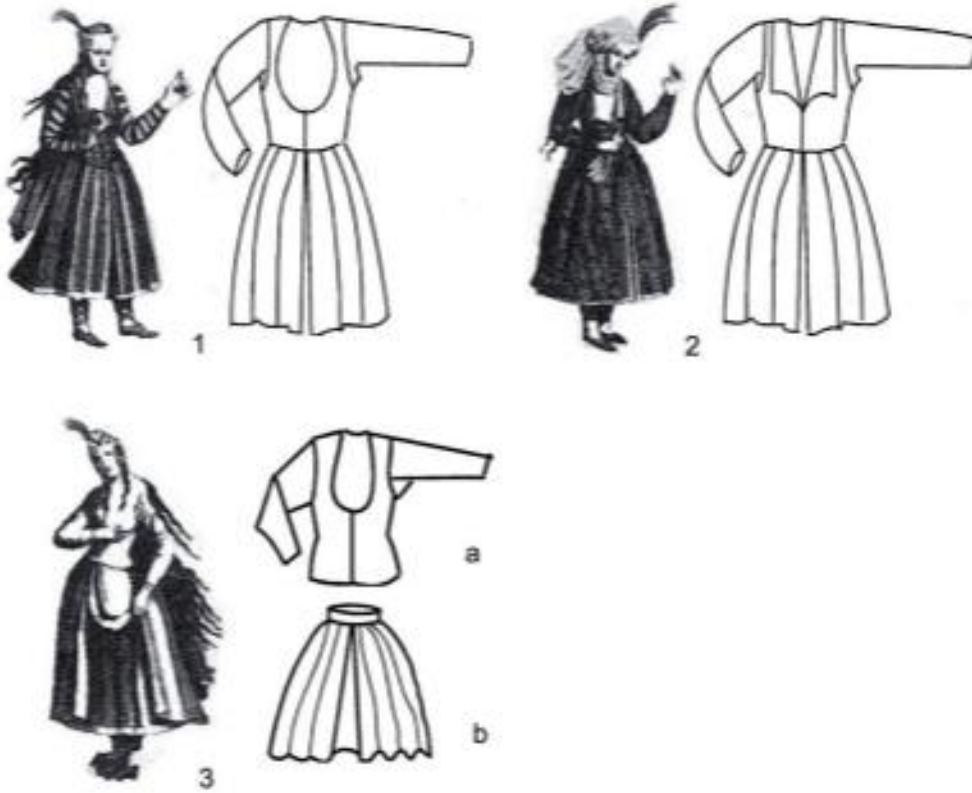
Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Kadınlar önceki dönemlerde olduğu gibi **gömlek** ve iç giyim olarak **alt şalvar** giymişlerdir. (Resim 76)

Resim 76: Safeviler Dönemi Kadın Giyimleri; 1-Kadın Gömlekleri, 2-Dizlik, 3-Kadın Çuhaları, 4-Kadın Cüppeleri. (Azerbaycan Minyatürleri Esasında Oluşturulmuş Teknik Çizim)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Resim 77: Safeviler Dönemi Kadın Resimleri; 1,2-Kadın Çuhaları, 3-A) Çepken, B) Etek (Tuman).

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

- **Cepken**

16. Yüzyılda kadınlar gömleğin üzerine kısa kollu, düz kesimli, yukarı kısmı bel çizgisine kadar dar, etek kısmı nispeten bol kesimli cepken giymişlerdir. Kadın cepkenleri etek kısmının yan dikişlerinde küçük yırtmaçları yapılmıştır. Cepkenin kenar dikişleri biye ile süslenmiştir. (Resim 77) ve (Resim 78)

- **Cüppe**

Dönemin kadın cüppeleri erkek cübbelerine nispeten daha sade görünümüne sahip olmuştur. Kadınlar cübbenin içine boyu topuğa kadar olan uzun, düz kesimli elbise giymişlerdir. Elbiselerin yaka kısmı bazen farklı kumaştan, bazen de yaka kısmında birkaç düğme ile iliklenmiştir.

Resim 78 :A) Çepken, B) Etek (Tuman)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

- **Çuha**

Kadın **çuhalarının** birkaç çeşidi vardır. Zengin kişilerin çuhasının yaka, omuz ve sırt kısmı işlemlerle süslenmiştir. Bu dönemde kadın çuhalarında yenilik olarak çuhanın yaka kısmının başka renkte kumaştan dikildiği görülmüştür. Kadınlar çuhanın üzerinden bellerine değerli taşlarla süslenmiş zarif kemer bağlamışlardır.

- **Şalvar**

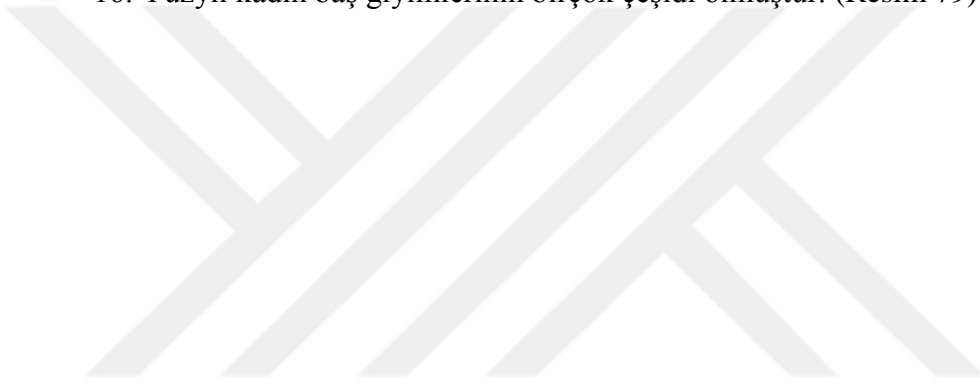
16. Yüzyılda çok giyilen kadın giyimlerinden biri şalvardır. Kadın şalvarları da erkek şalvarları gibi ayak kısmı dar, yukarıya doğru bol kesimli üretilmiştir. Şalvarlar sade veya desenli kumaştan dikilmiştir. Erkek şalvarlarından farklı olarak kadın şalvarlarının paça kısmı 2-3 parmak kalınlığında farklı renkte kalın kumaştan dikilmiştir. Şalvarın boyu ya dize, ya da topuğa kadar dikilmiştir. Kadın şalvarlarının bel kısmı büzmeli olup onun içinden güzel örme bağ geçirilip belde büzülerek bağlanmıştır. Bu bağın her iki uç kısmında herkesin zevkine göre farklı renklerde püsküller takılmıştır⁴⁶.

⁴⁶ Rasim EFENDİYEV, Azərbaycan'da Milli Giyim Tarihindən, "Edebiyat ve İncəsənət" gazetesi.

16. Yüzyılda üst giyimlerin boyunun nispeten kısaldığı görölmektedir. Bu yüzden de üst giyimin altından pantolonun paçası ve ayakkabılar gözükmüştür.

16. Yüzyıl giyimlerinin ilginç detaylarından biri de üst giyimlere (cübbe, çuha, gömlek) belde bağlanan kuşaklar kullanılmıştır. Kuşakları hem erkekler, hem de kadınlar bağlamışlardır. Kuşaklar genelde ipek kumaştan veya altın-gümüş ipliklerle dokunmuş hara (gülebetin) kumaşlardan yapılmıştır. Daha çok beğenilen kuşaklar altın, sarı, yeşil, turuncu renklerde kuşaklar kullanılmıştır. Kuşakların uzunluğu genelde 4-5 m, eni ise 40- 50 cm dokunmuştur. Kadın kuşaklarının uç kısımlarında, renkli püsküller takılmıştır.

16. Yüzyıl kadın baş giyimlerinin birçok çeşidi olmuştur. (Resim 79)

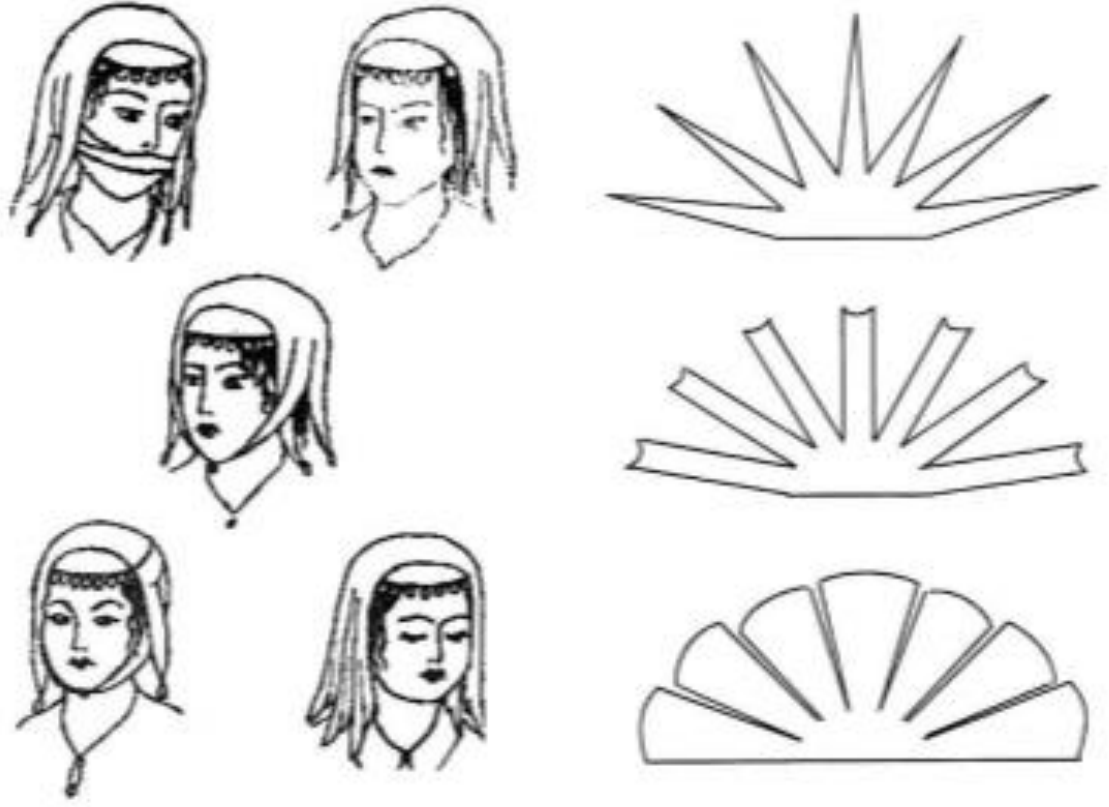

Resim 79: 16. Ve 17. Yüzyılların Kadın Baş Giyim Modelleri: şapka, çalma Ve Başörtü Örnekleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

Kaynaklar Azerbaycan'da yaklaşık 7 çeşit kadın baş giyiminin olduğunu göstermektedir. Güzel, renkli motifleri olan örtüleri, küçük, narin motifli arakçınları, çene altında bağlanan çiçek ve boncuklarla süslenmiş zarif yazmaları (bunlara leçek denilmiştir.) taç, çalma, kenarları kürk veya kadifeyle süslenmiş şapkaları bu baş giyimlerine örnek gösterilmiştir. (Resim 80)

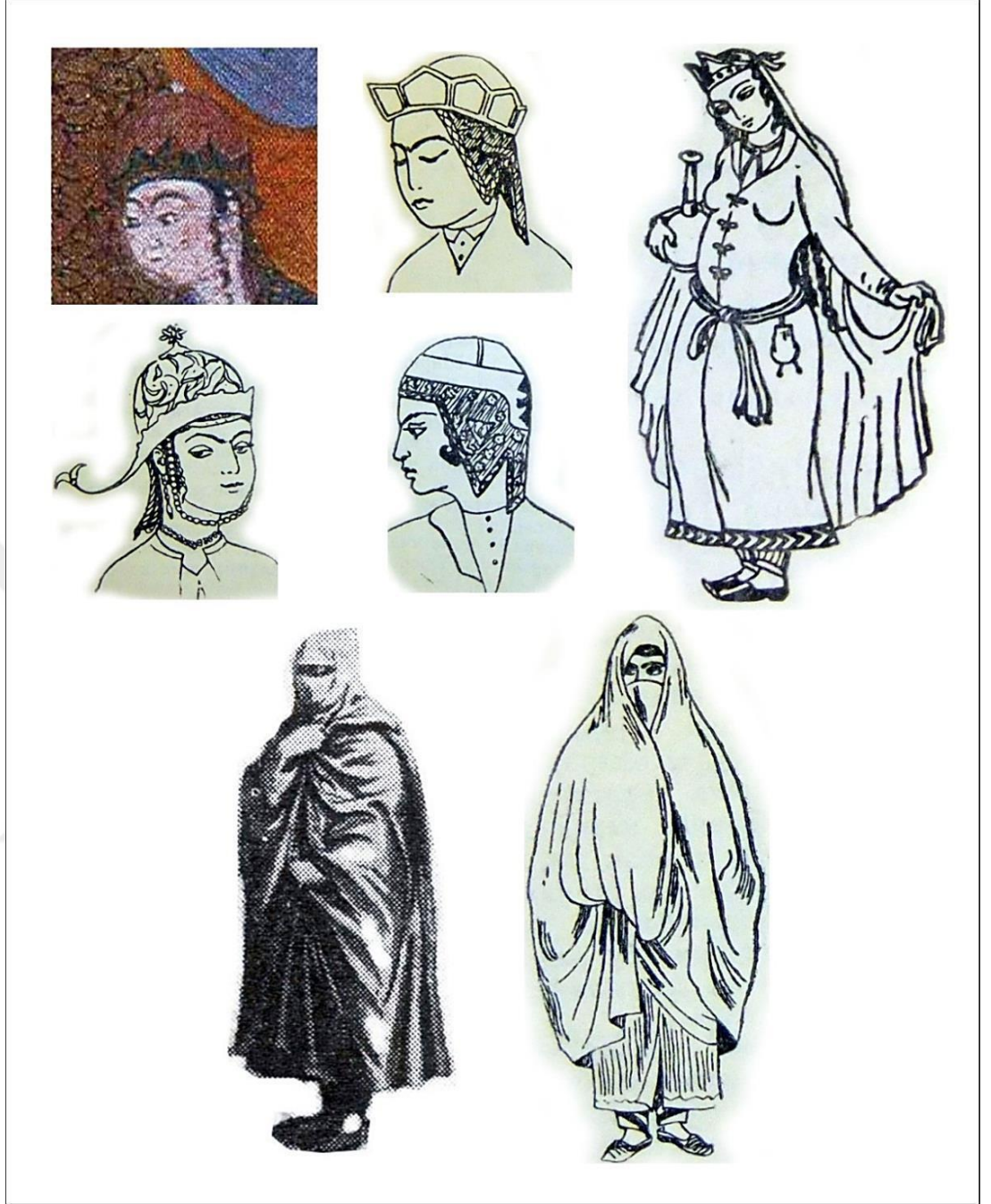
Resim 80: 16. Ve 17. Yüzyıllara Ait Kadın Baş Giyim Modelleri: Yazma (Leçek) Çeşitleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

16. Yüzyılda Azerbaycan'da en çok kullanılan kadın baş giyimlerinden biri arakçındır. Kadın arakçınları güzel işlemlerle süslenmiştir. Zengin kadınlar arakçınlarını altın veya başka kıymetli metal tellerden ördürmüşlerdir.

Azerbaycan'da 16. Yüzyılda yaygın olmuş diğer kadın baş giyimi **çalma (sarık)** denmiştir. Çalmayı genelde orta ve ileri yaşta kadınlar kullanmışlardır. O dönemde çalmaların şekline, kullanma ortamına ve dikildiği malzemeye göre birçok çeşitleri olmuştur.

Kadınlar baş giyimlerini evde, törenlerde ve misafiriğe gittiklerinde giyiyor, sokağa çıktıklarında ise üzerlerine beyaz çarşaf alıyor ve tanınmamak için yüzlerini **peçe (rübent veya nigab)** ile kapatmışlardır. Yalnız küçük kızlara ve yaşlı kadınlara çarşafsız sokağa çıkma izni verilmiştir.

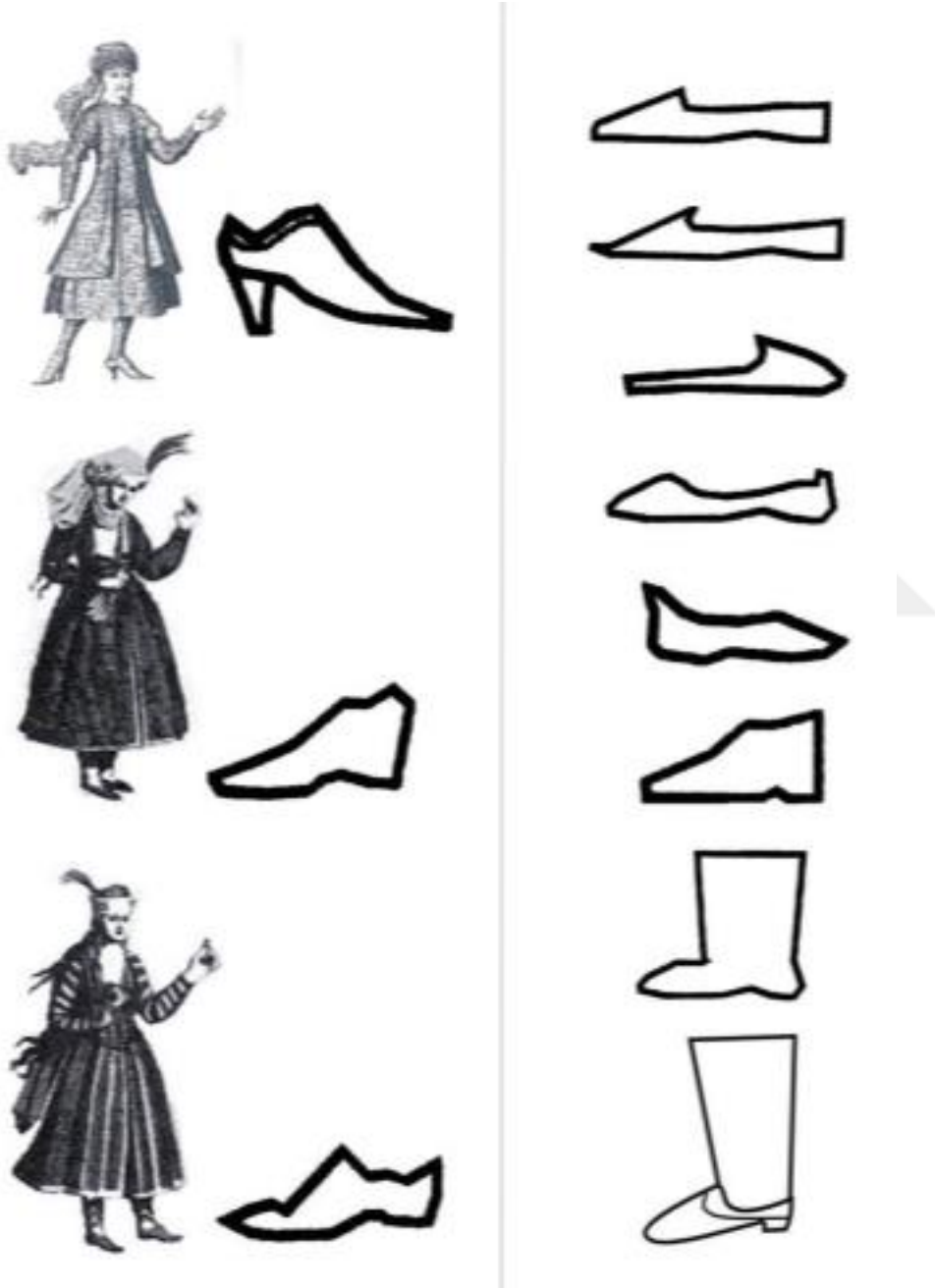

Resim 81: 16. Ve 17. Yüzyılların Kadın Baş Giyim Çeşitleri: Arakçın Ve Çarşaf Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 18-21; (85), DÜNYAMALIYEVA

16. Yüzyılda Azerbaycan'da kullanılan başlıca giyimler arakçın ve çarşaf olmuştur. (Resim 81) Burada tarif edilen giyimler genelde yüksek ve orta sınıflara mensup kişilerin giyimleridir; çünkü ister minyatürlerde, isterse de yazılı edebiyat belgelerinde en çok bu sınıftan olan kişilerden bahsedilmiştir. Fakir sınıfın giyimleri

ile ilgili bize ne seyyahlar, ne de ressamlar bilgi vermemişlerdir. Fakir sınıfta aynı giyim formları kullanmışlardır. Giyimlerinde, süslemesinde ve dikildiği malzemenin kalitesinde farklılık göstermiştir. (Resim 82)

Resim 82: 16. ve 17. Yüzyılların kadın ayakkabı modelleri.

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

17. Yüzyılda Azerbaycan devletinin zayıflayarak İran'ın esareti altına girmesi, birçok alanda olduğu gibi tekstil alanının sonraki gelişimini de olumsuz yönde etkilemiştir. Buna rağmen Şamahı, Tebriz, Nahçıvan, Derbend, Bakü gibi şehirler uluslararası ticarete hala kendi konumlarını korumuşlardır. Azerbaycan'da bu dönemde üretilen kumaşların ve giysilerin kalitesi 16. Yüzyıla nispeten daha düşük olmuştur. Dönemin kumaşlarının estetik görünümü de eskisi gibi göz alıcı değildir. Kumaş süslemelerindeki motifler, desenler eski zarıflığını ve romantizmini kaybetmişlerdir. 17. Yüzyıldan itibaren, geleneksel kumaşlarda Batı Avrupa kumaşlarına özgü olan motifler, süslemeler kendini göstermektedir.

17. Yüzyılda kumaş sektöründeki bu olumsuzluklara rağmen, dönemin giyim formları tamamen 16. Yüzyıl giyimlerinin devamı olarak gelişmiştir.

17. Yüzyılda insanlar artık düz kesimli giyimlerden uzaklaşarak bedene oturan, vücut hatlarını belli eden giyimler kullanmışlardır.

1.2. Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Giyim Kültürü

Safeviler devleti yıkıldıktan sonra bağımsızlığını kaybeden Azerbaycan 17. Yüzyıldan itibaren İran şahlarının saldırısına maruz kalmıştır.

18. Yüzyılın başlarında İran feodallarının Azerbaycan'da yürüttüğü sömürgecilik siyaseti, uyguladığı yüksek vergiler ülke ekonomisini zayıflatmış, halkın maddi yükünü ağırlaştırmıştır. Nihayet, Nadir Şah'ın ölümünden sonra, bu duruma duyarsız kalamayan halkın ayaklanması sonucu, 18. Yüzyılın yarısında Azerbaycan İran'dan ayrılarak birbirinden bağımsız hanlıklara parçalanmıştır. Kuzey Azerbaycan'da ise Karabağ, Şeki, Bakü, Guba, Nahçıvan, İrevan, Güney Azerbaycan'da Karadağ, Marağa, Urmiya, ve Hoy, Tebriz hanlıkları oluşmuştur.

18. Yüzyıl Azerbaycan tarihinde Hanlıklar dönemi olarak bilinmiştir. Azerbaycan giyim kültürünün sonraki gelişimi bu döneme rastlamıştır. Hanlıkların her birinin farklı siyasi ve ekonomik konumlarda bulunması kısmen de olsa giyimde

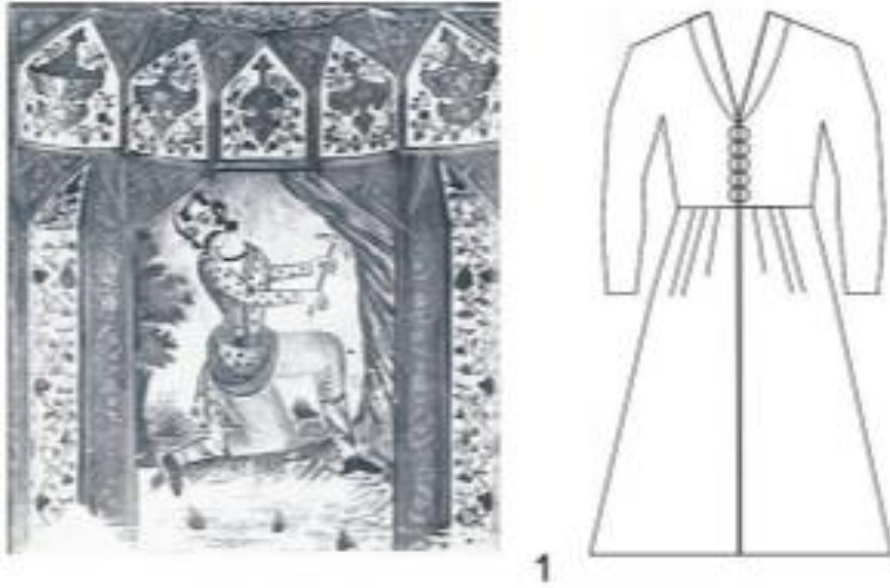
farklılıkların ortaya çıkmasına ve giyimin bölgelere göre yerel özellikler kazanmasına sebep olmuştur.

18. Yüzyılda Azerbaycan giyim kültüründeki gelişimi öğrenmek için önemli kaynaklardan biri dönemin resim sanatı olmuştur.

Her bir hanlığın kendi yöresel giyim tarzının olmasına rağmen, Azerbaycan giyim kültürü 18. Yüzyılda da eski giyim geleneklerini devam ettirmiştir. Erkek ve kadın giyim formlarında önceki dönemlerin giyim geleneklerinin muhafaza edildiği görülmüştür. Ancak 18. Yüzyılın giyimlerinde bu dönemde ortaya çıkan bir sürü yenilikler de olmuştur.

1.2.1. Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Erkek Giyimleri

Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) erkek giyimleri: çuha, aba, kürk, arkalık ve şalvar olmuştur. (Resim 83)

Resim 83: Hanlıklar Dönemi Erkek Resimleri: 1-Ğekihanovlar Evinin Duvar Resimlerinden Parça, Erkek Çuhası;

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA;(103), EFENDİYEV, 27.

18. Yüzyılda Azerbaycan'da erkekler üst giyim olan kolu uzun, dar kesimli **çuha** giymişlerdir. Giyen kişinin yaş gurubuna göre çuhalar farklı renkte ve farklı boylarda dikilmiştir. Çuha genelde kalın kumaştan dikilmiştir. Gençler daha kısa ve açık renkli, yaşlılar ise etek kısmı daha uzun, koyu renklerde çuhalar giymişlerdir. Erkekler bu üst giyimin üzerinden bellerine kuşak veya kemer bağlamış, göğüs kısmından çapraz kayış geçirmişlerdir. Kayışı, ava çıkarken tüfeği üzerlerinde taşımak için kullanmıştır. (Resim 84)

18. Yüzyılda erkekler üsten bol kesimli ve uzun kollu **abalar** da giymişlerdir. 18. Yüzyılda abayı genelde imamlar, hocalar ve saygın kişiler kullanmıştır.

Resim 84: Hanlıklar dönemi erkek resimleri: 2- a) aba, b) çuha.

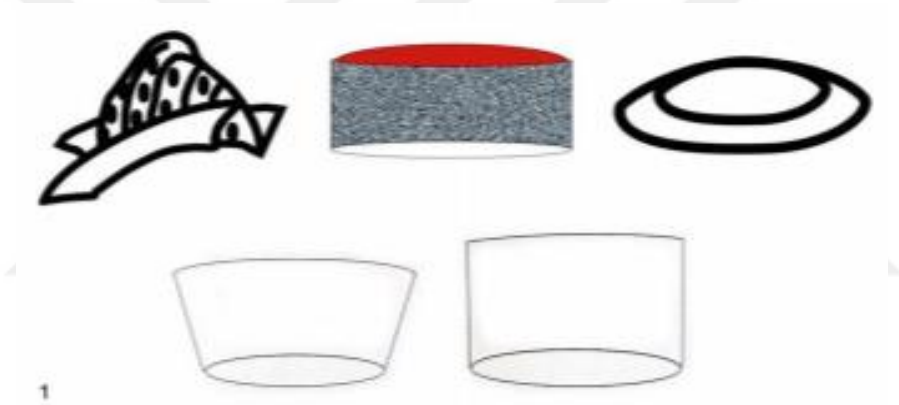
Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA; (103), EFENDİYEV, 27

Kışın Azerbaycan'ın soğuk bölgelerinde erkekler soğuktan korunmak için hoş estetik görünüme sahip, "kürk" olarak adlandırılan üst giyim giymişlerdir. Bu kürkler

genelde koyun postundan, yünlü tarafı içe dikiliyor, dış tarafı ise boyanarak üzeri ipek ipliklerle işlenmiştir.

Erkekler çuha, aba ve kürk gibi üst giyimlerin altına dar kesimli, uzun kollu ve bedene oturan, estetik görünümlü “arkalık” giymiştir. Zengin sınıftan olan kişilerin arkalıkları gülebetin ipliklerle işlenmiştir.

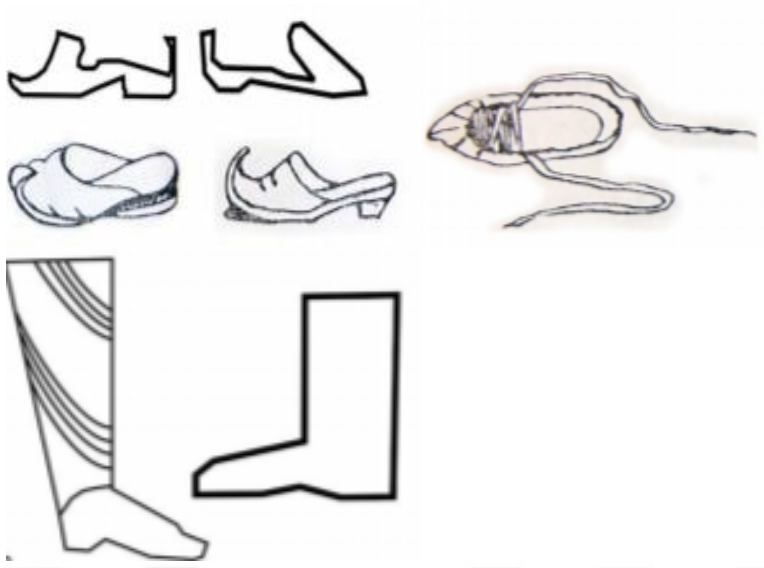
18. Yüzyılda erkek **baş giyimleri** arasında sıradan arakçınlar ve çalmaların yanı sıra farklı bir baş giyimi de kullanılmıştır. Kuzu derisinden dikilmiş, uzun, bombe şekilli bu şapkalar 19. Yüzyılın yarısına kadar Azerbaycan’da en çok takılan erkek baş giyimi olmuştur. Bu tip şapkalar genelde Şuşa’da dikilmiştir. Bazen daha estetik görünüm için üstten bu şapkaların etrafına beyaz veya çizgili, pahalı kumaştan çalma sarılmıştır. (Resim 85)

Resim 85: 1-Erkek Baş Giyim Modelleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA; (103), EFENDİYEV, 28.

18. Yüzyılda erkek ayakkabılarının birçok çeşidi olmuştur. En çok giyilen erkek ayakkabısı deriden dikilmiş, topuksuz küçük terlikler kullanılmıştır. Bu dönemde, özellikle, zenginlerin giydikleri yumuşak deriden dikilmiş siyah, sarı ve koyu kestane renginde uzun **çizmeler**, aynı zamanda köylüler tarafından çok eski zamanlardan 20. Yüzyılın başlarına kadar kullanılan **çarıklar** çok yaygın olmuştur. (Resim 86)

Resim 86: Erkek Ayak Giyim Modelleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA; (103), EFENDİYEV, 28.

1.2.2. Hanlıklar Dönemi (18. Yüzyıl) Kadın Giyimleri

Hanlıklar dönemi kadın giyimleri estetik açıdan erkek giyimlerinden daha detaylı olmuştur. Bu dönemde mevsime ve buldukları ortama göre kadınların kullandıkları başlıca giyim formları: **etek (tuman), cepken, gömlek, arkalık, çuha ve kürdü** olmuştur. (Resim 87)

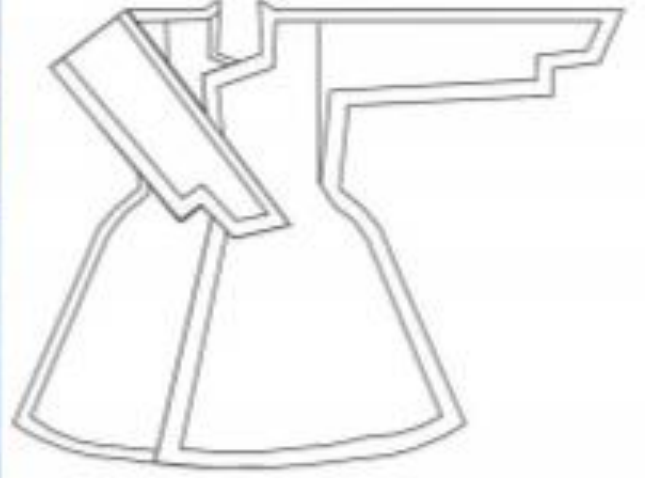

Resim 87: 18. Yüzyılın kadın giyimleri: 1-kadın çuhası, 2-a) arkalık, b) etek (tuman).

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

- **Cepken (nimtene)**

Cepken pahalı kalın kumaşlardan, özellikle ipekten dikiliyor, üzeri kıymetli metal süslemeler, ipek ipliklerle işlenmiştir. Kadınlar kırmızı ve yeşil kadifeden dikilmiş cepkenleri daha çok tercih etmiştir. Özel günlerde giyilen tören giyimi olan cepkenin kolları giyilmiyor, sadece dekoratif fonksiyon taşımıştır. Cepken dar kesimli olup bedeni saran bir yapıda üretilmiştir. Cepkenin yan dikişlerinde yer alan kısa yırtmaçları kadın fiziğinin daha güzel görünmesini sağlamıştır. (Resim 88)

Resim 88: 18.Yüzyılın Kadın Üst Giyimi Cepken

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

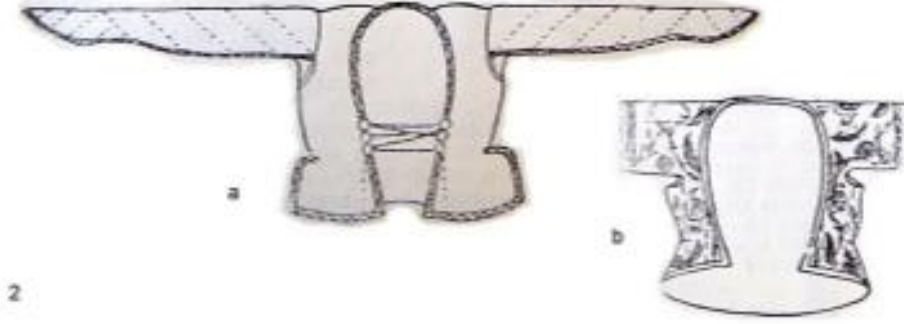
- **Arkalık**

18. Yüzyılda kadınlar arasında çok kullanılan üst giyimdir. Nimtenenin (cepken) çeşitli yaka kesikli modifikasyonu olan “arkalık” ıstılahı son dönemlere ait giyim çeşidi olmuştur. Kadın arkalıkları erkek arkalıklarından üzerinin güzel işlemleri ve daha kısa olmasıyla ayırt edilmiştir. Bu arkalıkların üst kısmı bele kadar dar kesimli olup kadın belinin daha ince görünmesini sağlamıştır. Bel hattında arkalığın üst kısmı bol kesimli pilili etek kısmı ile birleştirilmiştir. Arkalığın kolları dar olup bileğe kadar uzundur. Kadınlar arkalığın beline kuşak veya gümüş kemer bağlamışlardır. Arkalığın içine, genelde açık renkli gömlek giymişlerdir.⁴⁷

Kaynaklarda bu dönemde hala çuha giyinildiği belirtilmiştir. Kadınlar bu çuhanın altına kaftan (uzun elbise) giymiştir.

- **Kürdü (üst yelek)**

Kadın üst giyimi olup genelde kadife, tafta ve tirme (yün kumaş çeşidi) gibi kalın kumaşlardan dikilmiştir. Kış mevsiminde soğuktan korunmak için kullanıldığından boyun, yaka ve etek kısımları kürkten yapılmıştır. Kürdü önde göğüs üzerinde çengelle kapatılmıştır. (Resim 89)

Resim 89: 1-18. Yüzyıl Kadın Giyimleri; 2-Kadın Üst Giyimleri: A) Çepken, B) Kürdü

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA.

- **Gömlek (gofta)**

Kaftanın alt ve üst giyimine ayrılması sonucu ortaya çıkmış üst giysisi olarak kullanılmıştır. Kadınlar genelde üst giyimlerin içine uzun gömlek giymiştir. Gömlekler saya veya desenli kumaştan dikilmiştir. Gömleklerin yaka kısmı işlemlerle süslenmiş, boyunda altın düğmeler veya çengelli iğne ile kapatılmıştır. Zengin sınıftan olan kadınlar gömleklerini ipekten, fakir kısım ise bez kumaştan diktirmiştir⁴⁸.

- **Etek (tuman)**

Yazılı kaynaklara göre, eskiden Azerbaycan'da kadınlar mevsime bağlı olarak üst-üste çok sayıda (ona kadar) etek giymişlerdir. Bu giyim geleneğinin Azerbaycan'a İran'dan geçtiği düşünülmüştür. Kadınlar 18. Yüzyılda da bel giyimi

⁴⁸ (85), DÜNYAMALIYEVA.

olan alt ve üst etek olmakla, üst üste uzun ve bol kesimli birkaç etek giymişlerdir. (Resim 90)

Resim 90: 1-18. Yüzyıl kadın giyimleri

Kaynak: (103), EFENDİYEYEV, 29-31.

18. Yüzyılda kadınlar üstü kapalı, dik, sivri burunlu, arkası açık topuklu ayakkabılar giymişlerdir. Zengin kadınların ayakkabılarının iç kısmı bitkisel motiflerle süslenmiş gümüş astarla kaplanmıştır.

18. Yüzyılda kadınlar çeşitli baş giyimleri kullanmışlardır. Bu dönemde en çok giyilen arakçın kadın baş giyimlerindedir. Dönemin arakçınları çeşitli işlemlerle süslenmiştir. Gülebetin ipliklerle işlenmiş arakçınlar özellikle çok yaygın kullanılmıştır. Kadınlar bu arakçınların ön alın kısmına “silsile” denilen altın ve gümüşten yapılmış takılar takmışlardır.

Hanlıklar döneminde en çok kullanılan baş giyimlerinden biri emmameye benzer baş giyimi çeşitidir. Emmammeni giymek için kadınlar erkekler gibi başlarına arakçına benzeyen, fakat normal arakçınlardan daha yüksek olan kalın, sert kumaştan dikilmiş şapka giyer ve onun üzerine kumaş sarmışlardır.

Kadınlar çeşitli başörtüleri (kelağayı, yazmalar) kullanmışlardır. Kadınlar baş giyimlerinin üzerine “serendaz”, ”zerbab”, “kesebe” gibi adlarla bilinen, pahalı örtüler örtmüşlerdir. Kadınlar bu başörtülerinin altından başlarına saçlarını toplamak için beyaz renkli pamuklu kumaştan cuna veya keten olarak adlandırılan boneler giymişlerdir. Kadın başörtüleri çoğu zaman pahalı gülebetin kumaşlardan yapılmıştır. Kadınlar soğuk havalarda bu baş giyimlerinin üzerine şal örtmüşlerdir⁴⁹.

⁴⁹ (103), EFENDİYEV, 29-31.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. AZERBAJYCAN GELENEKSEL KUMAŞ VE GİYİM KÜLTÜRÜNÜN 19. VE 20. YÜZYIL GİYİMİNE YANSIMASI

1.1. 19. Ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan'da Tekstilin Durumu

Azerbaycan halkında 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın ilk yarısında etnoloji tarihinde derin iz bırakan önemli dönemlerden biri olarak bilinmektedir. Rusya ile İran arasında senelerce süren savaş 1928 senesinde Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesi ile sonuçlanmış, Azerbaycan'ın kuzey toprakları Çarlık Rusya'sı tarafından işgal olunmuş, güney toprakları ise İran'ın esareti altına geçmiştir. Ülke gündemindeki bu gelişmeler maddi kültürün diğer alanlarında olduğu gibi tekstil alanında da etkisiz kalmamıştır.

Azerbaycan'da 19. ve 20. Yüzyılın başlarında gelişen sosyal ve siyasi olayların ülke ekonomisine gelen olumsuz etkenlere rağmen, zanaatın birçok alanları, aynı zamanda kumaş üretimi gelişimini sürdürmüştür. Azerbaycan'da Sovyet rejimi kurulduktan sonra kumaş imalathaneleri ve fabrikalar inşa edilmiştir. Bu dönemde ülkede halkın ihtiyacını karşılayacak oranda pamuk ve ipek kumaş üretimi yapılmıştır.

19. ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan tarihinde “Yeni dönem” olarak adlandırılan kumaşçılık alanında, eski gelenekler kısmen de olsa devam ettirilmiştir. Lakin bu dönemde üretilen kumaşlar estetik açıdan daha yalın desen kompozisyonuna sahip olmuştur.

Azerbaycan'da 19. Yüzyılın ilk yarısında giyim üretiminde hem yerli, hem de dışarıdan kumaş ve deri malzemeleri kullanılmıştır. Halkın başlıca giyim malzemeleri yerli ustalar tarafından basit dokuma tezgâhlarında el emeğiyle üretilen ipek, yün ve pamuklu kumaşlar ile deri ürünler yapılmıştır.

19. Yüzyılda Azerbaycan'da pamuk sektöründe üretim devam etmiştir. Ülkede pamuk kumaşa büyük ihtiyaç olduğunu dikkate alan Azerbaycan sanayicisi

H. Z. Tağıyev 1901 senesinde Bakü’de bir pamuk kumaş fabrikası açmıştır. Halk içerisinde bu fabrikanın ürettiği kumaşlar “Tağıyev ağı” adıyla tanınmıştır.

19. Yüzyılda halkın yaşamında ipekçilik önemli meslek alanlarından biri olmakla eski konumunu korumuştur. Azerbaycan’da tarihi dönemlerde yapılmış yerli ipek kumaş üretimi bu dönemde en yüksek gelişim aşamasına ulaşmıştır. Bu dönemde Kafkaslarda üretilen ipeğin önemli kısmı, buranın başlıca ipekçilik bölgesi olan Azerbaycan’ın payına düşmüştür. Şeki şehri sadece Azerbaycan’da değil, bütün Kafkaslarda ipekçiliğin başlıca merkezi olarak tanınmıştır.

19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkede gelişen ekonomik sosyal olaylar zanaatın bütün alanlarında olduğu gibi dokuma alanında da olumsuzluğa neden olmuştur. Bu dönemden başlayarak Rusya, İran ve Avrupa ülkelerinden ihraç edilen fabrika-sanayi üretimi olan yabancı kumaşlar, ev tekstil ürünleri Azerbaycan’da ticaret yoluyla yaygınlaştıkça yerli üretim azalarak faaliyetini durdurmuştur.

Azerbaycan’da 19. ve 20. Yüzyıllarda, halk sanatının önemli alanlarından biri olan işleme sanatı geleneksel olarak devam ettirilmiştir. Bu dönemde işlemler, giyimler ve ev tekstili ürünlerinin süslenmesi ile atçılık malzemelerinde uygulanmıştır. 20. Yüzyılın başlarına kadar genç kızların çeyizlerinde kendileri tarafından yapılan işlemler önemli yer almıştır.

19. Yüzyılın sonuna kadar Azerbaycan’da işleme sanatı gelişimini sürdürmüştür. 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan’da kapitalizm üretim usulü yaygınlaşmağa başlamıştır. İnsanlar arasında sınıflaşma, aristokrat hayat tarzı güçlenmiştir. Bunun sonucunda halkın hayat tarzı, zevkleri değişmiş ve buna bağlı olarak bazı halk yaratıcılığı örneklerine olan ilgi de azalmıştır. İşleme ustalarının birçoğu aile mesleklerini bırakıp kazanç amacıyla büyük şehirlere göç etmişlerdir.

1.2. 19. Ve 20. Yüzyıl (Yeni Dönem) Azerbaycan Giyimleri

19. Yüzyılda Azerbaycan'ın sosyal-ekonomik hayatı önceki tarihi dönemlerden belirgin bir şekilde farklılık göstermiştir. Azerbaycan giyimlerinde 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın başlarında tipolojik açıdan 18. Yüzyıl giyim geleneklerinin değişmediği görülmüştür. Giyim kültürü halkın geleneksel ve sosyal hayatıyla doğrudan bağlı olup, eski giyim geleneklerinin büyük kısmını saklamış ve gittikleri yerlerde kullanmaya devam etmişlerdir. 19. Yüzyılın giyim formları, biçim ve dikiş teknolojisine göre önceki dönemlerin giyim forumlarının devamı olsa da, yeni dönemin talebine uygun olarak değişime uğramıştır.

Azerbaycan'da bu dönemde giyim kültürünün gelişmesinde ülkede gelişmekte olan, milli burjuvanın önemli rolü olmuştur. Süs geleneklerini ve Feodal giyimi devam ettiren Azerbaycan milli burjuvası kendi mevcut giyim tarzını Avrupa giyim tarzıyla hemen değiştirmemiştir. Geleneksel giyimle Avrupa giyimi arasındaki üstü kapalı rekabet 20. Yüzyılın başlarına kadar belirgin bir şekilde devam etmiştir. Burjuva saraylarındaki yaşam tarzı, geleneksel giyimin Avrupa giyim tarzıyla yer değiştirmiştir.

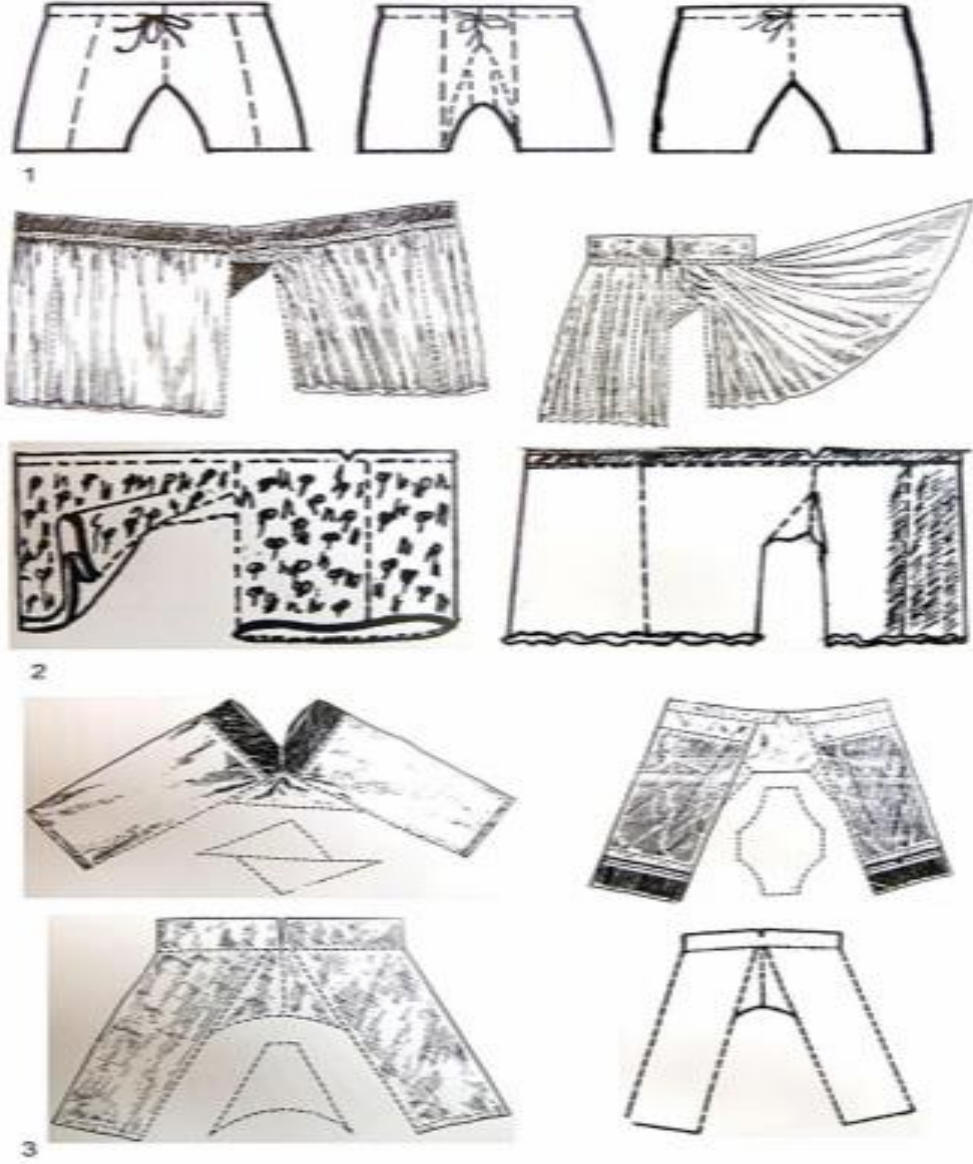
1.2.1 Yeni Dönemin Kadın Giyimleri

Geleneksel kadın giyimleri 19. Yüzyılda çok renkliliği, çok çeşitliliği ve formlarının zenginliği ile dikkat çekmiştir. Bu dönemin kadın giyimleri tipolojik açıdan Azerbaycan giyimi olarak, genel anlam taşısı da, her bölgenin kendine özgü yöresel giyim tarzı olmuştur. Farklı bölgelere ait giyimler ortak özellikleriyle kendini göstermiştir. Bu dönemde yeni giyim tarzlarıyla benimsenmeye başlamıştır.

Dönemin başlıca kadın giyim formları: gömlek, arkalık, çepken, lebbade, külece, kürdü, eşmek, etek (tuman) olmuştur.

19. Yüzyılın kadın giyim takımı, iç giyim, üst giyim, baş ve ayak giyimlerinden oluşmuştur. Kadın iç giyimi etek (tuman), gömlek ve dizlikten oluşmuştur İrevan ve Nahçıvan bölgesinde dizliğe "işdan" denilmiştir. Bu sözün

kökenini araştıran B. R. Memmedov onun “iç don” sözüyle aynı olup Türk kökenli olduğunu ispatlamıştır⁵⁰. (Resim 91)

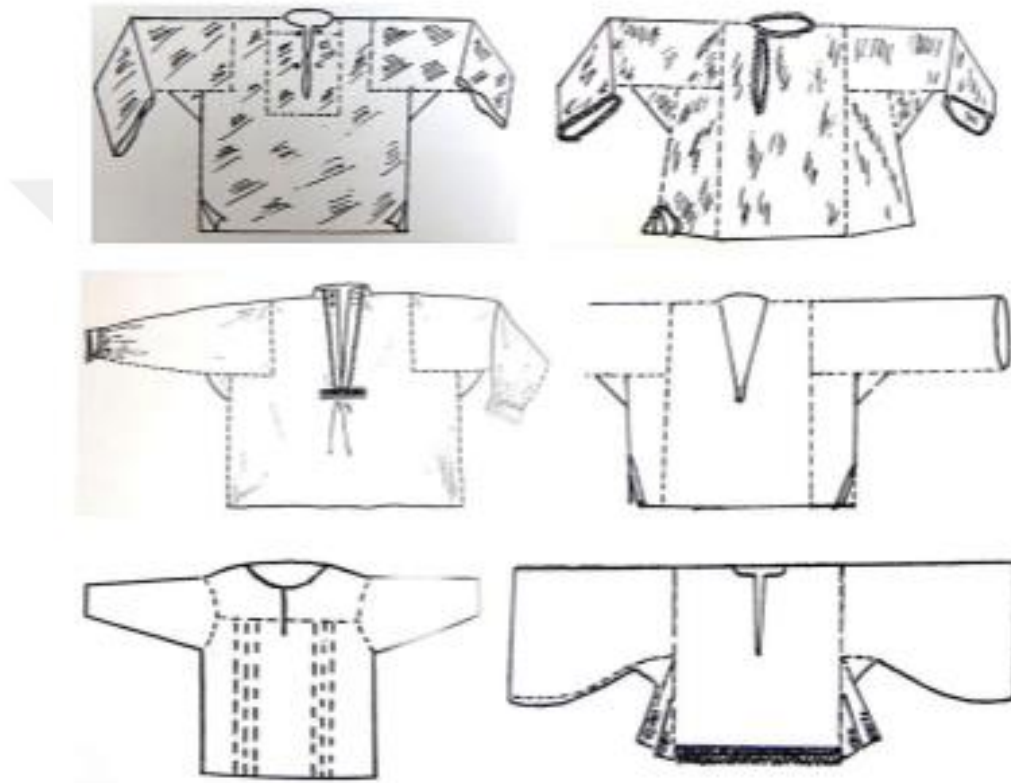
Resim 91: Kadın İç Giyimleri: 1-Dizlikler; 2-Bolpaça Dizlikler; 3-Darpaça Dizlikler

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 405.

Kadın iç gömleği pamuk ve ipek kumaşlardan dikilmiştir. İç gömlek bazen üst gömlek yerine kullanıldığı için, renkli kumaşlardan da (şile, gedek, ganovuz) dikilmiştir. İç gömlek üst gömleğe göre uzun ve bol kesimli olup yan dikişlerinde

⁵⁰ (85), DÜNYAMALIYEVA, 161.

yırtmaçlar ayrılmıştır. Kolu uzun ve kol ağzı büzgülü dikilmiştir. Zengin kadınların iç gömleğinin yaka kesigi ve kol ağzı farklı renkte kumaştan biye ile süsleniyor, önde altın düğmelerle düğmelenmiştir. Bu dönemde kumaşların ensiz olduğunu dikkate alarak gömleklerin koltukaltına “hişte” denilen ek kumaş parçası eklenmiştir. Bu özellikle kolların kolay hareket etmesi için amaçlanmıştır. (Resim 92)

Resim 92: 19. Yüzyılın Kadın Gömlek Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 404.

- **Etek (tuman)**

Kadın etekleri giyen kişinin meslek alanına, maddi durumuna ve mevsime bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Etekler yün kumaşlardan veya desenli ipekten dikilmiştir. Üst eteğin altına giyilen eteğe ara eteği (ara tumanı) denilmiştir. Mevsime bağlı olarak kadınlar birden ona kadar ara eteği üst üste giymişlerdir. Ara eteğin şekli ve dikiş yöntemi üst eteğe benzer, estetik açıdan üst eteğe göre daha kısa ve sade

yapılmıştır. Eteklerin bel kısmı büzgülü ve pilili olup “nife” denilen kemer yerine geçen etek bağı ile bele oturtulmuştur. Keci iplikten dokunmuş etek bağının her iki uç kısmında renkli ipek ve gülebetin ipliklerden püsküller takılmıştır. Kadın etekleri her tür kumaş çeşidinden dikilmiştir. (Resim 93)

Tarım ve hayvancılıkla uğraşan köy kadınları rahat hareket etmek için, genelde tumanın arka etek kısmını önde bacaklarının arasından yukarı çekip eteğin kemer yerine geçirmişlerdir. Bununla da bol etek iki paçalı şalvar şeklini almıştır, buna da çift paça (cütbalag) etek (tuman) denilmiştir.

Resim 93: Kadın Bel Giyim Modelleri (Etek-Tuman): 1-Tekpaça Etekler; 2-Çiftpaça Etekler

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 406.

19. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'da kadın giyimleri arasında en çok eleştirilen giyim formu kadınların kısa etek giymeleri olmuştur. İlginç olan şu ki, kadınlar bu dönemde kısa eteklerin altına uzun şalvar giymişlerdir. Bu dönemde Azerbaycan'da bu tür giyim tarzı benimsenmemiştir. Bu durum dönemin “Molla Nesreddin” (Resim 94) dergisinin eleştiri hedef olmuştur. 1906-1907 senelerinde dergide yayınlanmış karikatürlerde, 19. ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan'da kadınların

giyim tarzıyla, Avrupa kadınlarının giyim tarzı karşılaştırılmış kendini kapalı zanneden Azerbaycan kadınının durumuna dikkat çekilmiştir.

Resim 94: “Molla Nesreddin” dergisinden karikatür örnekleri (1906-1907)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

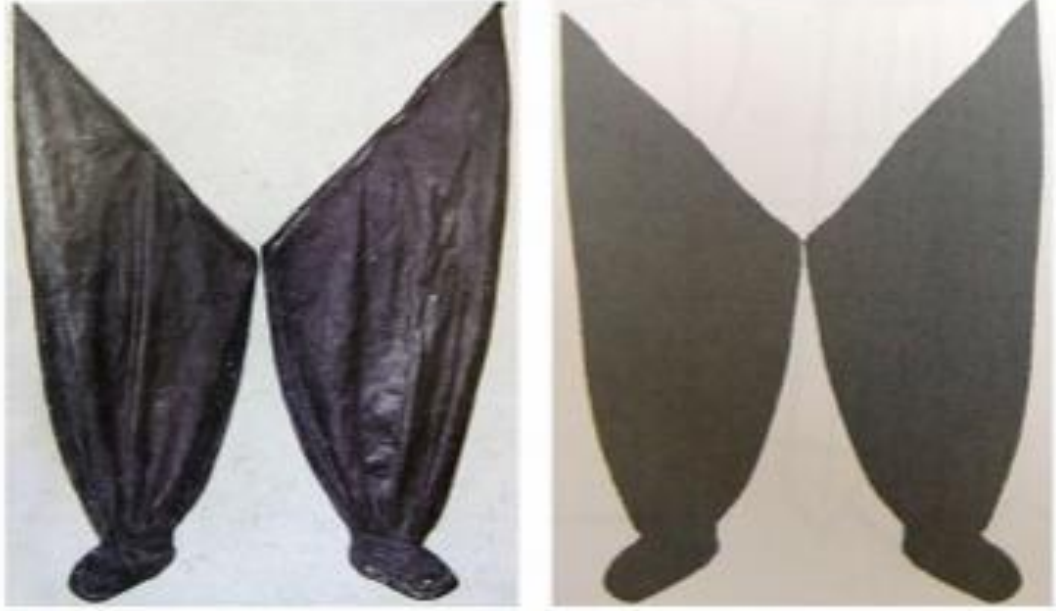
- **Şalvar**

19. ve 20. Yüzyıllarda Günlük ihtiyacı karşılamak için rahat ve pratik giyim çeşidi olarak giyimin oluştuğu ilk zamanlardan ortaya çıkmış şalvar, Azerbaycan kadınlarının vazgeçilmez giyim formu olmuştur. Uzmanlar, şalvarın göçebe yaşam tarzına ait giyim çeşidi olduğuna dikkat çekmiştir⁵¹.

Azerbaycan’ın bazı şehirlerinde kadınlar dışarı çıkarken çahçur giymişlerdir. Bu giyim formu Azerbaycan’da antik dönemden 19. Yüzyılın başlarına kadar giyilmiştir. Ata binerken giyilen bu bel giyimi iki ayrı paçadan ibaret dikilmiş ve paça ağzı büzgülü dikilmiştir. Çahçur genelde “haya” giyimi olarak bilinmektedir. Bakü şehrinin rüzgarlı havalarında dışarı çıkarken üst giyimi rüzgar kaldırmamasın diye kadınlar çahçur giymişlerdir. Çahçurun kesimi şalvarın kesiminden çok farklı olarak üretilmiştir. Çahçurun her paçası ayrı tek parça halinde dikilmiştir. Çahçurun paçaları ayağa giyinildikten sonra köşelerden eteğin kemer yerine geçirilip belde birleştirilmiştir. İç giyim takımına ait edilen çahçur genelde şehir halkına, özellikle de zengin ve elit ailelere ait giyim çeşidi olmuştur. Ayağı büzgülü şalvarı hatırlatan

⁵¹ (85), DÜNYAMALIYEVA, 161.

bu giyim çeşidi Doğu ve Kafkas halkları arasında çok yaygın olmuş, Asya'dan Azerbaycan'a geçmiştir. Çahçur çeşitli ipek kumaşlardan dikilmiştir. (Resim 95)

Resim 95: Kadın Çahçuru

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA, 161.

- **Üst Gömlek**

Alt sınıfın üst gömleği pamuk kumaşlardan, zengin kadınların üst gömleği genelde pahalı ipek kumaşlardan (darayı, ganovuz, mov, atlas), dikilmiştir. (Resim 96) Üst gömleğin kolu uzun, düz ve bol kesimli dikilmiştir. Çoğu zaman omuzla birleşen kısmında küçük pilileri vardır. Harekette kolaylık sağlamak için genelde gömleğin koltuk altına farklı kumaştan “hişte” (kol altı parçası) denen kumaş dikilmiştir. Gömlek yaka kısmında bir düğmeyle düğmelenmiştir. Gömleğin kol ağzı, boyun, yaka ve etek kısımları biye ile süslenmiştir.

Resim 96: Kadın Giyim Çeşitleri: 1-Kadın Gömlekleri; 2- Kadın Etekleri (Tuman)

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 548; (85), DÜNYAMALIYEVA

Geleneksel kadın üst giyimleri arasında farklı bölgelerde “cepken”, “nimtene”, “lebbade”, “baharı”, “don” ve “mendule” gibi farklı adları olan **arkalık** önemli yere sahip olmuştur. Adları geçen üst giyim çeşitleri, şekilleri açısından arkalığın yerel çeşitlemeleri olmuştur.

Arkalık Azerbaycan’da en çok giyilen kadın üst giyimi olmuştur. Arkalık astarlı olup bele kadar dar kesimli üretilmiştir. Belde arkalığa büzgülü veya pilili bol

etek kısmı dikilmiştir. Arkalık hara, zerhara, tirme, tafta, kadife, atlas gibi pahalı kumaşlardan dikilmiştir. Alt sınıftan olan kadınlar ise arkalıklarını ucuz pamuk kumaşlardan diktirmişlerdir. (Resim 97)

Resim 97: Kadın Arkalık Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 550; (85), DÜNYAMALIYEVA.

Azerbaycan'ın doğu bölgelerinde kadın arkalığı don (elbise) adıyla anılmıştır. Arkalıkların, etek kısımlarının şekline, bel kesimine, yaka ve kol şekline göre farklılık göstermiştir. Bazı arkalıklarda kollar uzun ve düz kesimli, bazılarında ise dirseğe kadar düz olup dirsekte ona kolçak kısmı dikilmiştir. Dirseğe kadar düz olan kol, dirsekten aşağı yelpaze şeklinde genişlemiştir. Kol ağzına iki parmak genişliğinde arkalığın kendi kumaşından pilili ek parça eklenmiştir. Arkalıkların yaka kısmı açık olup, önü çoğu zaman göğüs altından bele kadar düğme ile düğmelenmiştir. Bazı arkalıklar giyilirken ön kısmı açık bırakılmıştır. (Resim 98)

Resim 98: Kadın Arkalık Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 550; (85), DÜNYAMALIYEVA

- **Cepken**

Üst gömleğin üzerine giyilmiştir. Cepken için kadife, tirme, tafta, ipek ve diğer pahalı kumaş çeşitleri kullanılmıştır. Cepken genelde astarlı dikilmiştir. Dayanıklılığını artırıp kullanma süresini uzatmış, diğer yönden ise el dikişlerinin üzerini kapatarak giyimin daha düzenli ve estetik görünmesini sağlamıştır. Cepkenin kenar dikişleri boyunca biye, dantel gibi kenar süslemeler dikilmiştir, bu da el dikişlerinin üzerini kapatmak amacını taşımıştır. Bel hattına kadar dar kesimli olan cepkenin belden aşağı etek kısmı bol kesimli olup yan dikişlerinde 10-12 cm boyunda yırtmaçlı dikilmiştir. Genelde kadınlar üst üste bel kısmı pilili birkaç tuman giyiyorlardı, bu yırtmaçlar da cepkenin bel kısmında genişliği sağlamak için bırakılmıştır. Harekette kolaylık sağlamak için koltuk altında kesik bırakılmıştır. Azerbaycan'ın Lenkaran, İrevan ve Karabağ bölgelerinde cepken "nimtene" adı ile anılmıştır. (Resim 99)

Resim 99: Kadın Cepken Modelleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

- **Lebbade**

Azerbaycan'ın Şeki, Bakü ve Şamahı bölgelerinde giyilen kadın üst giyimi olmuştur. Bu giyim astarlı dikilmiştir. Önü açık olup bel kısmında şeritle kapatılmıştır. Belden aşağı etek kısmında yanlarda kısa yırtmaçlı olarak dikilmiştir. Kolu kısa olup uzunluğu dirseğe kadardır. Koltuk altında kesik bırakılmıştır. Lebbade tirme, kadife ve çeşitli pahalı kumaşlardan dikilmiştir. Kenar dikişleri çeşitli dantel, biye ve şeritlerle süslenmiştir. (Resim 100)

Resim 100: Kadın Lebbade Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 552; (85), DÜNYAMALIYEVA

- **Baharı**

Genelde baharda giyilen astarlı üst giyim çeşididir. Bu giyim genelde kadifeden dikilmiştir. Bele kadar dar kesimli olup bel kısmından büzgülü uzun etek kısmı dikilmiştir. Baharının kolu genelde düz ve dirseğe kadar olup yaka kısmı açık olarak yapılmıştır. Baharının kol ağzı, yaka ve etek kısmı biyelerle, şeritlerle süslenmiştir. (Resim 101)

Resim 101: Kadın Baharı Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 555; (85), DÜNYAMALIYEVA

- **Külece**

Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesinde çok giyilen üst giyim çeşidi olarak bilinmektedir. Mevsimi özellik taşıyan külece pahalı kumaşlardan (kadife, tafta, darayı, atlas) uzun etekli ve astarlı dikilmiştir. Alt sınıf için pamuklu kumaştan diktirmişlerdir. Külecenin kolu düz kesimli ve dirsekten bir karış uzun dikilmiştir. Ön kısmı açık bırakılmıştır. Külecenin etek kısmı uzun olup bedeni dize kadar kapatılmıştır. Koltuk altında yırtmaçlıdır. Külecenin kenar dikişleri kadife veya taftadan yapılmış kumaş şerit ile süslenmiştir. Yaka ve etek kısımlarına, kol ağzına çeşitli işlemler yapılmıştır. (Resim 102)

Resim 102: Kadın Kulece Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 555; (85), DÜNYAMALIYEVA.

- **Kürdü (üst yelek)**

İşlem görmüş kürkten kolsuz dikilen kürdü, mevsimlik üst giyim çeşidi olup, daha çok zengin sınıftan olan kadınlar arasında tercih edilmiştir. Tüylü tarafı içte kalacak şekilde dikilen kürdünün üzeri kalın kumaşla (tirme, hara, kadife v) kaplanmıştır. Kürdü herkesin beden ölçüsüne göre dikildiğinden onun yan dikişlerinde 10-12 cm yırtmaç bırakılmıştır. Kürdünün kol yeri, yakası, etek ve yan yırtmaçlarına dar kürk şeritler süslenmiştir. Maddi durumu iyi olmayan ailelerde kürkün yerine, kalın kumaştan biye dikmiştir. Bazen kürdünü kalın kumaştan biçiyor ve astarı ile yüzü arasına yün koyup kapitone dikiş yapmışlardır. (Resim 103)

Resim 103: Kadın Kürdü Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 554; (85), DÜNYAMALIYEVA

Kürdü yarım kollu dikildiğinde “eşmek” adını almıştır. Eşmeğin koltuk altında kesik bırakılmıştır. (Resim 104)

Resim 104: Kadın Eşmekleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 554.

- **Canlık (içlik)**

Mevsimlik kadın giyimi olup, özellikle maddi durumu iyi olmayan fakir ailelerin kullandığı üst giyim çeşididir. Canlığın şekli kürdü ve eşmeğe benzemiştir. Onlardan farklı olarak, canlığın hem yüzü, hem de astarı kumaştan biçiliyor ve arasına yün dizip kapitone dikişle dikilmiştir. Canlığı kışın hem kadınlar, hem de erkekler giymişlerdir.

Üst giyimi tamamlayan detaylardan biri de kemer kullanılmasıdır. Kadınlar arkalık ve Cepkenin üzerinden bellerine gümüş veya üzeri işlemeli deri kemerler bağlamışlardır. (Resim 105)

Resim 105: Kadın Kemerleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 581-585.

Fabrika üretiminin başladığı, 20.Yüzyılın 20-30'lu yıllarından itibaren Avrupa, Rus ve yerli üretimin yapıldığı dönemlerde, halkın yaşamının hızla değişmesi, modern giyimın kullanılmaya başlamasıyla, geleneksel kadın giyimlerinin değişime uğramasıyla, giyim şekli tamamen yenilenmiştir. Yeni giyim tarzlarında duyulan ilgi ve halkın kültürel açıdan gelişmesi, geleneksel giysilerin kullanımdan kalkmasına sebep olmuştur.

- **Kadın Baş Giyimleri**

19. Yüzyıl kadın baş giyimleri, tipolojik açıdan, 18. Yüzyılın baş giyimleri ile benzerlik oluşturmuştur. Dönemin kadın baş giyimleri başa geçirilen ve başa bağlananlar olarak iki grupta toplanmıştır. Birinci grup baş giyimlerine tesek, külah, çutgu, cuna, arakçın, dinge; ikinci gruba ise çeşitli ölçülerde ve farklı adlarla bilinen başörtüleri, yazma (leçek), rübed, çalmalar, kelağayı, şal, eşarplar, nigab, çarşaf, duvaktır.

- **Çutgu (bone)**

Azerbaycan'ın şeki, Guba, şamahı ve Bakü şehirlerinde çok giyilen çutgunu kadınlar saçlarını ve örgülerini içine toplayan bir çeşit saç torbası olarak kullanmışlardır. Çutgu bu nedenle herkesin baş ölçüsüne uygun yapılmıştır. Günlük ve bayramlık olmak üzere cutgu, iki çeşitlidir. İki tarafı açık torbaya benzemektedir. Koyu renk ipekten astarlı, uçlarına süslemeler yapılır, alınlara da “çutgugabağı” (çelenk) denilen aksesuarlarla süslemeler yapılırdı. (Resim 106)

4

5

Resim 106: Kadın Baş Giyimleri 4-Çutgu, 5-Çutgugabağı (Çelenk),

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 558-570.

- **Cuna**

Üçgen veya dörtgen şekilli ince pamuk kumaştan dikilen baş giysileridir. Cuna ve çutgu genelde saçları bir araya toplamak ve üzerine giyilen pahalı baş giyimlerini saç terinden korumak için kullanılmıştır.

- **Arakçın (tesek)**

Çok giyilen kadın baş giyimlerinden biri de yuvarlak şekilli arakçın kullanılmıştır. Gelinler genelde düğün günü başlarına pahalı kalın kumaştan yapılmış tesek giymişlerdir. Kadın arakçınlarına çeşitli renkte ipek veya gülebetin ipliklerle işleme yapılmıştır. Şirvan bölgesinde kadın arakçınları “tesek” adlandırmıştır. Çoğu zaman teseğin üzeri alın kısmında iki sıra sikke pulla süslenmiştir. (Resim 107)

Resim 107: Kadın Baş Giyimleri: 1-3 Arakçınlar

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 558-570

Kadınlar çoğu zaman arakçın, çutgu gibi baş giyimlerinin üzerinden leçek (yazma), çalma, kelağayı, eşarp, şal gibi çeşitli başörtüleri bağlamışlardır. Kızlar ve genç kadınlar daha çok beyaz baş başörtüsü tercih etmişlerdir. Siyah başörtüsü, yas merasimlerinde kullanılmıştır.

Kadınlar tanınmamak için yüzlerini “rübend” veya “nigab” olarak adlandırılan peçe ile kapatmışlardır. (Resim 108)

Resim 108: Kadın Örtüleri: 1-Kadın Peçeleri (Rübent, Nigab), Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi, 2-Kelağayı Örnekleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 557.

- **Duvak**

Gelinler düğün günü başlarına duvak örtmüşlerdir. Duvak kırmızı renkte ince ipek kumaşlardan yapılmıştır. Gelinler duvağı, başlarına arakçın giydikten sonra onun üzerinden örterler ve başta iğne veya saç tokasıyla tuttururlar. (Resim 109)

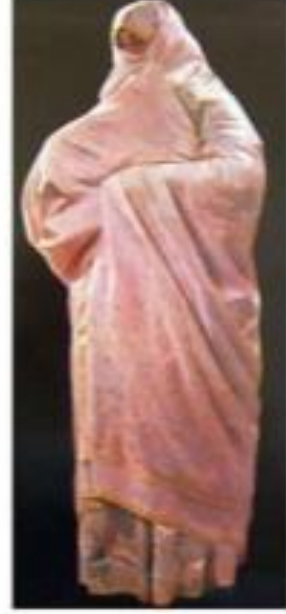

Resim 109: 19. Yüzyılın Kadın Gelinliği

Kaynak: Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi

19. Yüzyılda kadın giyiminde çarşaf (çadra) önemli yere sahip olmuştur. Dışarı çıkarken giyilen çarşaf tüm bedeni topuğa kadar örtmüşlerdir. Azerbaycan'ın Abşeron, Muğan, Taliş ve Nahçıvan bölgelerinin köyleri hariç, köy yerinde çarşaf

giymemişlerdir. Köylü kadınlar çarşaf yerine sıradan başörtüsü kullanmışlardır. Kadınlar sosyal ortamlarda genelde siyah çarşaf giymişlerdir. (Resim 110)

Resim 110: Kadın Çarşafarı

Kaynak: (85), DÜNYAMALİYEVA

Bu dönemde Müslüman camiasında çarşaf kadın giyiminin önemli detayı olarak bilinmektedir. Ama ilginç olan, bazı bölgelerde kadınlar çarşafı, kim olduklarını gizlemek için kullanmışlardır. Ayakların açık olması ayıp görülmemiştir. Bu durum özellikle dönemin “Molla Nesreddin” (Resim 111) dergisinin eleştiri hedefi olmuştur. 1906-1907 senelerinde dergide basılan karikatürlerden anlaşılıyor ki, bu dönemde çarşaf hiç de ar-haya sembolü olmayıp, sadece yüzü kim olduğunu gizlemek için kullanılıyormuş.

Resim 111: “Molla Nesreddin” dergisinden karikatür örnekleri (1906-1907)

Kaynak: (85), DÜNYAMALİYEVA

19. Yüzyılın 30-50’li yıllarından itibaren Azerbaycan’da şehir kadınları arasında “Defolsun çarşaf!” sloganıyla kadın hareketi başlamıştır. Çarşafı gerilik, cahillik, kültürsüzlük sembolü olarak gören kadınlar bu dönemden itibaren sosyal

ortamlarda çarşafı atarak onun yerine sıradan başörtüsü kullanmaya başlamışlardır. (Resim 112), (Resim 113) ve (Resim 114).

Resim 112: 19. Yüzyıla Ait Kadın Resimleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

Resim 113: 19. Yüzyılın Yöresel Kadın Giyimleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 546

Resim 114: 19. Yüzyılın Yöresel Kadın Giyimleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 543

- **Kadın Ayak Giyimleri**

19-20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'da kadınların başlıca ayak giyimleri yün ve ipekten örülmüş **çarık, çoraplar, şetel, çust, badış, başmak, neleyin, mesh ve çizme** olmuştur. (Resim 115)

Kış aylarında kadın ayak giyimleri arasında yünden örülmüş **çoraplar** önemli yer almıştır. Motifli çorapların boyun kısmında genelde 30-40 cm uzunluğunda yün ip bırakılıyordu ki, bununla çorabı ayağa bağlamışlardır. Sade çorapların boyun kısmında 7-8 cm eninde lastik dokunmuştur. Kızlar kendilerine ve eş adaylarının yakın akrabalarına çorap örer, çeyiz olarak götürmüşlerdir.

Resim 115: Kadın Çorapları

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 560

- **Badış (Boyunluk)**

Geleneksel ayak giyimlerinden biri badış (boyunluk) soğuk aylarda kullanılmıştır. Badış, ayak kısmı olmayan çorap şeklinde dokunmuş, topuktan yukarı ve diz altında şeritle ayağa bağlanmıştır. Badışı hem kadınlar, hem de erkekler giymiştir. Hayvancılıkla uğraşan göçebe halk arasında bu ayak giyimi daha çok kullanılmıştır.

- **Şetel (Patik)**

Azerbaycan'ın bazı bölgelerinde kadınlar ev ortamında “şetel” (patik) denilen örme ayakkabı giymişlerdir. Kalın yün iplikten dokunan bu ayak giyiminin altına keçeden veya deriden altlık yapılmıştır. Şetel ayak kısmı enli, burun kısmı sivri ve yukarı doğru kıvrık şekilde dokunmuştur.

- **Başmak**

19. Yüzyılın kadın ayak giyimlerinden biri **başmak** günümüzde, bu ayakkabılar basitleşerek topuklu terlik şeklini almıştır. Başmaklar yüksek topuklu ve arkası açık olup üst kısmı çeşitli renkte kalın kumaştan, altlığı ise işlem görmüş büyükbaş hayvan derisinden yapılmıştır. Kadın başmaklarının iç kısmı pahalı kumaşlarla kaplanıyor, üst kısmı ise çeşitli işlemlerle süslenmiştir. Başmağın burun kısmı sivri olup yukarıya doğru kıvrılmış şekilde yapılmıştır. (Resim 116)

1

Resim 116: Kadın Ayak Giyim Modelleri: 1-Kadın Başmakları

Kaynak: (103), EFENDİYEYEV, 561

- **Çizme**

Eski dönemlerde olduğu gibi elit kadınlar bu dönemde de uzun deri çizmeler giymişlerdir. (Resim 117)

Resim 117: Kadın Ayak Giyim Modelleri: -Kadın Çizmeleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 561

- **Çarık**

Tarım işleri zamanı kadınlar çorap ve badışın üzerine çarık giymişlerdir. Kadın ve erkek çarıklarında şekilce benzerlik görülmüştür. (Resim 118)

Resim 118: Kadın Ayak Giyim Modelleri; 3-Çarık Ve Çorap; 4,5-Mest.

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 561.

- **Neleyin**

Şehir kadınlarının ev ortamında giydikleri ayakkabı çeşididir. Neleyin başmaktan farklı olarak kısa topuklu olarak yapılmıştır. Onun üst kısmı kumaştan yapılmış, üzeri işlemlerle süslenmiştir. (Resim 119)

Resim 119: Kadın Ayakkabı Modelleri: 1-Kadın Başmakları; 2-Mest Ve Neleyin; 3-Kadın Çarıkları; 4-Kadın Çekmeleri (Tufli)

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 411.

- **Tufli**

19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren şehir kadınları arasında “tufli” (önü kapalı ayakkabı türü) denilen Avrupa ayakkabıları giymeye başlanmıştır. (Resim 120)

Resim 120: Kadın Ayakkabı Modelleri; 4-Kadın Çekmeleri (Tufli)

Kaynak: (103), EFENDİYEYEV, 411

- **Galoş**

Sosyalizm 'in kurulduğu dönemde kadınlar “galoş” denilen lastikten yapılmış ayakkabı cinsi kullanmışlardır. Yabancı ayak giyimleri, halk yaşamında yaygınlaştıkça, geleneksel ayak giyimleri, başmak ve neleyn zamanla eski değerini kaybederek kullanımdan kalkmıştır. Su geçirmeyen bu ayakkabı çeşidi günümüzde Azerbaycan'ın köylerinde hala kullanılmaktadır.

20. Yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan'da iktisadi-ticari ilişkilerin gelişmesi, üretimin artması, halkın maddi ve manevi hayat kalitesinin yükselmesi gibi gelişmelere bağlı olarak kadın ayak giyimlerinde özlü değişiklikler olmuştur. Fabrika ürünlerinin halkın yaşamına hızlı bir şekilde girmesi, Rusya ve diğer Doğu ülkeleriyle ticari ilişkilerin genişlemesi halkın ayak giyiminde tufli (önü kapalı ayakkabı) sandal, galoş (plastik ayakkabı) gibi yabancı ayakkabı çeşitlerinin yer almasına sebep olmuştur.

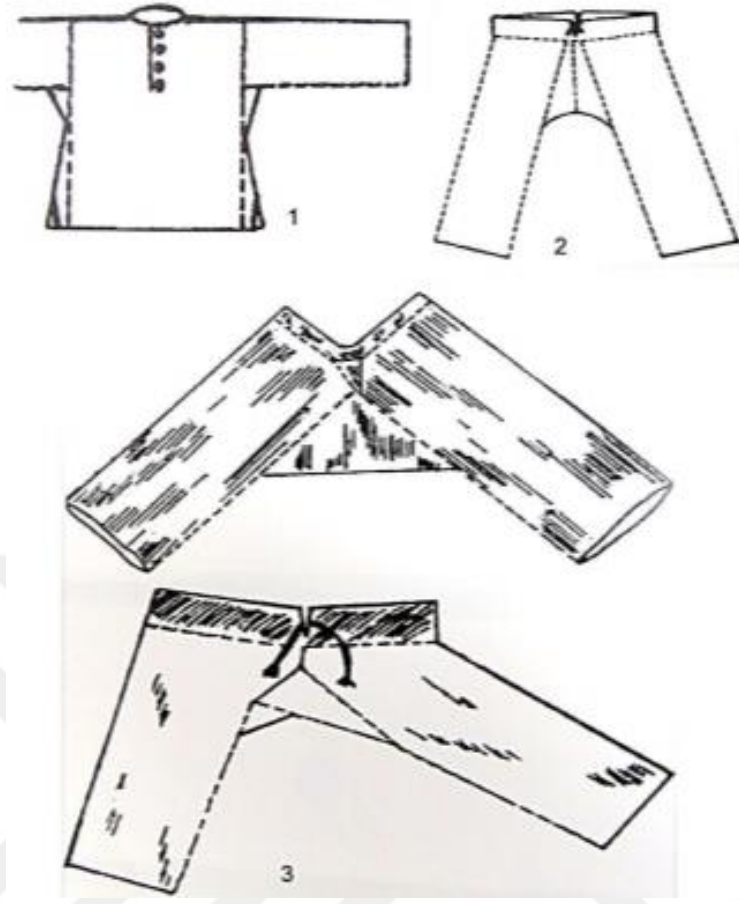
1.2.2. Yeni Dönemin Erkek Giyimleri

19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın başlarında erkek giyimleri önceki dönemlerin geleneksel giyim formlarının devamı olup biçim şekline ve dikiş teknolojisine göre ortak özelliklere sahip olmuştur.

Dönemin başlıca erkek giyim formları: **çuha, kürk, gömlek, şalvar (pantolon), arkalık, içlik, kepenek'tir.** (Resim 121)

Bu dönemde erkek giyim iç ve üst giyimden oluşmuştur. Erkek iç giyimi genelde pamuk kumaşlardan (ağ, bez, çit) dikilen “can gömleği” ve dizlikten oluşmuştur. Erkek gömleği gövde, kol ve koltuk altı olmakla üç parça halinde kişinin boyuna uygun dikilmiştir. Çeşitli işleme ve nakışlarla süslenmiştir. Gömleğin yakası ilik-düğme, bazen de renkli ip-şerit ile kapatılmıştır. Gömleğin etek kısmının yan dikişlerinde 10-12 cm boyunda yırtmaçlar bırakılmıştır. Gençlerin iç gömleğinin yaka kısmı çeşitli işleme nakışlarla süslenmiştir. Gömleğin yakası ilik-düğme, bazen de renkli ip-şerit ile kapatılmıştır.

Erkek iç giyimini dizlikle biçim şekli ve dikiş tekniğine göre dizlik nifeli şalvara benzese de, şalvardan farklı olarak dar kesimli olup bedene tam oturmuştur. Dizliğin bel yerine tuman bağı geçirmek için nife (kemer yeri) yapılmıştır.

Resim 121: Erkek Giyim Çeşitleri: 1-Gömlek; 2-Dizlik; 3-Nifeli Şalvar (Pantolon) Örnekleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 394

- **Üst Giyim**

Dönemin başlıca erkek üst giyimleri mevsime göre kullanılan üst gömleği, arkalık, içlik, çuha, kürk ve yapıncı (kepenek) olmuştur.

Erkek gömleği kadın gömleğinden farklı olarak daha kısa olup tek renkli kumaştan dikilmiştir. Erkek gömlekleri için pamuk veya ipek kumaşlar kullanılmıştır. İnce ve zarif ipek kumaşlardan dikilmiş gömleğin etek kısmı nifeli şalvarın içine geçirilmiş, kalın kumaştan dikilmiş gömlekler ise şalvarın üzerine serbest bırakılmıştır. Erkekler gömleğin beline kemer veya kuşak bağlamışlardır.

- **Arkalık**

Erkek üst giyimin en yaygın çeşidi olmuştur. Arkalık genelde astarlı dikilmiştir. Sırt kısmına bazen geometrik formlu işleme nakışlar yapılmıştır. Arkalığın üst kısmı dar, etek kısmı bol kesimli olup eteğin üst kısmıyla birleştiği kısımda pililer oluşturulmuştur. Kolları uzun ve düz kesimli yapılmıştır. Arkalıklar kadife, atlas, saten, şal gibi kumaşlardan dikilmiştir. Arkalık güzel havalarda üst giyim olarak gömleğin üzerine giyilmiştir. Bu durumda arkalığın beline gençler kemer, yaşlı kişiler ise kuşak bağlamışlardır. (Resim 122)

Resim 122: Erkek Arkalık Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 396.

- **Çuha**

Erkekler soğuk havalarda genelde arkalığın üzerine çuha giymişlerdir. Çuha genellikle şal veya mahut gibi kalın kumaşlardan dikilmiştir. Çuhanın içine yumuşak ipek veya pamuk kumaştan astar dikilmiştir. Azerbaycan çuhalarının önü açık bırakılır, beline kuşak takmamışlardır. Çuhaların etek ve kol kısımlarının birkaç

şekilde yapılmıştır. Çuhaların kolları genelde dirseğe kadar düz, dirsekten aşağı dar veya bol kesimli olmuştur. Çuhanın kenar dikişleri biye veya işlemlerle süslenmiştir. (Resim 123)

Resim 123: Erkek Çuha Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 566

- **Kürk**

Dönemin mevsimi özellik taşıyan erkek üst giyimlerinden biri kürktür. Koyun postundan işlem görerek dikilen kürk özellikle hayvancılıkla uğraşan kişiler arasında çok kullanılmıştır. Kürk tüylü tarafı içte kalacak şekilde dikilmiştir. Dış tarafı farklı renklere boyanıyor ve üzeri ipek ipliklerle işlenmiştir. (Resim 124)

Resim 124: Erkek Kürkleri

Kaynak: (85), DÜNYAMALİYEV

- **Kepenek (yapıncı)**

Hayvancılıkla uğraşan erkekler arasında soğuk havalarda çok giyilen giyim çeşidi olmuştur. Kepenek keçe kumaştan “hallaç” denen ustalar tarafından yapılmıştır. Ön tarafı açık bırakılan kepenek yaka kısmında şeritle kapatılmıştır.

Şalvarın biçimi ve dikiş tekniği dizlikle aynı olup dizlikten paçaların uzun ve bol kesimli olmasıyla ayrılmıştır. Mahut, şal veya ipekten dikilen şalvarlar halk arasında “nifeli şalvar” veya “musurmanı şalvar” olarak adlandırılmıştır. Zenginler ön kısmında kesik olan “urusu şalvar” denilen pantolonlar giymişlerdir. Nifeli şalvarın kemer yerine tuman bağı geçirilmiştir. Tuman bağının uçlarında gülebetin

ipliklerden dokunmuş püsküller takılmıştır. Erkekler şalvarın paçalarını çizmenin veya çorabın içine geçirerek giymişlerdir. (Resim 125)

19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan'da erkekler arasında Rusya ve Avrupa'dan getirilmiş, batı giyim tarzına özgü olan pantolonlar yaygınlaşmağa başlamıştır.

Resim 125: Erkek Pantolonları: 1-Güreşçi Pantolonu (Azerbaycan Devlet Tarih Müzesi); 2- Nifeli Şalvar (Pantolon)

Kaynak: (85), DÜNYAMALIYEVA

Din adamları önceki dönemlerde olduğu gibi 19. Yüzyılda da cüppe, çuhanın yerine gaba, aba gibi giyim çeşitleri kullanmıştır. (Resim 126)

Kuşak ve **kemer** bütün dönemlerde olduğu gibi, 19. Yüzyılda da erkek giyim takımının önemli detayı olarak kullanılmıştır. Kuşağı genelde rahipler, tacirler ve bakkallar kullanmıştır.

Resim 126: Erkek Giyimleri: Bey, Subay Ve Din Adamlarının Giyimi

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 562

- **Erkek Baş Giyimleri**

Azerbaycan'da erkekler arasında baş giyimine özellikle büyük önem verilmiştir. Halk arasında şapka her zaman şeref, namus sembolü olmuş, sosyal ortamlarda, ailede başı açık bulunmak hoş karşılanmamıştır. Abdest esnası hariç Azerbaycan erkeği ne sofrada, ne de gece yatakta başı açık bulunmayı kabullenmemiştir. Gece uyurken bile ya şapka değiştirilerek gece şapkası (şebklah) giyilmiş, ya da başa sarık (baş peşkiri) bağlanmıştır.

Azerbaycan'da 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın başlarında erkek baş giyimlerinin malzemesine, başa giyilme tarzına, şekline ve hatta rengine göre birçok çeşidi yapılmıştır. Geleneksel erkek baş giyimleri çeşitli malzemelerden (kumaş, deri, keçe,) dikilerek veya kumaşların başa, ya da diğer baş giyimlerinin üzerine sarılmasıyla oluşturmuştur. Dikili baş giyimleri çeşitli deri ve keçe şapkalar, arakçınlar, başlık; bağlama baş giyimleri ise baş peşkiri (desmal), çalma ve emmame kullanılmıştır.

- **Arakçın**

Erkek baş giyimidir. Nakışlı ve tek renkte olmak üzere iki türde yapılmaktadır. İşlemeli arakçınlar tek başına giyilmiş, tek renkli arakçınlar şapkanın altına giyilmiştir. Tek renkli olanlar genelde yaşlı kişiler, işlemeli olanlar ise ocuk ve gençler kullanılmışlardır. Azerbaycan arakçınlar, dikdörtgen şeklinde değil, yuvarlak olarak i astarlı yapılmıştır. (Resim 127)

- **Külah**

Halk geleneklerine göre açık başla gezmemektedirler.. Erkekler gece uyurken bile, "şebklah" denilen gece şapkasıyla uyumuşlardır. Değerli kumaşlardan yapılıp, işleme nakışalarla süslenir, yaşlı ve ihtiyar erkekler bunları giymişlerdir.

Din adamlarının Azerbaycan'da giydikleri klahlara (19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın başlarında) eltari adı vermiştir.

Resim 127: Erkek Baş Giyimleri: Araqçın Ve Şebkūlah Modelleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 567

- **Şapka**

19. Yüzyılın erkek baş giyimleri arasında koyun derisinden yapılmış şapkalar önemli yer almıştır. Zengin kişiler şapkalarını Kırım ve Orta Asya'dan getirilmiş “karagül” derisinden diktirmişlerdir. Halk arasında bu tür şapkalara “Buhara” veya “Şiraz” şapka denilmiştir.

- **Sarık Şapka**

19. ve 20. Yüzyıllarda Hac ziyaretine gidip dönenler ilk zamanlarda başlarına “sarık şapka” giymişlerdir. Bu amaçla onlar börklerinin (şapka çeşidi) üzerine beyaz kumaştan sarık sarmışlardır. Bu giyim tarzı onların Hac ziyaretinden yeni

döndüklerinin göstergesi olmuştur. İnsanlar bu kişilerle karşılaştıkları zaman onlara “Allah ziyaretini kabul etsin” diye tebrik etmişlerdir.

Şapkalar biçimine, rengine ve başa giyilme şekline göre yerel ve genel özelliklere sahip olmuştur. Kumaştan yapılan baş giyimleri arasında arakçın, çeltari, külah, başlık önemli yer almıştır. Şapkayı giyen kişinin hangi bölgeye ve hangi gruba mensup olduğunu bu özelliklerden anlamışlardır. (Resim 128)

- **Tesek (arakçının bir çeşidi)**

Pahalı deriden dikilmiş börkü terden korumak amacıyla börkün altına giyilmiştir. Bu nedenle de çoğu zaman pamuklu kumaştan dikilmiştir. Tek başına giyilen teseyin üzeri işleme motiflerle süslenmiştir.

- **Başlık**

Başlık- erkek giyiminin başta kullanılan bir çeşittir . Uzak yolculuğa çıkanlar, dağlık bölgelerde yaşayanların soğuk ve buzlu havalardan korunmak için, şapkanın üzerine giyilen bir koruyucudur. Sık dokulu yün kumaştan ve ya deve yününden yapılmıştır. Astarlıdır, tepe kısmında renkli ipliklerden püsküllerle süslenmiştir.

- **Fes**

Azerbaycan’da 20. Yüzyılın başlarında yüksek eğitilmiş kişilerin fes takmaları gelenek haline gelmiştir. Pahalı ipek kumaşlardan astarlı olarak dikilen fesler’ in tepe kısımları nakışlarla süslenmiştir. Türkiye’de eğitimini tamamlayıp, Azerbaycan dönen yüksek eğitilmiş erkekler fes takarak kendilerine bir ayrıcalık vermekteydiler.

- **Sarık (baş peşkiri)**

Sarık dikişsiz bir baş giyimi olup daha çok köy halkı tarafından kullanılmıştır. 50x60 cm ölçülerinde tek renkli pamuklu kumaştan yapılarak daha çok yaşlı kişilerin sıcak havadan korunma ve gece yatarken kullandıkları bir baş peşkiridir.

Azerbaycan'da 19. - 20.Yüzyıl başlarında emmamer ve çalma kullanılmıştır. Bilim adamları, şairler, muteber şahıslar, devlet görevlileri çalmayı, din adamları da emmameyi kullanmışlardır. Emmame'de, genellikle beyaz ipek tercih edilmiştir. Başa küçük şapka-arakçın veya külah giydikten sonra onun üzerine sarılmıştır.

Resim 128: Erkek Baş Giyim Modelleri: 1-Ham Ve İşlem Görmüş Deri Şapkalar; 2-Kumaş Ve Keçe Şapka Modelleri (Fes, Betle, Çeltari, Külah, Başlık Ve Tesek Örnekleri)

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 401

- **Erkek Ayak Giyimleri**

Erkek ayak giyimlerinde 19. Yüzyılda patava, badış, yün çorap bunların üzerine giyilen çarık, çizme, başmak, mest ve çust olmuştur. Ayak giyiminin biçimine göre kişinin köy veya şehir halkından olduğu anlaşılmıştır. şehir halkının ayak giyimleri genelde deriden dikilmiştir.

- **Patava**

Hayvancılıkla uğraşan köy halkı eni 15-18 cm ve uzunluğu 2 m olan yün kumaştan dokunmuş, patavayı tercih etmişlerdir. Dokumada kullanılan yün ipliği doğal renge bırakılmış ve kadınlar tarafından yer hanasında dokunmuştur. Patava çorap yerinede kullanılmaktadır. Ayak parmaklarından başlayarak diz altına kadar özel bir yöntemle ayağa sardıktan sonra ayağa “patava bağı” ile bağlamışlardır.

- **Badış**

Soğuk havalarda çöl-tarım işleri ile uğraşan erkekler çorabın yanı sıra, ayaklarına topuktan yukarı “badış” denilen boyunluk giymişlerdir. Bunlar renkli ipliklerden örmüştür. Badışın ayak kısmı yoktur. Çorabın boyun kısmı ve üst kısmı çoraba göre daha geniştir.

- **Çorap**

şehir ve köy halkı tarafından kullanılan örme ayak giyimleri arasında en çok kullanılan çoraptır. Çorap genelde çeşitli renklere boyanmış yün, bazen de keçi ipliklerden dokunmuştur. Çorabı ailede kadınlar örmüşlerdir. Alt sınıf çorabı boyasız ipliklerden doğal renge örmüşlerdir. Zenginler farklı motiflerle süslenmiş renkli çoraplar giymişlerdir. (Resim 129)

Resim 129: Erkek Çorapları

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 402

- **Çarık**

Çarık erkek ayak giyiminin en eski ve en çok kullanılan bir üründür. 19. Yüzyılda, eski dönemlerde olduğu gibi, çarık da ham, hem de işlem görmüş büyükbaş hayvanları derisinden yapılmıştır. Alt sınıf genelde çarıkları ham yünden yapmışlardır. Çarık üretiminde en çok sığır derisi kullanılmış, ince olmasına rağmen dayanıklı ve sağlam olduğu için çarık üretiminde kullanılmıştır. Ham deriden ve farklı işlem görmüş deriden olan çarıkları ustaları dikmişlerdir. Üst tabaka müşterilerde kış aylarında ham çarık giymişlerdir. Bataklık larda ve yağmurlu havada su geçirmediği için işlem görmemiş çarıklar giymişlerdir. (Resim 130)

Resim 130: Erkek Ayakkabı Modelleri; Çarık Örnekleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 402

- **Çizme**

Çizmenin altlığı işlem görmüş deriden, üst ayak kısmı ise keçe veya deriden yapılmıştır. Uzun çizmeleri genelde at binen üst sınıf erkekler giymişlerdir.

- **Başmak**

Deri ayak giyimidir. Arka kısmının açık üst kısmının kapalıdır. Topuklu ayakkabı çeşidi olan başmağın, burdu sivri olup, yukarı doğru kıvrıktır. Topuk kısmına metal (bir çeşit nal) bir parça çakılmıştır. Erkek başmaklarına süsleme yapılmamıştır. (Resim 131)

- **Mest**

Mest yumuşak deriden yapılmış, namaz kılan kişiler ve din adamları ev ortamında giymişlerdir. 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren Rus ve Avrupa ayak giyimlerinin halkın yaşamında yaygınlaşması sonucu yerli ayak giyimlerinin büyük kısmı zamanla değerini kaybederek kullanımdan kalkmıştır.

- **Çust**

Cust; köy halkı arasında çok kullanılmıştır. Üst kısmı yumuşak deriden Altı işlem görmüş deriden, dikilen çust hafif rahat, gündelik ayak giyimidir. Çorabın üzerine genelde cust giyiliyordu. Köy hayatı için çust başmağa göre ucuz olduğundan özellikle daha çok tercih ediliyordu. Bu nedenle de çustu herkes kolayca elde edip giyebiliyordu. Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalinden sonra, ticaret yoluyla halkın yaşamına girmiş, sonraları uygun ve rahat ayak giyimi olması nedeniyle kısa bir sürede halk tarafından benimsenmiş ve kullanılmıştır.

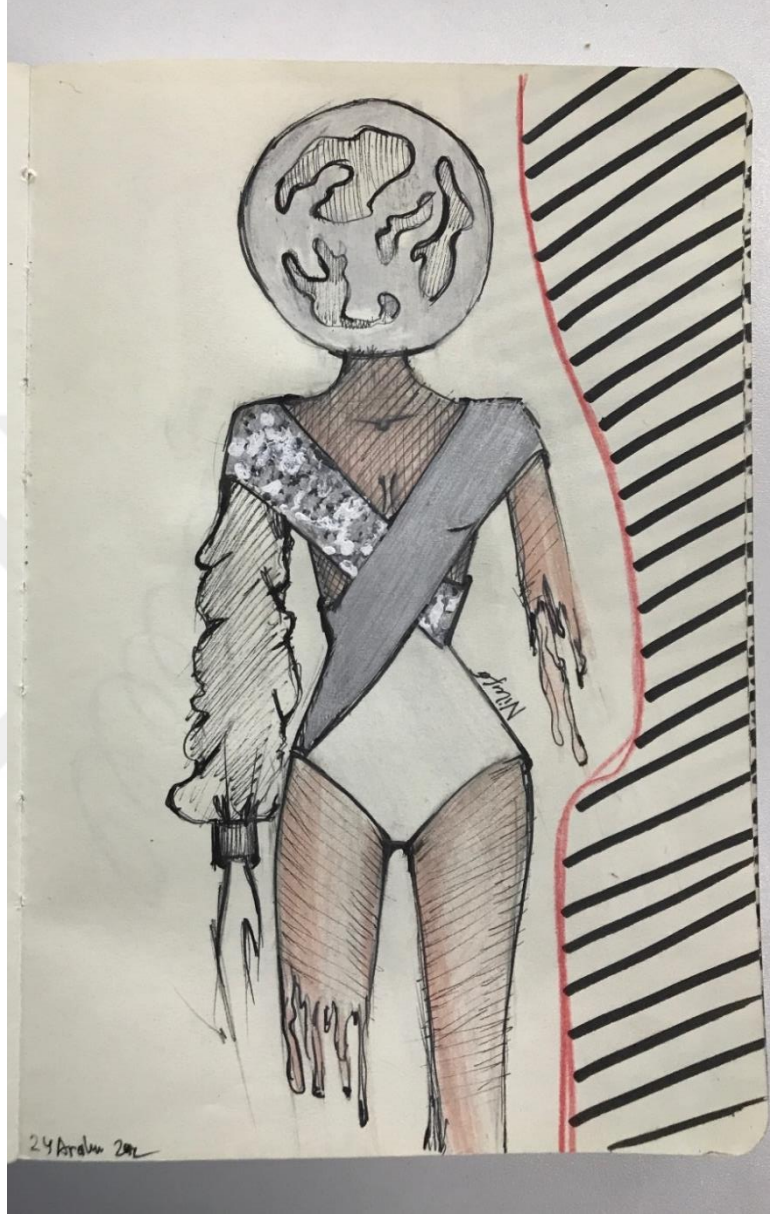

Resim 131: Erkek Ayakkabı Modelleri: Başmak Ve Çarık Örnekleri

Kaynak: (103), EFENDİYEV, 402

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. ÖZGÜN ÇALIŞMALAR

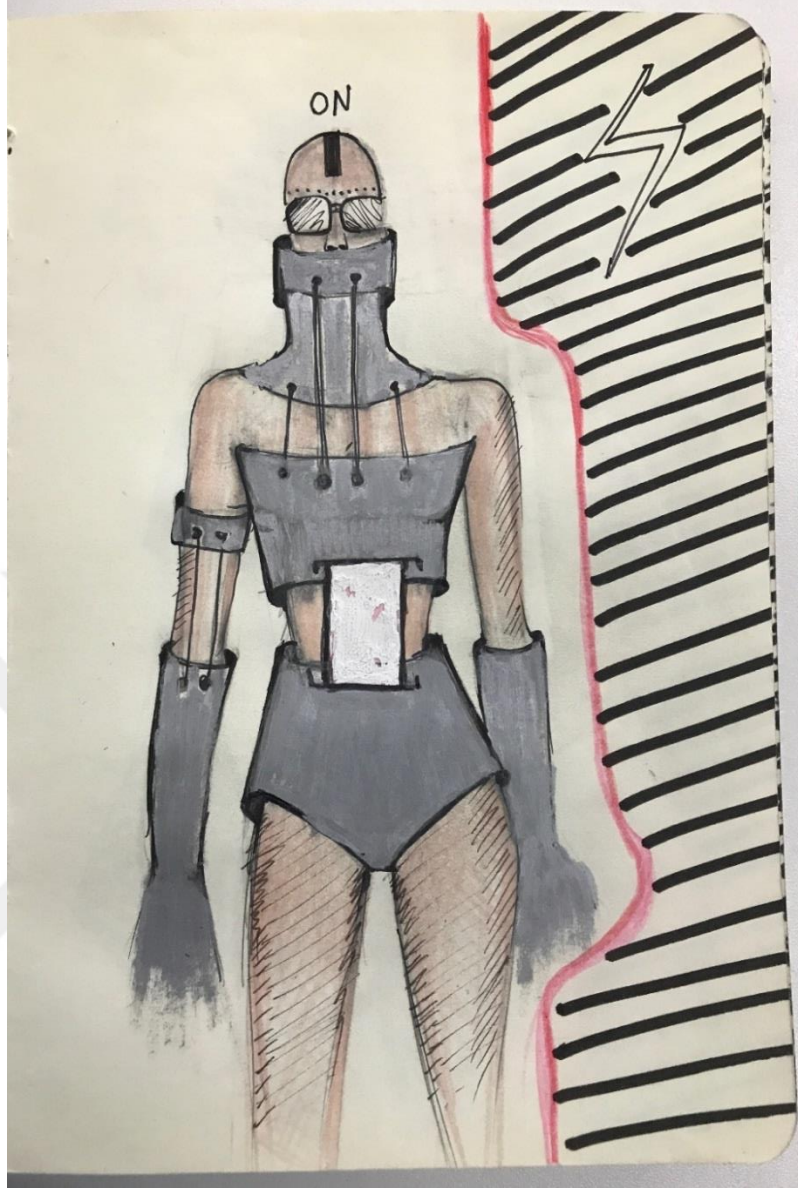
Resim 132: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.12.2017

Resim 133: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.12.2017

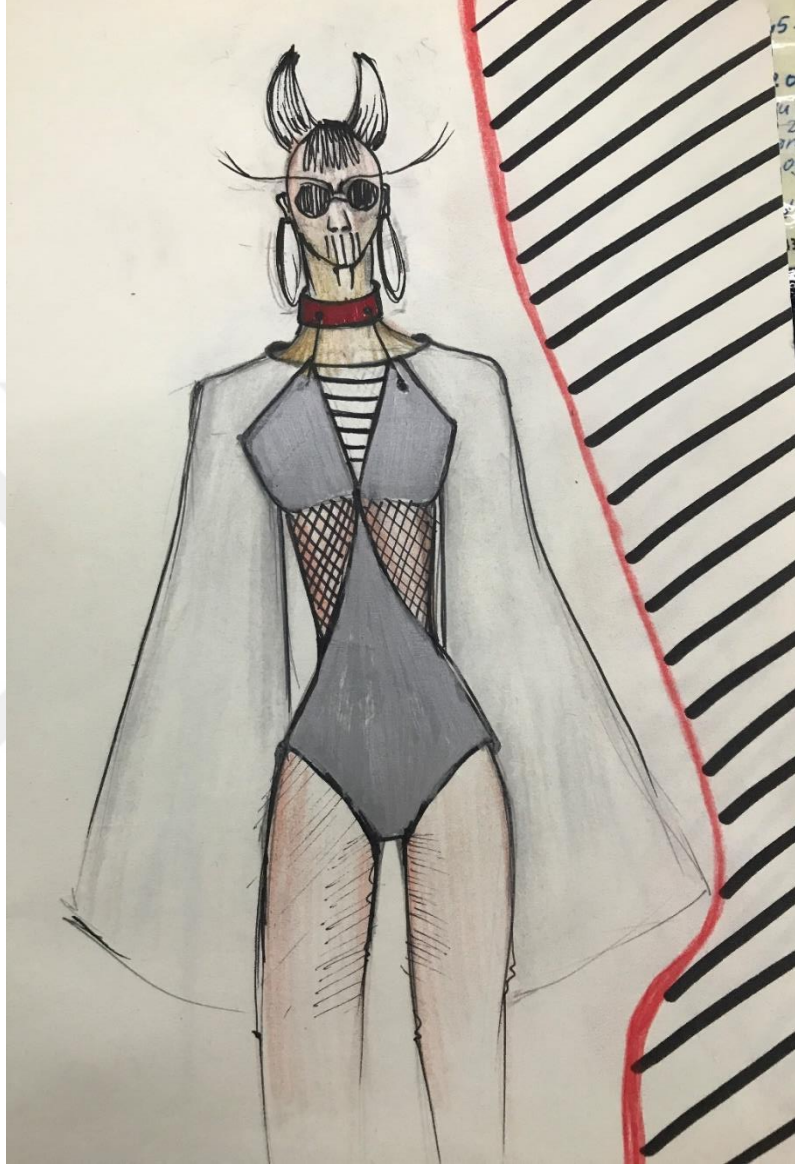
Resim 134: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.12.2017

Resim 135: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 24.1.2018

Resim 136: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 26.02.2018

Resim 137: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 17.03.2018

Resim 138: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 17.03.2019

Resim 139: Nilufar Aliyeva Koleksiyonundan 11.04.2019

SONUÇ

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar giyimin geçirdiği evreler Azerbaycan halkının tarihi kültür mirasının, yüzyıllar boyunca yarattığı sanat eserlerinin öğrenilmesine, geleneksel zanaat alanlarının geliştirilmesine, onların yeniden algılanmasına, manevi, estetik ve ideolojik açıdan büyük ihtiyaç duyduğu Azerbaycan'ın demokrasi ve özgürlük alanında yaptığı dönemlerdir. Azerbaycan tarihinin, sosyo-ekonomik, etnik, kültür-sanat eserlerinde geleneksel tekstiller, süs kültürü ile ilgili konular araştırılmış bu kültürün tarihine ait sanatsal çalışmalar bulunmuş, kayıt altına alınmıştır.

Azerbaycan halk giyimlerinin derlenmesi ve muhafaza edilmesinde özellikle 1920'li yıllarda devlet müzeleri için yapılan çalışmalarla gerçekleştirilmiştir. İlk zamanlarda Azerbaycan'da kumaşlar genelde yün ve ketenden oluşmakta ve çoğu kırmızı renkte dokunmuştur. Aristofan "Kurbağalar" adlı eserinde kumaşın horoz, keçi, geyik, mitolojik insan tasvirleriyle süslemenin sadece Azerbaycan halklara özgü olduğunu belirtmiştir. Nahçıvan yakınlarındaki Kültepe köyünde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan kalıntılar dokuma ve boyama sanatıyla ilgili bilgiler içermektedir.

Arkeolojik kazılar sonucunda bulunan kumaş parçalarının analizleri sonunda, uzun yıllar önce dokunmasına rağmen, bu kumaşların renkleri canlılığını kaybetmemiştir. Feodal Dönemde, Azerbaycan'da 3ve5. Yüzyıllarda kumaş üretimi önem kazanmıştır. Mingeçevir' deki arkeolojik kazılarda, mezarlarda bulunan tezgâh kalıntıları, dokuma ve eğirme aletleri, yün ip yumakları, ince kumaştan dikilmiş giysi kalıntıları bulunmuştur. Azerbaycan' da 7. Yüzyılda ticaretin gelişimine bağlı olarak dokuma sanatı da çok gelişmiştir.

Arap yazarlarından Mukaddesi ve Mesudi 10. Yüzyılda, Azerbaycan ustalarının ticari olarak kullanılmak üzere ipek, yün, pamuk kumaşlar ve giysiler üretmişlerdir. Berde ipek kumaşları ile ilgili Mukaddesi'nin de ilginç notları

arasında, “onlardan yapılan derilerin, halıların, kelağayların (ipek başörtüsü-eşarp), örtülerin benzersiz renklerinin eşi olamaz”.

11. ve 12. Yüzyıllar, Selçukların hükümdarlığı döneminde, Azerbaycan şehirlerinde kumaş üretimi en üst düzeyde olmuştur. 13. Yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan’da bulunmuş meşhur Venedikli seyyah Marko Polo’nun, Tebriz şehrinde üretilen altın, gümüş ipliklerle dokunmuş kumaşlarla ilgili notları vardır. 14. yüzyıldan itibaren Azerbaycan’ın eski şehirlerinden olan Şamahı dönemli ipekçilik merkezlerinden biri olmuştur. O yıllarda bile Venedik ve Cenevizli tüccarlar ipek almak için buraya geldiklerinde, Şamahı ipeği birçok Doğu ve Batı ülkelerinde tanındığını görmüşlerdir. 14. yüzyılda Azerbaycan’da üretilen kumaşların, Azerbaycan ve dünyanın birçok müzelerinde örnekleri bulunmaktadır. 15. Yüzyıldan itibaren Kuran-ı Kerim’den alınmış mısralar değişmiş daha çok Doğu şairlerinden Hafız’ın, Saidi’nin ve Nizami’nin şiirleriyle yer değiştirmiştir. 16. Yüzyıl ‘da Azerbaycan’da üretilen kumaşlar, sanat tarihinde önemli dönemlerden biri olarak bilinmektedir. Safeviler dönemi olarak bilinen bu dönem, milli kültür ve zanaatın bütün alanlarında yükseliş göstermiştir.

Günümüzde, dünyada ve Rusya’da birçok müzede Azerbaycan’da üretilmiş kumaş örnekleri sergilenmektedir. Bu kumaşlar döneminde yüksek fiyatla satılmış, Venedik, Ceneviz, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Rusya’dan her zaman büyük siparişler almıştır. Batı Avrupa ülkeleri arasında Azerbaycan ipeği İtalya’da meşhurdur, ancak İtalyan tüccarlar hammadde olarak kendi ülkelerinde de bu malzemelerle kumaş dokutup, ticaretini yapmaktaydılar. 16. Yüzyıl Azerbaycan kumaşlarını değerini arttıran özelliklerden biride şair Nizami Gencevi’nin eserlerinden alınmış karakterler ve milli motiflerle süslenmiş okumasıdır. 17. Yüzyılın başlarında Azerbaycan’ın birçok şehrinde bulunmuş meşhur Türk seyyahı ve diplomatı Evliya Çelebi özellikle Nahçıvan’da yüksek kaliteli baskılı kumaşların üretildiğini ve satış için yurtdışına götürüldüğünü belirtmiştir. 18. Yüzyılda Azerbaycan devletinin İran esaretine girmesiyle gittikçe kudretini kaybederek yerli sanatın gelişimini de olumsuz yönde etkilemiştir. 18. ve 19. Yüzyılların hatırası olan ahşap baskı kalıplarıyla süslenmiş kumaşlar muhafaza edilmiştir o dönemin kumaş ve baskı sanatına ışık tutmuştur. 19. Yüzyılın sonlarından itibaren Azerbaycan’da yerli kumaş sektörü yavaşlamaya başlamıştır. Batı Avrupa daha sonrada Rusya’da

modern dokuma ve baskı makinelerinin kullanılmaya başlanması, Azerbaycan'da kumaş üretimini kolaylaştırırken, el emeğiyle üretilen geleneksel kumaşların değerinin düşmesine sebep olmuştur. 19. Yüzyılın başlangıcında, Rusya tarafından işgal edildikten sonra Azerbaycan'da sosyo-ekonomik durumun değişmesine bağlı olarak, geleneksel ipek kumaş çeşitlerinin bir kısmının üretimine son verilmiş, bir kısmı ise başka adlarla üretimini sürdürmüştür. Buna rağmen, 19. Yüzyılda Azerbaycan'da ipekçilik merkezlerinde ipek imalathaneleri kendi üretim geleneğini kısmen de olsa devam ettirmiştir. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın ilk yarısında etnoloji tarihinde derin iz bırakan önemli dönemlerden biri olarak bilinmektedir. Rusya ile İran arasında senelerce süren savaş 1928 senesinde Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesi ile sonuçlanmış, Azerbaycan'ın kuzey toprakları Çarlık Rusya'sı tarafından işgal olunmuş, güney toprakları ise İran'ın esareti altına geçmiştir. Ülke gündemindeki bu gelişmeler maddi kültürün diğer alanlarında olduğu gibi tekstil alanında da etkisiz kalmamıştır.

Azerbaycan'da 19. ve 20. Yüzyılın başlarında gelişen sosyal ve siyasi olayların ülke ekonomisine gelen olumsuz etkenlere rağmen, zanaatın birçok alanları, aynı zamanda kumaş üretimi gelişimini sürdürmüştür. Azerbaycan'da Sovyet rejimi kurulduktan sonra kumaş imalathaneleri ve fabrikalar inşa edilmiştir. Bu dönemde ülkede halkın ihtiyacını karşılayacak oranda pamuk ve ipek kumaş üretimi yapılmıştır. 19. ve 20. Yüzyıllarda Azerbaycan tarihinde "Yeni dönem" olarak adlandırılan kumaşçılık alanında, eski gelenekler kısmen de olsa devam ettirilmiştir. Azerbaycan'da 19. ve 20. Yüzyıllarda, halk sanatının önemli alanlarından biri olan işleme sanatı geleneksel olarak devam ettirilmiştir. 20. Yüzyılın başlarına kadar genç kızların çeyizlerinde kendileri tarafından yapılan işlemler önemli yer almıştır. Azerbaycan giyimlerinde 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın başlarında tipolojik açıdan 18. Yüzyıl giyim geleneklerinin değişmediği görülmüştür. 19. Yüzyılın giyim formları, biçim ve dikiş teknolojisine göre önceki dönemlerin giyim forumlarının devamı olsa da, yeni dönemin talebine uygun olarak değişime uğramıştır. Geleneksel kadın giyimleri 19. Yüzyılda çok renkliliği, çok çeşitliliği ve formlarının zenginliği ile dikkat çekmiştir. 19. Yüzyılın kadın giyim takımı, iç giyim, üst giyim, baş ve ayak giyimlerinden oluşmuştur. Kadın iç giyimi etek (tuman), gömlek ve dizlikten oluşmuştur. 20. Yüzyılın 20-30'lu yıllarından itibaren Avrupa, Rus ve yerli üretimin

yapıldığı dönemlerde, halkın yaşamının hızla değişmesi, modern giyimin kullanılmaya başlamasıyla, geleneksel kadın giyimlerinin değişime uğramasıyla, giyim şekli tamamen yenilenmiştir.

Bu tarihi sürecin sonunda, dünyada olduğu gibi Azerbaycan'da kadın, erkek, çocuk giyiminde, aksesuarlarda, mimari yapılarda, iç mimarlıkta ve diğer yaşam biçimlerinde çağın getirdiği yenilikleri Azerbaycan halkı da, benimsemiş ve kullanmaya başlamıştır.

Geleneksel değerlerin günümüz tekstilinde, modasında ve aksesuarlarında, özü bozulmadan çağdaş bir yorumla tekrar üretmek, bir marka yaratmak genç Azerbaycan tasarımcılarının görevi olduğunu biliniyor. Bu tasarımcılardan biri olarak, özgün uygulamalarımı teze ilave ettim. Örnek olmasını dilerim.

KAYNAKLAR

- ALEKBEROV A. K. (1960), Azərbaycan'ın Kadın Giyimleri, Bakü.
- ALİYEVA Gülsüm (1990), Azərbaycan'ın Bedii Kumaş ve İşlemeleri, "Elm" Yayınları, Bakü.
- ASLANOV H. M. – VAİDOV R. M. vd. (1959), Eski Mingəçevir, Bakü.
- ARASLI H. (1962), Kitabı Dede Korkut, Bakü.
- Azərbaycan Tarihi (1964), Bakü.
- Azərbaycan Sovyet Ensiklopedisi (1980), 4. Baskı, Azərbaycan Etnolojisi (1988), 1. Baskı, Bakü.
- AZİZBEYOVA P. E. (1971), Azərbaycan İşlemeleri, Bakü.
- AZİZBEYOVA P. E. - ATAĞİŞİYEVA M. İ. (1972), Azərbaycan Milli Giyimleri, "İskusstvo" Yayıncılık, Moskova.
- DANIKE B. (1923), Doğu Sanatı, Kazan.
- DANIKE B. (1938), İran Renkarlığı, Moskova.
- DÜNYAMALIYEVA Sebire (1996), Azərbaycan Giyimlerinin Estetikliğı, Bakü.
- DÜNYAMALIYEVA Sebire (2003), Azərbaycan Giyim Kültürü Tarihi, "Nağıl" Yayın Evi, Bakü.
- EFENDİYEVA Rasim.- TARLANOV M. (1959), Azərbaycan Halk Yaratıcılığı Örnekleri, Bakü.
- EFENDİYEVA Rasim (1960), Azərbaycan'ın Maddi Kültür Örnekleri, "Azərneşir" Yayıncılık, Bakü.
- EFENDİYEVA Rasim (1971), Azərbaycan halk Sanatı, "Azərneşir" Yayıncılık, Bakü
- EFENDİYEVA Rasim (1976), Azərbaycan Dekoratif Uygulamalı Sanatları, "Işık" Yayınları, Bakü.

EFENDİYEY Rasim (1980), Azərbaycan Bedii Zanaatı Dünya Müzelerinde, Bakü.
EFENDİYEY R. – DÜNYAMALIYEVA S. (1997), Azərbaycan Giyimleri,
“Azərbaycan Neşriyat”, Bakü. 158

ENGLISH, Bonnie (2013), A Cultural History of Fashion in the 20th and 21st
Centuries, From Catwalk to Sidewalk, Londra

EVLİYA Çelebi (1972), Seyahatname, 3. Kitap, İstanbul. GULİYEY H. A. (1959),
Azərbaycan İşlemeleri, Moskova.

GERMAN Veys (1873), Doğu Halkları, Moskova

HALİLOV A. –TAĞİYEY A. (1998), Sanatı Halk Yaşatır, “Mütercim” Yayınları,
Bakü.

HAYDAROV M. H. (1982), 13-17. Yüzyıllarda Azərbaycan Şehirleri ve Şehir
Zanaatı, Bakü.

HAYDAROV M. H. (1967), 17. Yüzyılda Azərbaycan Şehirlerinde Zanaat
Alanlarında Üretim, Bakü.

KERİMOV K. (1980), Azərbaycan Minyatürleri, “Işık” Yayıncılık, Bakü.

KLEMENSKAYA N. M. (1986), Giyim Tarihi, Moskova.

K. HATİSOV. 1896 Yıl Kafkas Takvimi, 71.

MAMEDOV A. – MAMEDOV N. (1986), Sihirli Nakışlar, Bakü.

MODA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE GİYİM KUŞAM VE STİL REHBERİ,
KAKTÜS YAYINLARI (2013)

MUSTAFAYEV Arif (1976), Şirvan’ın Maddi Kültürü, Bakü.

MUSTAFAYEV Arif (1987), Şeki Zanakarlar Diyarı, “Elm” Yayıncılık, Bakü.

MUSTAFAYEV Arif (1991), Azərbaycan’da Şerbaflık Sanatı, “Elm” Yayıncılık,
Bakü.

MUSTAFAYEV Arif (1999), Azərbaycan’da Zanaat, “Altay” Yayınları, Bakü.

MUSTAFAYEV Arif (2010), Azərbaycan'ın Maddi Kültürel Mirası, "Adiloğlu" Yayınları, Bakü. "Molla Nesreddin" dergileri, 1. Baskı, (1988) "Elm" Yayıncılık, Bakü.

SARIOĞLU, Esin, Ders Notları (Erişim Tarihi:15.10.2018)

SHAHVERDIYEVA, Gulmira (2015), Azərbaycan Geleneksel Kumaş Ve Giyim Kültürünün 19. Ve 20. Yüzyıl Giyimine Yansıması, T.C.Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil Ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı Tekstil Ve Moda Tasarımı Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

SUMBATZADE A. S. (1964), 19. Yüzyılda Azərbaycan Sanayisi, Bakü.

VELİYEV Fezail (1999), 19-20. Yüzyıllarda Azərbaycan'ın Kuzey Bölgesinin Maddi Kültürü, Bakü

VELİYEV Fezail (2010), 19-20. Yüzyılın Başlarında Azərbaycan'ın Maddi Kültürü, "Şark-Garp" Yayınları, Bakü

Vogue Dergisi Getty Images Turkey (Erişim Tarihi:10. 02. 2019)

ZERDABİ Hasan B. (1960), Seçilmiş Eserleri, "Azərneşir" Yayıncılık, Bakü

И. П. ПЕТРУШЕВСКИЙ.(2000) "Государство Азербайджана в XV в.", Сборник статей по истории Азербайджана,

Рюи ГОНЗАЛЕС де КЛАВИХО. Дневник путешествия ко дворцу Тимура в Самарканд в 1403- 1406 гг. Сборник отделения русского языка словестности Академии наук,

İnternet Kaynağı:

<http://azerxalca.az/azerbaycan-xalchalari/69-gence-grupu-azerbaycan-xalchalari/>

(Erişim Tarihi:15.05.2018)

<http://azerxalca.az/en/products/645-karabakh-carpet-no199/>

(Erişim Tarihi:18.05.2018)

<http://azerxalca.az/mehsullar/741-shirvan-xalchasi-no506/>

(Erişim Tarihi: 18.05.2018)

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/28997>

(Erişim tarihi 18.05.2018)

<http://www.guncelmakaleler.com/hippi-felsefesi/>

(Erişim Tarihi:20.03.2019)

<https://medium.com/@aakankshaagnihotri/mary-quant-114286c421cd>

(Erişim Tarihi:10.02.2019)

<https://www.iraniancarpets.be/en/product/persian-rug-isfahan-13860>

(Erişim Tarihi: 15.05.2018)

<http://www.qazax.net/az/carpets.htm>

(Erişim Tarihi: 15.05.2018)

<http://theenchantedmanor.com/tag/charles-worth/>

(Erişim Tarihi: 22.01.2019)

<https://www.vogue.it/en/fashion/news/2018/04/08/vivienne-westwood-best>

(Erişim Tarihi: 18.10.2018)

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de doğdu. İlke ve orta öğretimini 1999-2010 yıllarında Bakü'de devlet okulunda tamamladı. 2010-2014 yıllarında lisansını Azerbaycan Koperasyon Üniversitesinde İngilizce (Tercümanlık) bölümünü tamamladı.

2014 yılında Beykent Üniversitesinde Tekstil ve Moda Tasarım bölümünde okumaya hak kazandı

Nilufar ALİYEVA